فیلسفە و کۆرۆنا -2- ئازاد حەمە

بەشی دووەم

دەسزی سەسیال میدیای هاوچەرخ بە کۆرۆنا ڤایرەس COVID-19

پەتای کۆرۆنا ڤایرەس COVID-19(Coronavirus 2019)پەویستی بە دەسزێک بوو هەواڵکانی خۆرا خۆرا بگوازێتەوە ،باسیبکات و وتنیش لەبارەیەوە بهێنێتەگۆڕ. ئەو خووندی کۆرۆنا هاتدی کە هیچ پاندەمیpandemic یەکیتر،لە سەدەکانی ڕابردوو و لە مێژووی پەتای ڤایرەسدا، بەخەیاڵەوە نەیبینیبوو. کۆرۆنا ئێستا سوێتانی پاندەمیەکانە و هەر لەگەڵ دەرکەوتنیشی ناوێکی درایە پاڵ کە شایانێتی. خودی دەرکەوتنی جۆری ڤایرەسەکە لە شێوەی کۆرۆنا(تاجی شاهانە) هەر ئەوەش کردی بەو کۆرۆناڤایرەسەی ئەمڕۆ گەی زۆری بە دەنگوباسی ئاشنان. کۆرۆنا ئێستا وەک پاندەمی سەردەمکانی تر نییە. پاندەمی سەردەمکانی تر هەواڵکانی درەنگ گەیشتوون و کاردانەوەکانیش بەرامبەر مەترسییەکانی کاتی خایاندووە. ئەو دەمە نە پزیشکی لەم ئاستەی ئێستادا بووە و نەش مرۆڤایەتی ئەوەندە ژیر بووە و دانیشتوانی گەی زۆیش کە ئێستا 7,8 بیلیۆنە((لە زمانی ئینگلیزی ئەمریکی و بەریتانی دا بیلیۆن billionبەکاردەبرێت و لە زمانی ئەوروپای میلیاردmilliard، بیلیۆنێک بە مانای هەزار میلیۆن دێت)) ئەو کات چەند میلیۆنێک بووە. بە حوکمی سەسیال میدیای هاوچەرخ،کە بە زەبری تەکنەلۆژیایەکی زانیاریی ئەلکترۆنی کاردەکات، کە بە لایەن نییە و زەرجاریش دروستکەری شڕەزانەکانمانە، کۆرۆنا بە چرکە تیایدژین و تیامانادژیت.ئەوەش ترسناکی تیا دروستکردوین و بە چرکە دەشێت لە کەسێکی نەرماوە ببین بە کەسێکی نانەرماە ،لە ساغەوە بە ناساغ،لە تووشبووەوە بە چاکەوەبوو.

ئەمش مانای ترسی لەوە خست مانایەکی سادە بگەیەنێت و ،ترسیش لە سەبەری کۆرۆنا و بەهەی دەستە هەڵاکەی ئەم ڤایرەسەوە ((سەسیال میدیای هاوچەرخ))داهێنانی لە ترسا کرد و فەرمی تری بە ترس دا و کردیشیە ئازیزترین واتای خۆی.کۆرۆنا هەرکە لەگەڵ ترس یەکیانگرتەوە مەرگیان خوەقاند.خوەقاندنی مەرگیش ئیشە گەوباڵە تاریکەکەی کۆرۆنایە کە تەنگژەی بەسنوری دروستکرد.زەربەشمان ئەوە دەزانین کۆرۆنا کە لە ئێپیدەمی Epidemicیەوە بووپاندەمی(

Pandemic ،Pandémie)گشتگیری توشبوون و کوتوشی چسپاند. وشەی پاندەمی کە ڕیشەیەکی یۆنانی هەیە لە دوو بەش پێکدێت: پان pãn واتە گشت و دەمی یان دەمۆس dۆmosواتە خەڵک، بەمجۆرە پێکەوە دەبن بە زۆرینەی خەڵک. ئەمەش دەشێت بە مانای ئەمە بێت: پاندەمی واتە گشتگیریی یان کوتوشی.سەرەتا گشت بیماریەک یان ناساغیەک ،بەنموونە قایرۆسێک، ئێپیدەمیە و پاش تێشنەسەندنکی فراوان و خێرابووونەوە دەبێتە پاندەمی. کۆرۆناش بەیە بوو بە پاندەمی،چونکە تایبەتمەندیە بنەڕەتیەکانی بە پاندەمیبوونی تێدایە.واتە لەگەڵ کات،زۆر خێراش کات بەزاندن، کۆرۆنا بوو بە شتێک کە سنوری تێپەڕاند و تێشنەی سەند.هیچ ناساغیەک لەکاتێپەڕبوونت و بەسنور بەاوبەتەوە دەبێتە پاندەمی،ئەمەش گشتگیریی لە ناساغبوون،کوتوشی لەگەڵ خێی دروستدەکات و زاڵبوون بەسەری لە شوێن و ووبارەکی دیاریکراودا ئەستەم دەکات.ئەوەش کە هەنووکە ووودەدات ڕێک ئەوەیە کە گەی زەوی تیای دەژیت.بەپێی مێژووی پاندەمیش بێت، لە یەکەم پاندەمیەوە کە تاعونی ئەنتۆنین Antonine Plague بووە تا COVID-19 مرۆڤ بە چەندین جۆری درم(پەتا، ناساغی) ئاشنایە.بەپێی دیرۆکی قایرۆس بێت سەرەتای پاندەمی لە ساڵی 165 ی زایین دەستپێکردووە و تا ساڵی 180 ی زایین بەردەوامبووە و 5 میلیۆنی کوشتووە کە ئەو کات گەی زەوی 200 میلیۆنێک بووە.ترسناکترین پاندەمیش تاعونی سپانی بووە کە 40 بە 50 میلیۆنی کوشتوە و لە ماوەی ساڵانی 1918-1920 دا بەاوبەتەوە،کە ئەو کات گەی زەوی 7،1میلیاردێک بووە.ئێستا کە گەی زەوی 8،7 میلیاردە ووون نییە قوربانیانی کۆڤید-19 چەند دەبێت! بەاوبوونەوەی زەرخەرای پەتای کۆرۆناقایرۆسیش، لەچاو پەتاکانی تر،لەکەوتەی سەیری لەدەبێتەوە و لەگەڵگاتیشا شیاوی زەرتر لەبەردەم تێکریزکردن دا دروستدەکات.

کۆرۆنا فەلسەفەی هەناوگۆ

1.کۆرۆنتین بوو بە ماڵەوە

ڕیشەی وشەناسیEtymologyشیتەڵکاری بە وشەی کۆرۆنتین Quarantine،وەک هەموو وشەیکیتر،ئەنجامداوە و پێشماندێت کە دیرکەک لەپشت مانا بەخشینکەوە هەیە.بەپێی هەندەک سەرچاوە دیرکی بەکاربردنی وشەی کۆرۆنتین بە سەدەی 13 بە 14 ی زایین دەگەڕێتەوە کە بە مانای"چل ڕۆژ"دێت.ئامانج لە کۆرۆنتینکردن گۆشەگیرکردن و جیاکردنەوەیە بەهیوای پاراستنی کەسەک یان شتەک یاخودیش ئاژەڵەک لە ترسی ئەوەی نەبا دووچاری نەخۆشیکی

کوشندە بێت. کێرنا، فەلسەفە وتەنی، دابڕان و جیاکردنەوە و گۆشەگیرکردنی شانبەشانکرد لەگەڵ وشەی کۆرنتین. ئەوەی ئێستا هەیە تەنیا کۆرنتینکردنکی لەکاتی نییە، لەناو لەکاتی کۆباڵی دروستکرد و لەناو کۆباڵیش لەکاتی هەنایکایەوە. کۆرنا کە بووپاندەمی وایکرد وشەی کۆرنتین Quarantine لە ئاستێکی گۆباڵدا بۆرکاربەرێت و پرسەی گۆشەگیرکردن و جیاکردنەوەی توشبوو لە ناتوشبوو، چاکەوبوو لە توشبوو لێخبگرێت. هەر خودی وشەی کۆرنتین کە لەگەڵ کۆرنادا یەکانگیر بوو دەرکەوتەی کولتووری و ئەنتەلەژی و کەمەایەتی و سیاسیی جۆراوجۆری لەکەوتەوە و شوێنی پیادەکردنیشی کەوتە ماڵەوە. کۆرنا وایکرد ماڵەوە جێگای کەمەگە بگرێتەوە. ماڵەوە بوو بە کەمەگە گەورە بچووکەکەی تاکەکان، بووە جێگرەوەی یاریگا، مەزەخانە، پارک، قاوەخانە، ریستۆرانت، مەڵوانگە وەوشەی کۆرنتین بۆجۆرێک کەوتەگەڵ کە لەماڵەوەبوون و لەناوەوەبوونی لێخێدا ابۆرجەستەکرد و تاادەیەک گشت گەی زەوی لە ماڵەوەبوونی پیادەکرد. واتە هەرکەس لە شوێنی حەوانەوە و زەد و خانەخوێی خێدا مایەوە و جووڵە و هاتووچۆ و سەردان و سەفەر وەستێنرا. لەماڵەوەبوون و کولتووری لەگەڵ خودی خەبوون بۆرهەمی کۆرنایەکە کۆرنتینبوونی خستە ناو ماڵەوە و کولتووری گۆشگیری و تەنهایی کردە شتێکی هەژانە. کۆرنتین کە جێگای ماڵەوەی گرتەوە، ئیدی لەوەوە ماڵەوە لەوەکەوت کە تەنیا ماڵەوە بێت، ماڵەوە دەرچوو لە ماڵەوەبوون و بوو بە ئۆفیس و کارگەو، واتای ماڵەوە لە ماڵەوەوە بووە شوێنی بۆرهەمهێنانی پیشەسازی و ساغکردنەوەی کاڵا و سینەما و قاوەخانەی کولتووریش.

2- شەژانی تایبەت بە COVID-19هێدایەنە ناو دیلەمای ەوشتییەوە Ethical dilemma

کۆرنا جۆرێکیتر لە شەژانPanicی(ترسی ناگەهانی، هەراسانی) بەهێناین، ئەو تەنگژەیەی بە مرۆڤی سەر زەوی دروستکرد کە بەهەی سۆسیال میدیاوە هەمووی لەبەئاگاکراین، هەموو بووین بە بەشێک لەو شەژانە. دەسەاتەکان لە هەموو قوژبنێکی سەرزەویەوە هەمان شتیان وت: "لەماڵەوە بمێننەوە". ترسی دەسەاتەکان لە کۆرنا هەر ترس نەبوو لە تەندروستی ئەمە ترسیش بوو لە دەسەاتی خێیان، لەوەی نەبا ئاشکرابن خزمەتگوزاری تەندروستی لە ئاستی پێویستدا نییە. هەرچی ترسی ئەمەیە ترسە لە ناساغبوون، ترس لە ترسە گەورەکە، کە ترسە لە مردن. ئەم ترسە سەرلەبەر ەفتارمانی گەی، زەربەمان بەوە قایلبووین

لە ماڵەوە بمێنێنەوە. ئەوە لەولاوە بوەستێت کە ئەرکەکی ڕەوشتیشمان بە مانەوەمان لە ماڵەوە بجەگەیاند:ئەویتر The Other بە نەخشەخەین بوو بە ڕەوشتکی ڕەژانەمان، ئەم ڕەوشتەمان درایە،واتە قەرزمانکرد،داوامانلەکرا ڕەوشتیبین.کەرنا، پاندەمیە نەحلەتیکە، فەری ئەوی کردین ڕەوشتیبونمان بجەرەک بێت ڕەزامەندی ئەویتری لەسەربێت نەک خەمان،لەماڵەوە بمێنێنەوە بە پاراستی ئەویتر،لەکاتکا ئەمە هەموو ئەویترین بەرامبەر بە کەرنا.
کەرنا خەیاتی، کەرنا "من"ە و وەی گشت "ئەویتر" کەکە.کەچی فەلسەفەی پێست هەلەکەست Holocaust/فەلسەفەی پێست ئەشویتزAuschwitzتکمان لەدەکات با لەتەک"ئەویتر" ڕەوشتیبین.ئەم جەرەش لە ڕەوشتیبوون واتە یەکترساغکردن کە ئەوەش بە دووركەوتنەوە لەیەک تر دێتەدی و ئەوەش دەزگا تەندروستیەکان بەختەوەردەکات. کەواتە ئەمە بەو ڕەفتارەمان خەمان بەڕەوشتیکرد.خەڕەوشتیکردن لەم حاڵەتە ویستی ئەوی ترە نەک خەمان.هەندکجار مرۆڤ لە ترسی ئەویتر ڕەوشتی دەبێت،ئەوە هەنووکەیە.ترس لەرە تەنیا سیاسی نییە بگرە مەرێشە.ئەمە بە ئەوەی نیشانی ئەویتری بدەین کە مرۆین ڕەوشتیبێدەبین.ڕەوشتیبون لەسەرە ئەرکەکە بە قایلکردنی"ئەویتر"جەبەجێیدەکەین. فەلسەفە لەرە بە کەرنا دەڵێت:ڕەوشتیبون بابەتکی خاترانە نییە،لەپەناو نییە،هاوکات لەترسیشانییە.ئەم جەرە ڕەوشتیبوونەی کەرنا هەنای وایکرد ئەویتر بەڕەوشتیبونی خەمان شادمانبکەین،جا ئەوە دەسەڵاتی سیاسی تەندروستیی بێت یان دەسەڵاتی کەمەلایەتی(خزم، هاوڕێ، هاوسێ، ناسیاو و ..)کەچی فەلسەفە واینابینێت! فەلسەفە کەرنا وەک جەنگی،جەنگی تەندروستی دەبینێت! بە لەڤیناسLevinas،کە تیەریزەکەری بواری "ڕەوشتی ئەویتر""ە حاڵەتی جەنگ موئاڵ دەقرتێنێت.جەنگ تەنیا یەکێک نییە لە تاقیکردنەوەکانی ئەوەی ڕەوشت دەیژێت،جەنگ وادەکات ڕەوشت ببێتە گاڵتەجاری.جەنگ مانیفەستی (ئیعلانی)ئەویتر وەک ئەویتر(the other/L'autre)ناکات،جەنگ ناسنامەی هەمان(the same/le mêême) وەراندەکات.دەموچاوی بوون کە خەی لە جەنگدا نیشاندەدات لە واتای گشتدا جەدەکاتەوە،کە ئەوەش فەلسەفەی ڕەژئاوای داگیرکردووە".ڕووە میراتی فەلسەفی ڕەژئاوا لەمەوەو زەر وانەی ڕەوشتی فەرکردوین.بەو واتایەی هزری ڕەوشتی مرۆڤ هەوراز و نشێوی خەی هەیە ئەوەش لەکاتی شەڕەژانەکانا دەردەکەوێت.لەبەرئەوەی شەڕەژانەکان فەری وانەی خەدەربازکردن، پاراستن و توشنەبوونمان دەکەن.
لەگەڵ شەڕەژان مەوئاڵ (ئاگار)ی مرۆڤ گەڕانیتەدەکەوێت. بەنموونە،لەکاتی خەدەربازکردن لە

ئاگربڕبوونەوە، بوومەلەرزە،لافاو، بەڵاوبوونەوەی پەتایەکی کوشندە،وەک ئێستا،لە هەموو ئەو کاتانەدا دیدی ڕەوشتی،ڕەفتار و هەڵسوکەوتی ڕەوشتی،ئاکاری تایبەت بەخۆی بەرهەمدەنێت.هەموو ئەوانەش مردنمان بیردەخەوە، بەیەک لەو دەزانەدا ئاکردن و خۆپارستن،لەپێش هەموو شتێکەوە،لە مەرگ نزیک لە شتێکیتر.ئاستە ئەو مافێکی مرۆییە و ویستە بە مانەوە،لە پێوەندی نێوان"من"و"ئەویتر"تێکدەدات.چۆن؟ بە پتر ونکردنەوەی وتنە ڕەوشتییە درشتەکانی کەرتنا و پووچکردنی تێگەیشتنی فەلسەفییانەی کەرتنا بە پێوەندی ڕەوشتی نێوان "من" و "ئەویتر" جارێکی تر دەگەڕێنەوە لای بیرمەندی فەرەنسی لێڤیناس:""ڕەوشت پێویستە بناغەی خۆی لە ئەزموون دا ببینێتەوە،ئەمەش بەئەوەی ڕەوشت نەکرێت بگەڕدرێت بە لەژیکی کۆنترۆل و پێشبینی و گەمە".ئەم وتنە لێڤیناسییە بە "ئەویتر" ئەوەش دەگەیەنێت کە"ئەمە بەئاکار ناخۆتین"، بەڵام بە لێڤیناس"ئاگایی شتێکی ڕەوشتییە و بوونی جیهانیش لەسەر ئەم ئاگاییە وەستاوە".کەوابێت کەرتنا ئەو تەماشاکردنە فەلسەفییەی کە پێوایە لە ڕووبەڕووبونەوەدا(کاتێک ڕوخسارەکان بەرامبەر یەکدێبنەوە)هەست بە بوونی ئەویتر دەکەین.کەرتنا هەموو ئەویترێکی کردە"من"ێک،چونکە بە کەرتنا شتێک نییە ناوی"ئەویتر"بێت.تەنانەت مەرگیش.مەرگی هیچ "ئەویتر"ێک بە کەرتنا مەرگی"من"نییە،بەڵام لێڤیناس ڕێک بەپێچەوانەی کەرتناوە بیردەکاتەوە:"من بە تەنیا ئەویترم دەکەوابێت مەمکوژە".ئاشکرایە کە،"من" لە هزری فەلسەفی لێڤیناس نازیەکە و "ئەویتر"یش جوولەکەکە.کەرتنا،کە خۆی نازانێت،نازیەکەیە و هەموو ئەمەش جوولەکەکەین بەیە ئێستا هەموو لەسەردەمی هەڵەکەست Holocaustدا دەژین نەک پێست هەڵەکەست.

کەرتنیزە ئۆشویتز Auschwitz.گشت ئەمە لە خەمی ئەوداین نەمرین،کەرتنا نەچێتە خونمانەوە.بەکورتی ئەمە جوولەکەی کاتی جەنگی جیهانی دووین.نازی چۆن بەدوای جوولەکەوە بوو ئاواش کەرتنا بەدوای ئەمەویە.پێوەندی نێوان کەرتنا و ئەمەی کورد وەک پێوەندی نێوان بەعسی و کورد.نامەنەوێت ڕەوانەی ئەردوگای زەرەملەی سمود بکرێن،نامەنەوێت بمرین.کەرتنا و کورد واتە بەعسی و کورد.کەرتنا(نازی، بەعسی)بەباکە بەرامبەر"ئەویتر".کەرتنا، وەک نازی و بەعسی، تەنیا لە خەمی خۆیەتی، چونکە بە کەرتنا ئەنجامدانی کردە کوشندەکانی سەروی گشت شتێکە.گشت ئەوروپاییەک واتە جوولەکە کەرتناش واتە نازیزم. کەرتنا بە دوای گشت تەندروستەکەوەیە،کە جارێ توشنەبووە. کەرتنا بەدوای ساغکانەوەیە.نازیش بەدوای جوولەکەوەیە،ئەو جوولەکە تەندروستەی وەک لێڤیناس، هەتا

ئارێنتArendt و هاوشێوەکانیان بیردەکەنەوە، کە بەخشاردنەوە، بەهاتن، بەخۆدابڕزکردن و بەخۆونکردن گشت جوولەکەیەک لە دەست نازیەکان ڕزگاری دەبوو. ئەستاش هەمان شتە: بەلەماوەبوون، بەدوورەپەرێزی، بەختەنهاکردن، بەنەکەوتنە ناو ڕوبەڕووبوونەوە ساغدەمنینەوە و پلانەکانی کارناش پووچەڵدەکەین. کوردی ئەستا وەک کوردی سەردەمی بەعس کەشێی ڕوبەڕووبوونەوەی بە دروستبووە. بەعس دەیویست کوردی ساغ بکوژێت، لای بەعس پشمەرگە کەسە ساغکەبوو! بەعس ڕقی لە کوردی پارتیزان، بەرهەستکاربوو. کارناش دوژمنی بەرهەستکاری Resistanceیە (مقاومە). ئەو لێشی بەرهەستکار بێت دەخوازێت تەفروتونای بکات. بۆیە کارنا بەدوای تەندروستەکانەوەیە لەهەر شوێنێک بن، هەرچی ناتەندروستەکانە دەمکە مسۆگەریکردون، خەمی گەورەی کارنا ساغکانە. خەمی گەورەی بەعس ئەو کوردانە بوو بەرهەستکاربوون. بەعس مامێشە، خاڵشەهاب، شەهید ئارام و هاوڕێکانی بە دوژمنی سەرسەختی خەی دەزانی، هەروەک کارنا گشت تەندروستێک بە دوژمنی خەی دەزانێت یان نازیەکان کە گشت جوولەکەیەکیان، لەماوەی جەنگی جیهانی، بە ئەویتر دەزانی. ئەویترەکی ساغی بەرهەستکار کە شایانی مردنە. نازیەکان جوولەکە پەککەوتە و پیرەکانیان هەر زوو لەناو دەدا و دواتر کاریان لەسەر ساغکان دەکرد. لەرە گشت یەکێک لە ئەمە دەکارێت، وەناکردنەکان گەورەتر نیشانبدات و باس لە جووڵەی کارنا بکات کە تەکان بەرەو دەرەوەی سنور و جوگرافیای خەی دەدات: گەڕانی کارنا بەدوای نەیارەکانی، کە ساغکانن، وەناکانیش گرنگە بە تەقەڵای نازیەکانەوە گرێبدرێنەوە لە دەزینەوەی جوولەکەکان لەهەر شوێنێک بن تا دەگاتە ئەوەی وەناکردنەکە ووە لە شاخ بنێت، لەو شوێنەی کورد ووبەڕێک بە بەرهەستکاری و"وتنی نەخێر" بەعس دەدەزێتەوە ، کە کارنای جەستەی سیاسیی ئەو دەمەی کورد بوو.

وەرای ئەوەی لای سەرەوە لەسەر پانیک لە سەردەمی کارنا و کاردانەوەی لەسەر گفتوگۆی "من" و "ئەویتر" وترا ئەوەش دەخێنەسەری کە، لەگەڵ هەموو پانیکێک ئاکارکاریMorality مرۆڤ گیانی دەتەسەر. بەپێی پانیکەکان ئاکارکاری، یان ڕەوشتکاری، کاردانەوەی جیا لەسەر بەها و پرینسیپەکان، لەسەر بنەمای ئەو شتەی خەی وەک شتی ڕەوشتی دەنێتەناساندن و ڕەفتار و کارەکتەری مرۆڤکان دیاریدەکات، دادەنێت. ئەوەی زەر سەیرە لەرە ئەوەیە کە کارنا ئاکارکاری: سیاسی، خەزانی، تەندروستی تا دەگاتە ئاکارکاری سێکسی ، هاوڕێیەتی، خۆشەویستی، هاوسەیەتی ...گیانی. مەبەست، کارنا دەزێکی ڕەوشتی تایبەت بەخەی هەنایەسازاندن. مرۆڤکان لە ترسی مەرگ و

ویستی تەندروستبوون زۆر بەهای کۆمەڵایەتی و ڕۆحی و جوانکاریان پێشلکرد. کۆرۆنا لە سەرانسەری دونیا دۆزی هاوڕێیەتی، هاوسێیەتی، نزیک لەنزیوان کەس و گرووپەکان بگرە وەاتانیش(ئەوەی کوبا بە ئیتالیایکرد هاوسێ/هاوڕێ سیاسییە ئابووریەکانی بینکرد) لە ئادیبدۆر لەکەدار و زامدار کرد. کۆرۆنا پێتایکی کۆم وێنەیە، لەکاتێکدا دەرکەوت کە دانیشتوانی گەی زەوی خەی لە 8میلیارێک دەدات. پێتاکانیتر کۆمتر لە کۆرۆنا کوشندەتر و سامناکتر نەبوون، لە ئەو هەڵایەیان بەخەیانەوە نەبینی. ئەدی بە ئەوە بە کۆرۆنا کرا؟ نزیک هەر لەبەرئەوەی ئەو کات گەی زەوی لە ئەمئێستا زۆرتر نەبووە و قووربانیەکان کۆمتربوونە، لەبەرئەوەش کە ئەوکات ئەمریکایێک نەدەزرابووە، چینێک نەبوو لەسەر ئابووری گشت ئەویترە زەبەحەکان مەترسیبەت، جەمسەرئابووریە-
ئەتەمیەکان(هیندستان، ڕووسیا) بوونیانەنبوو، کەسایەتی ئەوروپای لەگای وتارەکانیەوە ((مەدەرنە و ڕۆشنگەریی و تەکنەلۆژیای ئێلکترۆنی)) نەدەهاتەناساندن. ئێستا هاوکێشەکە جیایە. ڕۆژئاوا خەی بە سەرچاوەی ڕۆشت دەزانێت. ڕۆشت شمەکەکە لە ڕۆژئاوا لە سەبەری ئەو وتارانە بەرهەمدێت. کۆرۆنا هاتوە تا بیرکردنەوە ڕۆشتیەکانی ئەو وتارانە تێکبشکێنێت و ڕۆژئاواش بخاتە قۆناغی بەرهەڵستکاریەوە، وانێش بە دەزگا تەندروستیەکانی ڕۆژئاوا سپاردێت بە شێوەی مانەوە بەختەوە. باشە بە ڕۆژئاوا؟چونکە نوێنەرایەتی جیهان دەکات. ئاستە لە کۆرۆناوە، لەم پاندەمیە هەنووکییەوە، فەری ئەوبووین چۆن دەزگا تەندروستیەکانمان بەهێزبکەین و چۆنیش خۆمان تەندروستئامادە بگرین، موخابن ئەمە دوا گریمان نییە بەدەست ڤایرەسەوە و دەرکەوتن و سەرهەڵدانی پاندەمیەکانیش هیچ کات ئاسان نەبووە دەستنیشانکردنیان. دوژمنە نەبینراوەکە ناوە دەقاودەقەکەی پاندەمیەکانە، نزیک هەر ئەم پاندەمیە بگرە ئەوانێش جارە نین و لەدایکنەبوون. پاندەمیەکان هەمیشە دەبن، چونکە ئەمە هەین. ئەو زیندوو نییە، زیندووەکە ئەمەین و خەراکی مانەوەیشین.
COVID-19، خەی و شۆژانە لەناکاوەکانی، لەسەرخە ئەو ترس و هەراسانییەی بەهەناین کە لەوسەرەوە شۆژانەکەی پێشندراین و هەمدیس لەسەرخە فرێیداینە ناو تەنگژەی ئاکاری Moral Dilemma یشەوە. لەگەڵ خەزان، هاوسێ، هاوڕێ، ناسیاو کەوتینە دەزەکی ڕۆشتی نابەجێ و هەڵوێشەیکی ئاکاری و بەرپرسمەکی ڕەفتاری ئەوتۆوە کە یەک شت لەنێوان دوو شتدا هەڵببژێرین: یان سەردانیبکەم و لێیبپرسمەوە یاخود خەمی لێنەناسکەم و پشتیتێبکەم کە ئەوش تەندروستیم بەدەهێنێت. شەڕ و سەرئێشە ڕۆشتیەکە لەپێناو هەڵبژاردنی باشترین، بەسودترین بووە. کەوتینە نێوان دوو شت کە دەبێت یەک لەو دوو شتە

هەبژێرین،کە لە خودی خۆیدا هەردووکیشی کێشاوین.ئەوەی وتمان بەکوردی خۆمان بەم جۆرەی لێدێت:بچم هەر وەی و نەچم هەر وەی.قووتابخانە فەلسەفییەکان زۆریان لە سەر کێشەی دیلەمای ناوشتی Ethical dilemma وتووە و پێشیانوایە مرۆڤ هەبژاردەکەی لەنێوان دوو شتی ناکۆکدا دەبێت و ئەوەش داوای ئەوەی لێدەکات ئەوە هەبژێرێت کە بەکەمترین زیان دەکەوێتەوە.ئەوەی لێرە بە فەلسەفەی ناوشت جێی تێڕامانە ئەوەیە،چۆند هەبژێراوەکە ناوشتییە؟بچین لەم باردوخە سامناکە سەردانەکەمان بکەین یان لەمالەی خۆمان دانیشین و هەقی کەسمان نەبێت؟ کامە باشە؟کێشەی باشە لێرە لەوەدایە کە بە لایەن نییە.باش بە من ئەوەیە کە نەیەم و تە ناساغم نەکەیت.وەڵامی ئەم پرسیارە پەیوەندی بەوشەوەیە هەبژێرراو چۆند بە هەبژێر بە کەکە و دواتر سودی هەبژێراوەکەش بە باشییەکەیەوە دەپوورێت،باش بە من وەک باش نییە بە تەبە؟ چونکە کردەی ناوشتی لە دژی وادا دەبێت بە کردەیەکی ناوشتی ناکۆکئامێز Ethical paradox .بەم شێوەیە پرسیارە بنچینەییەکە لە پرسی دیلەمای ناوشتی خۆی لە سوود،باش،دا کۆدکاتەوە و پشتکردنیشە لە زیان،خراپ،.باشترین و خراپترین،ئەوەشیان لە دیدی فەلسەفییەوە،لە وانگەی بزووتنەوە فەلسەفییە ناوشتییەکانەوە وتن و ئارگومێنتی جۆراوجۆری لەکەوتووتەوە.ئەو شتەش کە لەناو کردە ناوشتییەکەدا پارادۆکسال paradoxical ئەوە لە خودی خۆیدا ناکۆکئامێز و بگرە دژکیش لە ناخی خۆیدا بەخۆدەکات.بەمە ناگەزکانی ناو شتەکی"پارادۆکسالی ناوشتی"لەووی لەژیکییەوە ناکۆک و دژن و لەتەک خودی خۆشیاندا یەکناگرنەوە.شتەکیش کە ناوشتی بێت و هاوکات پارادۆکسال بێت فەلسەفە ئیشی لێرە ئەوەیە ئەو حاڵەتە پارادۆکسالە یەکلای بکاتەوە((نەک تەنیا باش لە خراپ،بەڵکو باش لە باشتر و لەوەش جیاکاتەوە چ باشێک بە من باشە کە ناوەنگە هەمان باش بە تە باش نەبێت)).ئیشی فەلسەفەی ناوشتی لەم حاڵەتەدا یەکلاخستنی ئەو کێشەیە خۆی وەک کێشەی ناوشتی ناکۆکئامێز نمایشدەکات، کە لە ڕیشەدا و هەر لەسەرەتاشەوە نە پەسەند و نەش شایان بووە.کەرەناقایرەس دەقاودەق ئەمەی کرد.پارادۆکسی هەنا و لەناومانیشا بەخۆیکرد و پڕڕشوبۆاویشیکردەوە،بەڵام کەرەنا کەمنیست نییە، ڕقیشی لە دادپەروەرییە.

هەروەک وتمان بەدوای تەندروستەکانەوەیە،بەدوای ئەوانەوەیە کە دەڵێن ئەمە لەشمان بە عەیبە.لەبەرئەوەی کەرەنا یەکسانە بە مەرگ،مەرگیش،لەڤیناس وتەنی،دیکتاتەرە. مەرگ دێت و ئیشی خۆی دەکات و دەڕوات.مەرگ ،بەبەچوونی ئەو بیریارە فەرەنسییە، گوێنەگرە و

سەرقاڵی کاری خێرات و بەس. بۆیە کارنا مەرگ چونکە خراپە گۆڕەکەیە. بەسود نییە لێرە بچوونکی بادیو Badiou بەسەربکەینەوە کاتێک"ڕەخنەی ڕەوشتی سەردەم دەکات و ئەم ڕەوشتەش بە ڕەوشتێکی هیچگەرا ناودەبات"ئەمەش وادەکات بادیو وەک هەڵوەستێک دژ بە فەلسەفەی ڕەوشتی هاوچەرخ باشە بەجۆرێک ڕوونبکاتەوە کە خودی باشە ببێتە تێگەیشتن لەسەر ئەو شتەی ناودەنرێت خراپ.لە دیدی بادیودا"خراپە بوونی هەیە،لە خراپەی ڕادیکال بوونی نییە".بادیو ڕەتیدەکاتەوە هولوکەست Holocaustخراپەیەکی ڕادیکال بووبێت". نەک هەر ئەوە بگرە بە بادیو"ڕەوشت تەنیا سێ ناوی هەیە: تەڕەر، خیانەت و کاتەسترۆف(موسیبەت، بەڵا)".پرسیارەکەی ئەمە کەلێرە ڕوبەڕووی بادیوی دەکەینەوە ئەمەیە:کۆڤید-19دژشێت بە کاتاسترۆف سەیربکرێت؟ گەر بوو سەیرکرا لەگەڵ تەزی قیامەت،کۆتای جیهان Apocalypse،یەکناگرێتەوە؟((ئەمیان لە بۆشکی تایبەت دینەوەسەری)). بۆیشە وادینە گۆ،چونکە کارنا فڕی ئەو وانە موالیشی کردینکە،ئەو شتەی شەژان و پشۆی دروستدەکات ڕادەی خۆپەرستی تاکەکانی ئەو کۆمەڵگەیەی شەژان و پشۆیەکەی تیا دەخولێتەوە بەرزدەبێتەوە.لە هیچ کۆمەڵگەیەک شەژان و پشۆی زیادیکرد کردەی ڕەوشتی دەکوێتە ژێرپرسیارەوە،ئەرک و بەرپرسیاریێە ڕەوشتییەکان ووە لە کەمی و لاوازی دانێن.مرۆڤەکان بە کەمکردنەوەی شەژان و پشۆیان دەکونە دەخی خۆپەرستن egoisەوە،خۆپەرستیەکە کە ویستێکی مرۆییە بە مانەوە لە قاوغی خۆپارستن دەردەکوێت،خۆپاراستن لەو شتەی شەژان و پشۆیی دروستکردوە،لەم حاڵەتدا کارنا ئەو کارە دەبینێت.کارنا کە شەژان و پشۆیهێنەر،ئەرک و بەهاکان تەسک و هیچگەرا دەکات.گەرچی خۆپەرستیەکە،خۆیستیەکە،خەی بۆشۆیەک دەردەخات کە ڕیشاڵی ڕەوشتی هەیە،لە لەتەک پشۆیەکەدا یەکدەگرێتەوە و سێرەکە لەوشدایە خۆیستیەکە وەک کردەیەکی ڕەوشتی سوودئامێز خۆینمایشدەکات.لێرە خودپەرستی ڕەوتەکی ڕەوشتی وەردەگرێت کە بە واتا فەلسەفییەکەی دەبێت بە خودپەرستی ڕەوشتی Ethical egoism .ئەمە واتە چی؟خودپەرستی ڕەوشتی بنەمایەکی سوودگەرای هەیە.ئەو کەسەی خودگەری ڕەوشتی پیادەدەکات لە سەنگەی کێکخوازییەوە ئەنجامی دەدات.لێرە ئەم کردەیە خەی لەگەڵ کارنا یەکدەخات.ئەستا هەموو لە سەردەمی کارنادا خودپەرستێکی ڕەوشتییەن.بۆ؟ لەبەرئەوەیکە کارنا پانیک هێنەرە،ئاڵایی و هەراسانیەکی لەگەڵ خەی هێناوە کەم وێنەشە.بە جوولەکەکان بە هەڵەکەست Holocaustناودەبرێت،چونکەلەماوەی بوونی جوولەکەیەکی ئەرتەدەکس و نەچوونی بە عیبادەت لای"دیواری ڕەژاوا لە ئوروشەلیم"لەناوبردنی

تووخمی جوولەکە دەگەینێت((هەروەک بینیمان لە میدیاکانا چۆن جوولەکە ئەرتەدەکسەکان لەگەڵ پۆلیسی ئیسرائیلی بەشدەن لەسەر قەدەغەکردنیان لە چوون بۆ لای دیواری ڕۆژئاوا))،بۆ ئەمریکایەکان بۆ مانای دووەم تراژیدی دژت دوای 11 سێپتەمبەر،ئەی بۆ ئەمەی کورد؟ بۆکومان جینۆسایدەکانمان،کە ئێوانێش مردن و قەبوونمان،بیردەخەنەوە. ئەوەی لایسرەوە لەسەر کەرەنا،وەک هونەری شۆڕان و پێشەوی،وترا وادەکات بۆین،کەرەنا کارتکردنی نەگەتیڤانەی ڕۆشتی لەرە و لەوە لەسەرمان دانا و کردەی ڕۆشتی ناجەریشی تیاچاندین کە ئامانجی سەرکی خۆپاراستن بوو لەو ترسەی کە جارە ڕوونیە ئایندەکەی.موخابن هەنووکە شۆڕانکە بجەرکی ترسناک میوانمانە.میوانکی ناوختەی ناخۆشویست.هاتووە بۆ ئەوەی بپرسێت و بۆ گوێشمانا دەچرپێنێت: من شۆڕانی سەردەمم و شای شۆڕانکانیشم. سەسیال میدیای ئێلکترۆنیش درۆغینەکرد لە گەردووناویبووونی.بەهەی کەرەناوە ڕۆشتی پانیک سەرلەنوێ بوونە بە باس،واشیکرد ڕۆشت لەڕووی یاسایی،ئاینیی،سیاسییەوە گفتوگۆی بەردەوامی لەسەر بێت.نەچوونەدەرەوەمان خۆی ڕۆشتیکرد.ڕۆشتیبوونمان یەکسانبوونە لەگەڵ ترسی سزادان و غەرامەکردن. COVID-19پابەندبوونی بە ڕۆشت لەگەڵ خۆی بە دیاری بەهەناین.دەمکە ئاوا ڕۆشت نەبێتە بابەتی سیاسی و یاسایی و کەمایەتی.ناوی خوا لەگەڵ هاتنی پانیکی COVID-19 جاران ڕتر لە بەکاردەبرێت.ترس لە مەرگ،یەزدان، کۆتای جیهان، ئاوابوون و قیامەت جارەکیتر بوونەوە بە بابەتی فەلسەفەیی لە گەڵ کەرەنا.

ئازاد حەمە

ماویەتی...

دیمانەیەک لەتەک یورگن هابەرماس، ئەنجامدراوە لە لایەن

مـــــارکوس شقـرینـــــگ، لـ فرانکفورتـر ـوندشاو

یورگن هابـرماس پـیوـند بـ کـرـناوـ دـبـژـت: "هـرگیز هـندـی ئـمـ زانینمان لـبارـی نـزانینی خـمان نـبووـ"

10.04.2020
کاوـ جـلال لـ ئـمانییـوـ

یـورگن هابـرمـاس 18 ژونیـی 1929 لـ شـاری دیوسـلدـرف هـاتـ ژیانـوـ، لـ لـ شاری گومـرسباخ پـگـیشتووـ. ئـو فـرکار بوو لـ زانسـتگـی فرانکفـورت و ئـمـ لـ شتـارنبـرگ دـژی. هابـرمـاس لـ لایـنی خـیـوـ بـردـوامیی دا بـ تیـریی ـخنـیی مارکسیستی، لـ ئـوـی لـ شـوـی تیـریی دیسکورزدا ئـنجام دا کـ کارـکی قـناغچـکـر بـوو و لـوـ پاشـان چـووـ نـو بنـاغـشتنـکی دـوـ دـمـکراتییانـی یاساوـ بـ چـنـتییـکی تایبـتییـوـ.
نووسینـکـی یورگن هابـرماس بـ ناونیشانی "هـروـها مـژوویـکی فـلسـفـش" پـایزی ـابـوردوو بـاوکراوـیـوـ. ئـو لـ دوو بـرگـدا مـژووی فـلسـفـی خـرئاوایی وـک ـگـیـک لـ باوـ ـوـ ـووـو زانین دادـ ـژـت. ناونیشـانی بـنـدی یـکـم بـریتییـ لـ "پـیوـنـدیی خـرئاوایـانـی باوـ و زانین"، بـرگی دووـمیش ئـم ناونیشانـی هـگرتووـ: "ئازادیی ئاوـزمـندانـ. شوـنـوارـکانی دیسکورزی باوـ و زانین".

- **پـرـفیسـر هابـرمـاس، ئایـا بـزـتـان وـک کـس چـن لـم تـنگژـیـی کـرـنادا دـژین، ئایا چـن ئـزمووـنی دـکـن؟**

هابـرمـاس: مـن تـنیـا دـتـوانم ئـوـ ببـژـم کـ لـم چـنـد ـژـی ـابوردوودا بـ هـشمدا هات. بـردـوام نایـقینیی گـورـتر بـرـکی کـمـگـ ئـزـکانمان دـگرن، لـ ئـم کـمـگـانـ بـ شـوـی خـمالـی (لـکاـ)، هـروـها بـ کاتی جیاواز لـ یـکدی، بـرـو ـووی تـنگژـکان دـبـنـوـ، ئـوجا پسپـرانی تایبـتکراو کـم یان زـر لـنـو ئـم یان ئـو کـرتـسیسـتـمی کـمـگـدا کـار لـ تـنگـژـ سـرهـداوـکاندا دـکـن، لـ هـنـووکـ بـرانبـر ئـو خـمـاـتی و ناهاوکـاتییـی بـرـنگاربوونـوـ نایـقینیی لـرـبوونی (وجودی) مرـف بـ شـوـی گلـبـال و هاوکـاتی بـاودـبـتـوـ، ئـوـ تـنـانـت لـنـو سـری تاکـکـسـکاندا کـ لـنـو تـی میدیاییدا پـکـوـ گرـدراون.

هەموو تاکەکەسێک پێیوانەدا بە پێسکەکانەوە ناشنایی پێدەدرێت، ئاخر بە ئەوەی بەرهەستیی پاندەمیەکە بکرێت، ئەوا خەدابەینی تاکەکەس بە خاتری سیستەمی تەندروستی کە ئەمڕۆ بەئەندازە خواستی لەسەرە، گرنگترین ڤاریابلە (گۆڕاوە / متغیر). جگە لەوە نایقینییەکە تەنیا پێیوانەدا نییە بە زاڵبوونەوە بەسەر مەترسیی پەتایەکاندا، بەڵکو هەروەها پێیوانەدا بە سەرەنجامە پێشبینینەکراوە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکانەوە. لەم ڕووەوە (هەنووکە تەنیا دەتوانین ئەوەندە بزانین) ناوشی ڤایرۆسەکەی لەدایکبووە، هیچ پسپۆرێک نییە بتوانێت ئەم سەرەنجامانە بخەمڵێنێت. پسپۆرەکانی بواری ئابووریناسی و سۆسیالناسی باش دەکەن خەیان لە پێشبینیکردنی هەڵشە بەدووربگرن. ئاخر هەنووکە دەتوانین ببڕین کە هەرگیز هێندەی ئەمڕۆ زانینمان لەبارەی نەزانینی خەمان و هەروەها لەبارەی ناچاری بە نواندنی کردار و بە ژیانی نایقین نەبووە.

- **وا خەریکە کتێبە نوێکەتان بە ناونیشانی "هەروەها مەژوویەکی فڵسەفەش" لە چاپی سێیەمیدا بەدەبێتەوە. لە بابەتێکەی بەهەزتان (پێیوەندیی باوەڕ و زانین لە دابی هزرینی خەرئاواییدا) زۆر ئاهەزە. ئایا چاوەڕانی ئەم سەرکەوتنە بەرچاوەی بەرهەمەکەی خەتان کردبوو؟**

هابەرماس: کاتێک مرۆ کتێبێکی بەم چەشنە دەنووسێت، بیر لە مەسەلەی ئەوها ناکاتەوە. مرۆ تەنیا لەوە دەترسێت کە لەو کارێیدا بکەوێتە هەڵەوە. ئاخر مرۆ لە هەر بەشێکی نووسینەکێیدا بیر لە بەربەژێیی ئەو پسپۆرانە دەکاتەوە کە شارەزایان لە وردەلایەنی بابەتەکەدا زیاترە.

- **من خەم تایبەتمەندییەکی فەرکارییانە (دیداکتیک) لە نووسینەکەتاندا سەرنجی ڕاکێشام، واتا: چۆنپاتکردنەوە، ئاوەدانەوە لە ڕابوردوو، پوختەسازیی دوورکەوتەوە لە بابەت، سەرجەمی نووسینەکێیان بونیادناوە و لە خوێندنەوەدا ڕێک بە پشوودان دەگۆڕن. ئەوها دەنوێنێت کە بەهەزتان بییەوێت هێ بە نەشارەزایان خێش بکات بۆنە نەو بابەتەکەوە.**

هابەرماس: تا ئێستا خوێندرانی کتێبەکانم بریتی بوون لە زەمیلە ئەکادیمییەکانم و فەرخوازانی زانستگێیی بەشە زانستییە جیاوازەکان، یان بە تایبەتی لەنەو مامۆستایاندا بوون کە هەندێکیان وانەی ئێتیک (ئەخلاقناسی) و سۆسیالۆژییان گوتەوە. لە ئەم جارە لە ماوەی یەکەم مانگەکانی دوای بڵاوبوونەوەی کتێبەکەدا،

لەنو دەنگدانەوەی نامەکاندا کە بەم دەنەران، جمهورەکی تەواو جیاوازی خوێنەرم پێگەیشت – ئەو کەسانە کە گرنگی بە بابەتی باوەڕ و زانین دەدەن، لە هەروەها لە نوێیاندا کەسانی بەگشتی هزریو و گەڕاو بەدووی دەنوماییدا هەبووون، وەک پزیشکان، کارگەران، پارێزەران و هتد. وا دیارە کە ئەوان کەمەک متمانە بە فەلسەفە دەکەن کە بتوانێت کاری گومانهێنگرتوو ئەنجام بدات. ئەمەش دەخەشم دەکات، چونکە پسپەریی باڵا، کە بەتایبەتی زیان بە دیدی فەیلەسوف و خودی بڕشی فەلسەفە دەگەیەنێت، یەکەک بوو لە وروژێنەکانی ئەو پرۆژەیەم.

▪ وشەی "هەروەها ..." لە ناونیشانی کتێبەکەتاندا، کە لە بنەڕەتدا دەگەڕێتەوە بۆ هەردەر، سەرم لە تێکدەدات ...

هابەرماس: وشەی "هەروەها" لە ناونیشانەکەدا خوێنەر لەوە بئاگادەهێنێت کە ئەو کارە ڕاڤەکردنەکی نوێی مێژووی فەلسەفەیە لەپاڵ ڕاڤەکردنانی دیکەی شیاودا. ئەم ژستە بەفیزە گەڤی خوێنەر دەکات کە نەکەوێتە هەڕەوە و وا باوەڕبکات کە گەیا مێژوویەکی فراوان داڕژراو و تەنانەت کەتایپەهێنراوی فەلسەفەی بەدەستەوە گرتووە. من خەم لەسەر هەڵی ڕاڤەکردن (ئینتەرپرەتاسیۆن) دەەم، بگوترێ ئەم شێوە هزرینەش دەتوانین لە مێژووی فەلسەفە وەک پرسیەکی فەربووون تێبگەین، گەر هاتوو تێگەیشتنەکی تایبەت ی هزرینی پاش-مەتافیزیکی وەک شێوەی تەوانین دابین بکەین. هیچ نووسەرەک ناتوانێت خەی لە شێوە تەوانینەکی دیاریکراو بەدووربگرێت، لەرەشدا ئاشکرایە کە هەمیشە لەم شێوە تەوانینەدا بەک لە باوەڕی تیەریانەی خودی نووسەرەکە وەنەدەداتەوە. ئەمە لە خێدا نیشانەی ئاگایەکی فاللیبیلیستییە، لە ئەم جەرە ئاگایە هەشتا هەر بە هیچ شێوەیەک ناڕەیەتی نادات بەو داواکارییە بەرزکراوەیەم کە گەزارەکانم / دەربەینەکانم کرەکەکی ڕاستییان لەخەگرتووە.

▪ وشەی "هەروەها" لە ناونیشانەکەدا ئەو پرسیارە دەهێنێتە پێشەوە کە داخە مێژووی فەلسەفە و بابەتی باوەڕ / زانین چە پێوەندییەکیان بە یەکدییەوە هەبێت. لە من وای بە دەچم کە ئەو پێوەندییەی نەوانیان بەدەر نییە لە پەکەوەنەگونجاوی.

هابەرماس: من وەک فەیلەسوف گرنگی بەو پرسیارە دەدەم کە داخە ئەمە چی لە دیسکورزی باوەڕ و زانینەوە فەربینین، لە بەم هەیەوە کێشەی پێوەندییەکی نەوان ئەخلاق و نەریت، کە لە نەوان کانت و هەگلدا

هەبوو و بەهۆی واسراوی مابوویەوە، لەرەدا بۆتایبەتی کاری تەدا دەکرێت، ئاخر ئەمە کێشەیەک بوو کە هاوکات لە وەرگرتنی ناوکە هەمکیەکەی ئێتیکی (ئەخلاقناسیی) خۆشویستیی کریستیانییەوە کەوتووە، کە بگومان وەرگرتکی هاوکات بۆجیهانیکەر (سەکولاریزەکەر) و توندرەوکەر بوو. بابەتەکەی من ئەوەیە کە ناوەرەکە نەوەندیەکانی نووسراوە کۆنینە ئایینییەکان تێگەیانە تەرجومە بکەم – کەواتە مەسەلەکە بریتییە لە وەرگرتنی پاش-مێتافیزیکییانەی ئەو ئیدیە کە بەو پێیە سەرجەمی ئیماندارانی کۆمۆنیکی گشتگیر و خوشکبرایانە پێکدەهێنن و هەر ئێندامێکی شایانی ئەوەیە مامەڵەیەکی دادپەروەرانەی لەتەکدا بکرێت، ئەوە بگومان بە ڕاچاوکردنی کەسێتیی تایبەت و لە دەرەوە نەتەنرایەتینەکراوی خودی ئەو. ئەم هاوماڤییەی هەر تاکەکەسێک بابەتێکی بەبایەخ نییە و ئەمڕۆ هەروەها لەم تەنگژەیەی کەرەنادا دەیبینین.

- **ئەمە تا چ ڕادەیەک؟**

هابەرماس: لە ڕووی تا ئێستاکەی ئەم تەنگژەیەدا توانیومانە و دەتوانین لە هەندێک وەڵات سیاسەتمەداران ببینین کە بەهەی دووددیمانەوە دواکەوتن ستراتیژیەکیان لەو بنەمایەوە ئاماستەبەرن، کە دەبێت بەڵگەهایی فەزل بدرێت بە تەقەلای دەوڵەت بە ڕزگارکردنی هەر تاکە ژیانێک لە پێش حسابکاریی سوودگەرایانەی تەچوونە (خەرجییە) نەخوازراوە ئابووریەکانەوە کە دەشێت لەو ئامانجەی ڕزگارکردنی ژیانەوە وەک سەرەنجام بکەوێتەوە. گەر دەوڵەت لە پەناوی ئەوەدا پێتاکەی ڕانەگرتایە، تاکو ئیدی بەخەرایی بگات بە پاراستنێکی سەروزیادی سەرجەم دانیشتوان، ئەوسا دەوڵەت دەبوو بەناچاری حساب بە تێکشکانی پێشبینیکراوی سیستەمی تەندروستیش بکات، بەمەش دەبوو پەسندکەرانە حساب بە مردنی تا ڕادەیەک زۆری دانیشتوان بکات. "مێژووی فەلسەفە"کەی من هەروەها ڕوشنایی دەخاتە سەر پاشخانی فەلسەفەی-ئەخلاقیانەی ستراتیژییە هەنووکەییەکانی مامەڵەکردن لەتەک ئەم جۆرە تەنگژانەدا.

- **وا دیارە کە تووڵەیی گیانی فەلسەفەی خۆرئاوایی لای بەزۆرتان سەرباری هەموو پچڕان و دەستپێکە نوێکان هێشتا هەر تا ڕادەیەک ڕەگوتییانە ئاماستەبگرێت. ئایا ئەم ڕەگوتییە بەو ڕادەیە بەدەستناهێنرێت کە مرۆڤ دەبێت بە ناچاری لە پەناوی ئەو مەبەستەدا زیانی دی لە ئەستە بگرێت؟**

هابەرماس: مێژووی نەریتییانەی فەلسەفە بەبێ وشەی سەرلەتکدرەکەی "هێروەها" تەقلا بێ تکەایی دەدات، کە وەک گەتمان هەرگیز هیچ تاکە نووسەرێک ناتوانێت بە تەنیا ئەنجامی بدات. بەگومان داواکارییەکە بێ گەان بەدووی "پرسەی فەربوون"دا وای پێشاندەدات کە هەروەک مەسەلەکە لەرەدا بریتی بێت لە مێژوویەکی زانستەکان، کەواتە شێوەیەکی تەواونین بێت کە لەم پێوەندییەدا بێ هیچ شێوەیەک باو نییە. ئاخر ئەم شێوە تەواونینە لە لایەک سەرپێچیی ئەو بڕوا پلاتۆنییە دەکات کە وایدادەنێت هەموو فیلەسوفە مەزنەکان هەمیشە بێ شێوازی جیای خۆیان لە هەمان مەسەلە دەهزرێن، لە لایەکی دیکەش سەرپێچیی ئەو بڕبڕاییە (گەماندارییە) دەکات کە ئەمڕۆ بەرانبەر هەر تێگەیەکی پێشکەوتن لێگەییە و بووە بە باو، هەروەها لەو دەچێت مێژووییانە وونکرابێتەوە. ئەوەی ڕاستی بێت، منیش نامەوێت نوێنەرایەتیی هزرێکی مێژووی-فەلسەفییانەی پێشکەوتن بکەم. ئەوجا گەر ئەمە "فەربوون" وەک ڕێنوما لە واتای تووڵەی چارەسەری کەشەدا، کەواتە تووڵەی بەردەوامیخوازەوەدا هەڵبژێرین، ئەوا ئەم کارە واتایەکی ئەوتۆ نییە ناگەیەنێت کە گەیشتە تەلیەلێژییەک دەدەینە ژێر مێژووی فەلسەفە. هیچ تەلەسەک (دوایەمین مەبەستەک) نییە کە مرۆ بتوانێت بە "تەنین / نەزرە لە هیچکەوە" بیناسێتەوە، بەڵکو تەنیا ئەم ڕەنینەی "ئەمە" هەیە، ئەوە بەگومان بەرەو پاش لەسەر تووڵەی هەکارگەلی جیاواز کە کەم یان زۆر باشن، هەروەها لەوێان چارەسەرە کاتییەکان ی جۆرێکی تایبەتیی کەشە بەدووی یەکدا دێن، لەڕشدا گومانی تێدا نییە کە ئەو چارەسەرە کاتییانە بەردەوام لە ڕەوتی مێژوودا بەتەحەداوە داواکراون.

• لە ئایا کتێبەکەی بەڕێزتان ئەو پرسیارە ناهێنتە پێشەوە کە داخۆ لە هزرینی فەلسەفییدا "پێشکەوتن"ێک هەبێت، یان بەسانایی بپرسین: ئایا کانت "باشتر"ە لە ئەیستەتلیس؟

هابەرماس: بەگومان باشتر نییە، بە هەمان شێوەی چەند کەم ئاینشتاین لە نیوتن "باشتر" بوو. مەبەستی من ئەوە نییە کە جیاوازییە گرنگەکان لە نێوان هزرینی فەلسەفیی و زانستیدا بکوژێنمەوە، من هێروەها نامەوێت لە هەمان واتادا لە "پێشکەوتن" بدوێم. لای هەر یەکێیان دەستپێکی تیەریانە و پارادیگمەکان بە شێوازی جیا "کێن دەبن". لە ئەو فیلەسوفە ناوبراوانە لەو ڕووەوە بوون بە پێشەنگ، کە ئەوان کە لە سەردەمی خۆیاندا و لە ڕێشنایی هەر پرسیارکردنێکی هەنووکەییەوە، هێروەها پێوەند بەو زانیاری و هەکارانەوە کە ئەو دەمە لە بەردەستدا هەبوون، چارەسەریان کردوون.

ئەوان تەنوانینی ئەوتیان دامانددووە کە تا سەردەمی ئەوان چواندیان هەبووە. ئەوان هەروەها بوون بە هزرڤانی کلاسیکی، لەرشدا کلاسیکی ئەم واتایە دەگەیەنێت: ئەوان تا ئەمڕۆ دەتوانن لەگەڵمان بئاخڤن. جگە لەوە تەنانەت تیەریی مەدەرنی زانست خۆی بە تەوانینکانی نێو "دووەم شرۆڤەی" (Analytica posteriora)ی ئەیستەتلیسەوە گریدەدات، یان ئەتیکی مەدەرن خۆی بە تەگەکانی کانتەوە لەمڕۆ ئەتەنەمی و دادپەروەری گرێدەدات – جا گەرچی ئەو کارە لە میانەی ئەو زمانە تیەریانەدا دەکەن کە گەڵانیان بەسەردا هاتووە.

- **من لای بەڕێزتان هەست بەوە دەکەم – من بەکاتی وای بە ناچم – کە بەڕێزتان هاوسەنگیەکی زەرتان بە بەدیهێنانە فەلسەفیەکانی چەرخی نۆقینی کریستیانی هەیە. ئایا تە بەختیت ئەم هاوسەنگیە سەرنجامی پرسیەکی فەربوون بێت کە بە خودی بەڕێزیشتان لەناکاو بووبێت؟**

هابەرماس: من ماویەکی زەر لەمەوبەر، لە دوایمین موحازەرەمدا پێش خانەنشینبوونم، خەمم بە تەماسی ئەکوینیەوە خەریککرد. من ئەو دەمە سەرسام بووم بە هەزی بنیاتنەر و بە پێیە ناخەکیەکەی ئەم سیستەمە مەزنە. ئەوجا خوێندنەوەی دەن سکەتوس و ویلیەم ئۆف ئۆکهام بە هەمان شێوە کاری تێکردم. بەڵێ ئەمانە پێکەا پرسەگەلی فەربوونن کە من درەنگتر تووم تێکردوون. گەر هەڵە نەبم، من بەم پرسانەی فەربوون خەم تەهەکەشی ئاستەیەکی توژینەوە دەکەم کە دەمێکە لەگەیە، مەبەستم لە نرخاندنەوەی سەرلەنوێی چەرخی نۆقینی باڵایە، کە پتر لە مەدەرنە نزیککەوتەوە.

- **سەرەڕای ئەوە من لەسەر ئەو پرسیارە، کە داخۆ چ کەسێتیەکی مەژووی فەلسەفە لە نووسینەکاندا بە بەهێزترین شێوە لەتەک خودی بەڕێزتاندا یەکبگرتووە، وەڵام دەدەمەوە کە ئەو کەسێتیە سپینۆزایە. لەو بڕوادا کە لەبارەی سپینۆزا نووسیوتانە، هەندێک باسی تێدایە کە دەتوانم خۆبەخۆ لەکاتی خوێندنەوەیاندا یەکسەر ببڕم، ئەها، هابەرماس لەوەدا وەسفی خۆی دەکات.**

هابەرماس: ئەمە بە من کەمێک سەرسامکەرە. لە ڕاڤەکارێک دەتوانێت لە نووسەرێک باشتر تێبگات وەک نووسەرەکە لە خۆی. من تازە بە تازە لە خوێندنەوەی سپینۆزادا لە مەسەلەیەک تێگەیشتووم. لە پاشخانی مەژووی مارانەکانەوە (ئەو جولەکە ئیسپانییە چەوساوانە کە لەژێر

زەبری پاشای ئیسپانیادا تەنیا بەرواڵەت وازیان لە ئایینی خۆیان هێنابوو و ئیمانی کاتۆلیکییان وەرگرتبوو) تێگەیشتم کە بۆچی سپینۆزا لەگەڵ خانەوادە بەرژوەزیرە ئیمانی-جولەکەییەکانی زۆر هزرڤانی سەدەی بیستەمدا نزیکەی هێزلەنانکی زۆرتری لە کانت پەیدابوو. لێرە شتراوس لە هێبریدا بە وەرگێڕانی ئینگلیزیی کتێبەکەی لەسەر سپینۆزا باس لەوە دەکات کە سپینۆزا ئەو گومڕا و ئاتەئیستە (مولحیدە) نەبوو کە بەهێوە لە سەردەمی خۆیدا هاودەنرا، بەڵکو هێشناییدەرێکی سەراست بوو، ئەوجا گەر بە ئەو هەی لە بار هەبووایە، ئەوسا لەوەدا نکۆیی لە گەوهەری ڕێچەکی ئایینیی خۆی نەدەکرد، بەڵکو – بە زمانی هێگل ببژێن – ئەو ڕێچەکەی خۆی تێکهەڵکێشرانە "هەڵدەگرت" (aufheben) بە سەر ئاستێکی باڵاتر. من بەڵاستی هاوسۆزیم بە ئەوە هەیە. گەر لە ڕووی مێژووی نواندنی کاریگەرییەوە بڕوانین، دەبینین کە هزری سپینۆزا بەتایبەتی بەهۆی فەلسەفەی سروشتی شێلینگ ی گەنجەوە چووە نێو سەرتاکانی بزاوتە تیۆرییە مۆدێرنەکەی ئیدیالیزمی ئەڵمانییەوە.

• لە بنەڕەتدا نیتچە لە کۆنتەکستی تیۆلۆژییانەی "خودا مردووە"دا زۆر نایاب بە بابەتە نووسیەکەی "باوەڕ و زانین" دەگونجا، کەچی بەڕێزتان بەتایبەتی هێچاوی نیتچەتان نەکردووە. بۆچی؟

هابەرماس: هەموو هەرزەکارێک کە ئامادەیی بە ئەدەب تێدا بێت، جارێک بە دەنگی بڵند نیتچەکەی خۆی خوێندەتەوە. منیش هەروەها. لە نیتچە کە گەتەی "ویست بە دەسەڵات"ەکەی لە سەردەمی نازییەکاندا سۆسیال-داروینییانە ئاڤۆکرابوو و هاوکات وەک فیلۆسوفی دەوڵەت پەیدا هەڵدەدرا، دوای جەنگ هێشتا هەر زۆر نزیک بوو لەمانەوە. لەبەر ئەم هەڵە سیاسییە من لەدژی ئاکشهەزی بەردەوامی ئەم پەخشانە کوترابووم. ئەوجا تەنانەت دوای ئەوە کە من لە شەوە تەوانینی فەنسییەوە لایەنە شارییەکانی (ئوربانەکانی) نیتچەم باشتر ناسی، هێشتا هەر خەم لەم نووسەرە بەدوورگرت – ئەوە جگە لەو بیرکانەی ئەو کە لە ڕووی مەئریفەی ئێنترپەلاتیۆنەوە بەواتا بوون. جگە لەوە هەکارگەلی بابەتی وام لەدەکەن کە قەناعەت بە "ژێنیالاژیی کریستیانەتی"ی نیتچە نەهێنم، ئەوە تەنانەت وەک بزوێنەرکێش بە لەهزرین – ئاخر نیتچە لەو نووسینەیدا پەیوەندییەکی زۆر نائازادی لەتەک بابەتەکەیدا هەیە. ڕاستییەکەی من تەنیا گرنگی بە ڕوویەکی تایبەتیی کاریگەرییە مێژوویییەکەی نیتچە دەدەم، کە بگومان نەدەشیا لەنەو چەوەی کاتەکیانەی پرۆژەکەمدا جێیەکی بە تەرخان

بکەم. مەبەستم بە پوختی لەوەیە کە من گرنگی بەو مەیلە بەدبەختەی زۆر فەیلەسوف دەدەم، کە چۆن تا ئەدیەک ئەزموونی ئایینیی چەپنراو وەردەگێن بە ئەستێتیکەتی.

- **بەڵزتان چەند جارێک فەرمولی "ئاتەئیزمی (ئیلحادی) جەماوەری" لە کەمەڵگە مەدەرنە خرئاواییەکاندا بەکاردەهێنن. ئەمە زرنگییەکی نزمنرخنرانەی هەیە و دەشێت ئەو مەیلە گشتییەی بەڵزتان بە ئەوە بەاستنێت کە چۆن ئەوە بە پێچەوانەی هەشی سەردەم هەوەست وەردەگرن، کەواتە تەواو "جیهانییانە" کاتێک ئەو جیهانێتییە هەشتا هەندە خوازراو نەبەت، ئەوجا تەواو ڕەخنەیی بەرانبەر "جیهانێتی" هەرئەوەندی سادە و سانا بە جەماوەری فراوان بگونجنرێت.**

هابەرماس: من هەست دەکەم لەمەدا بەهەڵەتگەیشتنێک لە من هەبەت. من بە تێگەی "ئاتەئیزمی جەماوەری" کە تێگەیەکی سەسیەلەژیانەیە، دەمەوێت تەنیا ئاماژە بە ئەوە بدەم کە چۆن هەزی گردەری کەلەسکان لە ڕووی چەندێتییەوە کزبووە، ئەوەش بابەتێکە کە من لە بەشی یەکەمی کتێبەکەدا کارم تێداکردووە. ئەمە ئەم ڕەوشە هەنووکەیە بەتایبەتی لە کەمەڵگەکانی خرئاوا و ناوەڕاستی ئەوروپادا دەبینین. لە بەڵزتان شیش لە هەوەستێک دەدەن کە من خەم دەشێت ڕەخنەییانە ناوی بنەم "سێکولاریستی".

فەرهەنگێکی وەرگێڕ

فاللیبیلیزم: قوتابخانەیەکی ڕەخنەیی-ڕاسیۆنالیستییە (ئاوەزگرایی ئامرازیانەی مەبەستمەندە)، کە وای دادەنێت هیچ مەئریفەیەک بەدەر نییە لە هەڵە.

چەرخی نۆڤینی باڵا: چەرخی نۆڤینی ئەوروپی بەسەر سێ قۆناغی سەرەتا و نۆوەند و باڵادا ڕەت دەبەت. چەرخی نۆوەندی باڵا بەر نوسەردەمی ئەوروپی دەکەوێت.

تێلیەلەژی: ڕەبازی مەبەستداری کە وایدادەنێت هەموو ڕەوداو و گەڕانێک هەمیشە مەبەستێکی دوایمینی هەیە.

تیەریی دیسکورز: هابەرماس لەنێو تیەریی ڕەخنەیی ناونراودا بە قوتابخانەی فرانکفورت لە ئاوەڕاکردنی هەزری خێیدا خێی بە وەرچەرخانی زمانییەوە (linguistic turn) گرێ دەدات. دیسکورز کە لە بنەڕەتدا واتای "هەنان و بردنی زمانییانە"، "لەدوان" دەگەیەنێت، لای هابەرماس بریتییە لە "نۆوەندی ڕاسیۆنالێتیی گفتوگۆ

(کۆمونیکاتیق)".

ئۆفسانە چییە؟ -2- بەبـــاز محەمەد جزا

[لە پەرتوكی دەربارەی چیتی ئۆفسانەو خورافیات]

بەشی دووەم: (پەیوەندی ئۆفسانەکان لە خەهەلات و خرئاوا)

تەوەری یەکەم: پوختەی ئۆفسانەکان و تۆژهەلات:

گەورەترین و بەهێزترین توخمی کولتوور، میتۆلۆژیایە؛ کە هەرچەندە لە ژیانی ڕۆژانەدا بەزەقی دیارنییە، بەڵام هێزێکی سەرکییە لە زۆربەی کەمپەینەکان کە وا سیستم و داب و نەریتەکان کارا دەکات. ئەوتا باباکردنی بەها و بیر و باوەڕ لە خورافات و ئۆفسانەکانی بەرایی، بەجگە لەوەی فاکتەرێکە بۆ گواستنەوەی ئەو بەهـا و بیرباوەڕانە بۆ تازەپێگەیشتوانی کەمپەینەکە، ئەوا لە هەمووکاتیشدا مەبەستێکی نادیار لە ناوەڕۆکیاندا بەدی دەکرێت، کە ناڕاستەوخۆ ئاڕاستەی عەقڵی مرۆڤەکان دەکرێت؛ بەمەش لە زەینیمان تەمار دەبێت. ئەو مانا نادیارەش لە سادەترین شێوەیدا، دەربڕینی چەمکی خێر و شەڕ. هەروەهـا، چیـرۆکە زاراکییەکـانیش گەلانەوەی ئۆفسانەیە، زانیاری بۆ منداڵ دەدەن لەبارەی شێوەی ووبەووبوونەوەکانی مرۆڤی سەرەتا لەگەڵ سروشت و گیانەوەرە دەندەکاندا(1) لەرەوە دەچینە ناو شارستانییەتەکانی تۆژهەلات و بە کـورتی دەربـارەی ئۆفسانەکـان دەدوێین:...

[بۆ خوێندنەوەی ئەم بابەتە کلیکی ئێرەبکەن ....]

دیوارێك لە نێوان دوو زنی یەك ناسیۆنالیزم … ڕزگار عومەر

ئەو دیوارەی کە لە نێو دوو دراوسێ ی ئاسایی هەیە لە کۆمانکان کە دوژمنداری یەکتر ناکەن، جیاوازی هەیە لەو دیوارەی کە لە خەیاڵی ئەمنی و ئایدیۆلۆژی ئەو نوخبەیەی کە ئەمرۆ هەردوو زنی سۆزو زەرد بۆیۆ دەبەن.
سیاسەتمەدارو بەرپرسێ ئەمنیەکانی هەردوولا هەر لە پەنای دروشم و بازگەی ئارمی حکومەتی هەرێم لە جیاتی میتەدی عەقڵ و ئەندێشەی یەك چارەنوس و سەرانسەری بوون، بە گومانی دوو دراوسێ ی پر لەکینەی دوژمندار لەبەرامبەر یەکتر دەخوێنن. هیچ لا تەنانەت تاقەتی ئەوەشیان نیە بڵێن با " دوو دراوسێ ی باش بین" لە گەڵ یەکتر.

وەستانی دوو ئوتۆمبێلی ئیمەرجێنسی (ئیسعاف) لەم بەرو لەوبەری خاڵی پشکنینی هەردوو زن بە وەرگرتنی نەخێش ، ساتر لیدان لە هەندێ خاڵی پشکنینیتربە پێ ی لەدوانی ئەم هاوڵاتیانەی ڕیان کەوتۆتە ئەو شوێنانەو لە ڕاگەیاندنەکان قسەیان کردووە، پێش ئەوەی خۆ ئامادە کردن بۆ بە حاڵەتی گرژی و لە ناکاو یان لە دەست دەرچوون هەروەکو(بیانوەکانی دەست پیکردنی شەڕی ناوخۆ لە ئاداری ١٩٩٤) بریتیە لە نامەو سیگنال ناردن و تیژکردنەوە ناسنامەی ستایلی حوکمەانی لە هەردوو زن ، ئامانجی یەکەمی ئەم سیگنال ناردنانە بۆ ناوخۆی هەردوو زنەکە یە! دووەم بۆ دووقات کردنەوەی فشاری سیاسی و شەڕی دەروونی نێوان ڕەبەرانی هەردوو زن.

بۆ تیژکردنەوەی هەژموون و شوناس : هەردوو زن نە دەرفەتیان هەیە، نە دەتوانن بۆ بوونی دەرفەت موغامەرە بکەن بۆ بەرژەوەندی ئابوریەکانیان، نە ڕەحی نەوەی یەکەمی ناسیۆنالیزمی ئەوروپیان هەیە کە بۆ جدیەو بچنە نێو گوتاری یەتەپیاو پڕژیەکی گەورەی "نەتەوەودەوڵەت دروست کردن بەمانا چەکەی ناسیۆنالیزم" بۆیە تیژکردنەوەی ئەم شوناس و هەژمونگرایی ناچاری کردوون بۆ پڕژەی زەر بچوکترو تەسکبینتر خەیان مەشغول بکەن، هەردوولا خەیان بەرامبەر هیچ ناسیۆنالیزمەکی جیهانی یان ئیقلیمی پێناسە ناکەن، چونکە لە یەگەی ئابوری ڕەیعی و زەمانەت کردنی شەرعیەتی دەسەاتەکی لەکەڵی، وەکو ئەمری واقیع بوونەتە ئاسانکاری ئیداری و لەجیستی، بوونەتە بەشەك لە مانزومەی دوو جەمسەرەی ستراتیژو

ناسیۆنالیزمە ئیقلیمیەکانی ناوچەکە (بە ناچاری جوگرافیا بەت یان بە ئیختیاری سیاسی بەت) .

نەبوونی ئەو قودرەتە وای بەسەر هەردوو باڵی ناسیۆنالیزمی کورد کردووە لە بینینی ١٠ تا ٢٠ ساڵیەك پێویستیان بە تیژکردنەوەی کێبڕکانی بەرژەوەندو شوناس و چارەسەر کردنی بریەك کەوتنی تەماحە هەژموندارەکانی یەکتر بن.
هەردوولا تەنانەت کاتێ بە تەعبیری خۆیان " خریکی گەمەی دیموکراسین" لە ئاشتی و گەمەی هەڵبژاردن دەخەکی وادروست دەکەن لە ڕێگای میدیای نەخشی هەردوو زەن، کە هەست بە دانە دانە دەنگی گولەو تەپەکان و قەناسی سەر ماڵانی سالەکانی ١٩٩٤ تا ١٩٩٧ بکەیت !
تەشهیرو مالەف هەڵدانەوەو زمانەکی نزمی تانەو کوشتنی مەعنەوی یەکتر هەموو ئەو ئاکارانەن کە دەبێ هاوڵاتی کورد بە ناوی هەڵمەتی هەڵبژاردن لە هەردوو زەن قبووڵی بکات، ئەگەریش بە ڕەکەوت ئەم هاوڵاتیە خوێندەرەکی سادەی مەژوو بەت، ئەوا گوێ ی لە دەنگی ڕاکێشانی خەنجەرو حیلەی ئەسپ سواری میرنشینینە کوردیەکانیش دەبێ لە دژایەتی یەکتر! کە بە شیوەیەکی "ڕەمزی" ئەم میرنشینانەش لە مەژووی موعەلەب کراوی سەتحی مەژوونوسانی هەردوو زەن لە ئەمەدا ئەرکی ئەویان پێ شیاوە کە ئەم میرنشینانە وەکو باپیرەی یەکەم، وەکو ڕەگەز هەرە کۆنەکەی حیکایەتی ئەم هەژمونخوازیە بەسەر هاوڵاتیان ساغ بکەنەوە.

ئەگەر بگەڕێینەوە سەر ئەدەبیات و حیکایەت خوانەکانی هەردوولا ، ئەگەر ووردبینەو لە مقەس و فوتەی خیاتە ئایدیاڵیزەکانی هەردوو زەن، دەبینین ئەوانیش لەسەردەمی ڕوخانی دیواری بەرلین ، تا ساڵ بەساڵی یادکردنەوەی ئەم ڕوخانەش وازیان لەوە نەهێناوە کە هەمیشە بە تەعبیری خۆیان بەسەر شان و باڵی ئەم "ڕوداوە مەژوویەی گەورەیە" هەڵبدەن!

ئەگەر ڕوخانی دیواری بەرلین لە ڕووی دیموکراسیەوە بە خیاتە ئایدیاڵیزەکانی هەردوو حیزبی دەسەاتدار ئەوەندە پێ بەهایە ، بە دەبە خەتان دیوارەکی تری بە دیسپلینتر لە نەوان شارەکانی کوردستان دروست بکەن ؟ بڵەکی دیواری"ڕەمزیی" کاریگەریەکەی زەر زیاترە لە دیواری چەمنتە و تەلبەندی دەکی ئاسنین .

نزگار عومەر

کاریکاتێر لە ڕۆژنامەگەریی گشتگیردا .. هەندێن خشناو

ڕۆژنامەگەریی گشتگیر بە جەماوەریترین و تەشەنەترین بڵاوکراوەی خولاو دەژمێردرێت، و لە هەموویان کاریگەری زیاترە لەسەر توێژەکانی خوێنەراندا، لەبەر هەمەجۆری بابەتە بڵاوکراوەکانی لە گاڵتە و سیاسەت و ئابووری و ئەدەب و وەرزش و کشتوکاڵ و زۆربەی بوارەکانی تری ژیاندا، بابەتێك نیە کە لە دەرەوەی چوارچێوەی گۆشەکانی ڕۆژنامەگەری گشتگیردا بێت. بۆیە خوێنەر ئارەزوو و هەوەسی هەرچیەك بێت، مەبەستی خۆی لە لاپەڕەکانی ئەم ڕۆژنامانەدا دەبینێتەوە، ئەوەی بەدوای کات بەسەربردندا وەڵە گۆشەی خۆی دەبینێتەوە، ئەوەی بەدوای دواین هەواڵدا دەگەڕێت بەدەستی دەکەوێت، ئەوەی مەبەستی شیعر خوێندنەوەیە دەتوانێت بیبینێتەوە، ئەوەشی حەزی لە وەرزشە لاپەڕەی خۆی هەیە، و هەروەها کۆشە و کاروبارەکانی تریش.

لەو ڕوانگەیەوە ڕۆژنامەی گشتگیر لە بوارە هەرە ئازادەکانی کاریکاتێر دادەنرێت، کە دەتوانێت بابەتی خۆی لەهەر لاپەڕەیەك لە لاپەڕەکاندا ببینێتەوە، و دەتوانێت بوارێك و جێگەیەکی دەست بکەوێت لە هەر لاپەڕەیەکدا، واباوە لەم ڕۆژنامەگەرییە گشتگیرەدا گۆشەیەك یان چەند گۆشەیەکی تایبەت بە کاریکاتێر هەبێت، زۆربەی ئەم ڕۆژنامانە لە لاپەڕەکانی دەرەوەیدا (یەکەم و دواوە) گۆشەیەکی بەردەوامیان بێ کاریکاتێر تەرخان کردووە، هەروەها گۆشەی بەردەوام لە لاپەڕەکانی ناوەوەشدا هەیە بێ کاریکاتێر، کە پەیوەست بێت بە تایبەتمەندی لاپەڕەکە، وەکو لاپەڕەی وەرزش و نوودەوڵەتی و لاپەڕەکانی تر، سەبارەت بە گۆشە بەردەوامە بنەڕەتیەکەش، واباوە کە کاریکاتێریست ئازادییەکی هەبێت لە بژاردنی بابەتی کاریکاتێرەکەی، کە زۆرجار بابەتێکی زیندوو هەڵدەبژێرێت، کە پێیدەگوترێت بابەتی ڕۆژ، و کاریکاتێریانە چارەسەری دەکات، ئەم بنەمایەش زۆر جار ملکەچی هەڵاوێژکردن دەبێت، کە کاریکاتێریست زۆرجار بابەتێکی زیندووی گشتی هەڵدەبژێرێت کە پەیوەستە بە دیاردەیەك نەك ڕووداوێك، کە ئەمەش وای لێدەکات پارێزگاری لە کارایی کاریکاتێرەکەی بکات، لە گۆشە کاریکاتێریەکەی دووەمیشدا، وا باوە کە کاریکاتێرەکە پەیوەست بێت بە بابەتی لاپەڕەکە خۆی، لە لاپەڕەی

وەرزش بابەتی کاریکاتێرەکە وەرزشی دەبێت، لە لاپەڕەی ئەدەبیش ئەدەبی دەبێت، لە لاپەڕەی پەیوەندییە نێودەوڵەتیەکانیش سیاسی دەبێت و بەم شێوەیە.
لە زۆرێك لە رۆژنامەکان ژمارەیەکی زۆر لە کاریکاتێر بۆ ماوەکرێتەوە لەوانەیە بگاتە دە کاریکاتێر لەهەر ژمارەیەکدا، گۆشە بەردەوامەکانیش لە چەندین کاریکاتێر پێکدێن، لەم بوارەدا دەتوانین ئاماژە بۆ رۆژنامە میسرییەکان بکەین، کە کاریکاتێر زۆر بە فراوانی بەکاردێنن لە کارەکانیاندا.
هەروەها وا باوە کە رۆژنامەکان لە گۆشە بەردەوامەکان وێنەی کارمەندانی خۆشیان بۆ ماوەکەنەوە لە هونەرمەندانی کاریکاتێر، لە گۆشە ناجیگیرەکانیش زۆرجار کاریکاتێرێکی بۆ ماوکراوە لە رۆژنامەکانی دەرەوە، دووبارە بۆ ماوەکەنەوە (بەبێ دەستکاری و ناو قوتکردنی خاوەنەکەی)،
بەڵای ئەمەش دەبێت رۆژنامەکان بە شێوەیەکی فراوان پشت بە کاریکاتێرەوە ببەستن لە کارەکانیاندا، چونکە کاریکاتێر خاوەنی چەندین سیفەتی جیاکارییە، لەوانە سەرنجی خوێنەران رادەکێشێت، لە ناخیاندا حاڵەتی دەروونی ئەرێنی دەژیێنێتەوە، هزر و بیریان هاندەدات و دەوروژێنێت، و مادەیەکی ئاسان و خوێندەوەشی خرایە، و چەندین سیفەتی تریشی هەیە کە بابەتە رۆژنامەوانیەکانی تر نیتیان، هەبەتە وا پەسندترە کە گۆشە بەردەوامەکان لە لاپەڕەکانی دەرەوەی رۆژنامەکاندا بۆ ماوبکرێنەوە، بۆ ئەوەی خوێنەر بەبێ ماندووبوونێکی زۆر چاویان بە کاریکاتێرەکان بکەوێت، کاتی خێی زۆرێك لە رۆژنامەکان کاریکاتێریان لە دوالاپەڕەکاندا بۆ ماوەکردەوە، ئێستا کە درکیان بە گرنگی و بایەخی کاریکاتێر کردووە، کاریکاتێرەکان لە لاپەڕەی یەکەمدا بۆ ماوەکەنەوە، هەندێکیشیان هەر راستەوخۆ دوای ناوی رۆژنامەکە، ئەمەش نیشانەی درکپێکردنی گرنگی کاریکاتێرە لەلایەن رۆژنامەکانەوە، جێ و شوێنی شیاوی خێی دەدەنێ وەك هونەر بە پلە یەك، و بە پلە دووش وەك مادەیەکی کارای رۆژنامەوانی.

هەندرێن خۆشناو

لە ناو ئارامی شەپۆلەکە دا بیر لە چی دەکەینەوە؟ … ئاسۆ کمال

ئەمە لە شەپۆلەکدا دەژین نازانین کەی دەمانگەیەنێتە قەراغی ئەو ژیانەی پێی ڕاهاتووین. بەڵێ زۆر نیگەرانین چونکە ئازیزانمان و هەموومان لەو دیوی دەرگای ماڵەوە دەنیانین. بەڵام لەناو جەرگەی ئەم شەپۆلەدا ئارامی و خامۆشیەک هەیە کە جێنجاڵی ژیانی ڕۆژانەی بەدەنگ کردووە. پەمان دەڵێ تۆزێک بە ئارامی بیربکەوە.

پرسیارە کە ئەم ڕۆژە بەدەنگانە لەمان دەکا زۆر گەورەتر لە هەرچی پرسیارەکانی مێژووە. ئەمەی مرۆڤ! چی دەکەین و بۆ کوێ دەچین؟! ئەمە خۆنمان بە چوونە سەر هەسارەی مارسەوە دەبینی، بەڵام لە سەر زەوێک کە پەمان وابوو هەموو شتێک لە ژێر کنترۆڵی مرۆڤدایە و لەوانەش پەتا کوشندەکان ئیتر مێژووی ڕابردووی پێش گۆشەی تەکنەلۆژیا و زانستە، تۆشی شۆک بووین کە هەشتا چارەسەری قایرەسکمان لە لا نیە! کێشکە لە کوێدایە؟
لەم ئارامی و بەدەنگیەدا پیویستمان بە بیرکردنەوەیەکی قوڵە، بیرکردنەوەیەک کە بمانگەیەنێتە سەرچاوەی ئەم لاوازیەی کەمەگەی مرۆڤایەتی ئێستا.
لە کاتێکدا ئەمە هەشتا لە ژماردنی تەرمی سەدان هەزار ئینسانەکانی هاوژینمانداین، ئەوانەی چارەنوسی ئەمەیان بە دەستە باس لە شکستی بازاڕ و ئابوری دەکەن و بیریان تەنیا لەوە یە کە کەی ئەمە بچینەوە سەرکار و ئەوان بازاڕی قازانجیان بگەڕێ؟
ئایا ئەوە بەس نیە کە بەهەی دەست بەسەرا گرتنی سامانی کەمەگەوە لە لایەن مشتێکی ١٪ هەرچی پێی بڵێن سیستمی بەرگری تەندروستیە وێران کراوە و سەرتایی ترین پێداویستیەکانی خە پاراستن بە ملیۆنەها ئینسان نیە؟ ئایا لەم دوو سێ دەیەی سیستمی نیولیبرالی بازاڕی ئازاددا کە تەندروستی خرایە ژێر دەستی کەمپانیا مەنەپۆلیەکان و قازانجی سەرمایەدارانەوە ژیانی ئەمە نە خراوەتە بەر مەترسی و دابینکردنی تەندروستی ئەمە نە کراوەتە کایەک کە خەمان ناتوانین بیکەین؟
ئێستا سەرەڕای ئەوەی ترسی مەرگ لەسەرمان لا نەچوە و ترسی گیانەوەی دووبارەی ئەم کەرنایە بە سەرمانەوەیە، دەبە ترسی بێکاری و برسیەتی و نەبوونی پارەی کرێی خانوو و زەربەی پێداویستی ژیان بخەین، چونکە ئەم سیستمی چە بوونەوەی کێشکەی سەرمایە هیچ

حەقی نیە بەسەر دابینکردنی ژیانەوە بڕکو تەنیا خستنەوەگۆی ئابووری بەو هادیە پەیوستە کە قازانج دەکا و ئامادەنیە بەبێ قازانج هیچ کرێ و زەمانەتکی کۆمەڵایەتی لە داهاتی سەرمایەی کەمکەبوو بدا.
ئەم مەبدەئی قازانج کردنە و کەمکردنەوەی خەرجی پیداویستیەکانی تەندروستی و تەکدانی ئاو و هەوا و سروشت لە لایەن ئەم سیستمی ١٪ سەرمایەدارانە ئەمەی توشی ئەم لاوازیەی ئەستا کردووە بەرامبەر بە قایرەسک ئەبە لە سایەی ئەم سیستمەدا ژیان و گوزەرانمان بەرەو چ هەڵەشەیەکی تر بەتەوە. ئەمە پرسیارەکە لەبەردەم ٩٩٪ کەمەگەی مرۆقایەتیدا کە ئەستا لاوازکراوە. ئایا ڕێگەیەک نیە بە دەربازبوون لەم لاوازی و ژێردەستەیەی سیستمی کەیکەی سەرمایەیە لە دەستی ١٪دا؟
کەمەگەی مرۆقایەتی توانایی پاراستنی ژیانی خۆی هەیە، بەڵام ڕێگری لە بەردەم سەرفکردنی ئەو سامانەدا هەیە کە ئەم توانا مادی و زانستیەی قەرخ کردوە. ئەمە ناکەکی توانایی بەرهەمهێنان و ئەو پەیوەندیەی بەرهەمهێنانەیە کە ڕێگە نادات ئەم بەرهەمە زەر و زەبەندەی ئەمە بە دابینکردنی پێداویستیەکانی ژیانی ٩٩٪ سەرف بکرێ. ئەمە بەرهەمکانمان گیردەی بەهای گەینەوەی سەرمایەن واتە ئەگەر لە بازاڕدا ئەم بەرهەمانە نەکڕنە قازانجی سەرمایەداران ئەوا ئەمە ناتوانین وەک بەهای بەکارهێنانیان بە دابینکردنی ژیانمان خاوەنیان بین.
پەیوستە لە ناو ئەم شەپۆلی ترس و گۆڕاوی مەرگدا بە ئارامی بیر لە چارەسەری ڕیشەیی گەینی ئەم سیستمە بکەینەوە کە خەمان تەسلیمی بووین و تەنیا ڕێگا چارە ئەوەیە کە خەمان بیگەین.
لەم ئارامی و دانیشتنەماندا لە مانەوە با بیر لەو دنیایە بکەینەوە کە دەبێ دروستی بکەین. دەبێ وەک ٩٩٪ خەڵک بیر لە خاڵە هاوبەشەکانمان بکەینەوە و جیاوازیەکانمان بخەینە لاوە. خاڵی هاوبەشی پاراستنی تەندروستی و ژیانمان چیە؟ پاراستنی کار و پاراستنی خانوو و ژینگە و هتد.. ئەگەر توانیمان سامان و سەرمایەی کەمکەبووی ئەستا بە دابینکردنی ئەمانە مسۆگەر بکەین ئەوا دەتوانین چی تر لە ژێر هەڵەشەی سیستمی چەبونەوەی کەکردنەوەی سەرمایە لە دەستی ١٪ نەبین. ئەمە خەڵکی ئەم سەر زەوێ هەموومان پێکەوە خەریکین لە هەر وڵاتکدا بەشک لە پێداویستیەکانی ژیانی کەمەگەی مرۆقایەتی بەرهەم دەهێنین و هەمان بڕا و هەمان چارەنوسی هاوبەشیشمان هەیە، هەربۆیە پێکەوە دەتوانین سیستمی ژیانی هاوبەشمان بگەین. سیستمی چینی سەرمایەداری دەوڵەتی بە یان نیولیبرالیزمی ئەمریکا و ئەوروپا بێ، پێکەوە سامانی جیهان لە

دەستی ١٪ دا دەپارێزن و وەک یەک بڕا و بە مافی بەرهەم دەهێنن. پێویستمان بە سیستمێکی نوێی سۆشیالیستی هەڕەوزی هەیە کە ژیان و بەرژەوەندی و دەسکەوتی ٩٩٪ بپارێزێ.
کاتمان هەیە و پێویستە بیر لەم سیستمە نوێیە بکەینەوە و خەمان چیتر نەدەینە دەست ئەو شێلگە کوێرانە و شێتانەی سیستمی ١٪ سەرمایەداران، کە دەیانەوێ بەم پێتا کوشندانە و بە بێکاری و هەژاری دوای قەیرانەکانیان، لەسەر ژیانێکی مناعەی سروشتی پێتای مەرگ و نا ئارام و دڕندەیی نەبوونی پێداویستی ژیان ئامان بهێنن.
کەمێگەی مرۆڤایەتی کە بەردەوامین لە کار و تێکۆشان شایستەی سیستمێکی دادپەروانەی ژیانین. بگومان خۆنی ئەمە بۆ دنیایەوە ئاوا نابێت و سبەینێ کە هاتینە دەرەوە دەزانین کە نابێ ئەم ژیانە پڕ بەهایەمان تەسلیم بەم سیستمە شێتانەی سەرمایە بکەینەوە و ئارام نەگرین تا دێگەرین.
ئەمە بیرکردنەوەی ئارامی من بوو لەو دنیایەدا کە وەک وەنەکەم چڕ کراوە لە ئینسان و هیوادارم تەش بە ئارامی بیر لەو دنیانە بکەیتەوە کە چۆن پڕ دەبێتەوە لە ئینسانە شاد و خۆشحاڵەکان کە ئایندەیەکی گەشیان لا مسۆگەرە.

ئاسۆ کمال

دەوڵەتی بریتانی و دەسکەوتەکانی بۆ هاتنی ڤایرەسی کۆرۆنا … زاهیر باهیر

بە دڵنیاییەوە قۆناخی کۆرۆنا تەدەپڕێت و ژیانیش بە جۆرێك لە جۆرەکان دەڕوات. دوای کۆرۆنا ئابووریی بە ماوەیەك دەبوژێتەوە. خەڵکی لە خواردنەوە و کەینی پێشاك و گەشت و چوندەرەوەی شەوانی هەینی و شەمە و هەژانی یەکشەمە، هەروەها هەژەکانی دیکەی پشوودا، هەقی ئەم ماوەیش کە لە ماڵەوە دەسبەسەرکراوە، دەکاتەوە. هەموو شوێنێك جمەی دێت زۆر قەرەباختر دەبێت لە پێش سەردەمی کۆرۆنا.

شەکان و بازاڕ و باڵ و چێشتخانە و کافی و چایخانە و دڵاکخانە و جوانکاریخانە و قومارخانەکان، پارکەکان و سینەما و شانۆکان، هیچیان بەرناکەون لەو لاشەوە نرخی بیتاقی سەفەر و گەشتکردن و شوێنە گەشتیارەکان لە بەرزبوونەوەدا دەبێت . هەڵکی چاکیش دەداتە دەست خاوەنی ئەو شوێنانەی سەرەوە کە نرخی کرێسە و پیداویستییەکان، سەربڕن کە هاتنخوارییان مەحاڵ دەبێت.
ژیان ئاوا بە ماوەی شەش مانگ ، ساڵێك، زیاتر کەمتر بەردەچێت و خەڵکیش کورد وتەنی وەکو ئەوە وا دەبێت نەبای دیتبێت و نە باران. دوای ئەوە جارێکی دیکە وردە وردە بازاڕ و بازاڕیکردن و کاروباری بینا و ڕێگاوبان و ئاوانی دیکە هەواش دەبێتەوە و بەی بتاڵەش بەرزدەبێتەوە و باخڵەی کێاریش دادەتکێتەوە. ئەو کاتەش ڕێنگە سەرمایەداریی بەدووی شتێکی دیکەدا بگەڕێت تاکو جارێکی تر خەڵکی بخاتەوە قاوغکەی خۆی و ئەوەی بیەوێت بسەریاندا بیسەپێنێت.
ئەمەی کە دەیەم هەر گریمان و بۆچوونە کە پێشبینیکردنی ڕەوداوەکانی داهاتوو تا ڕادەیەك ئاسان نییە.
بەڵام ئەوەی کە لەئێستادا ئاشکرایە ئەوەیە کە دەوڵەت و سەرمایەداران و کەمپانیا گەورەکان لەم بارودۆخە، سوودمەند و براوە دەبن. من لێرەدا ئاوا هەستدەکەم کە دەوڵەتی بریتانی لەم کارەساتەی کە بەسەرمان هاتووە ئەم دەسکەوتانەی بەدەستهێناوە یا دواتر بە دەستیدەهێنێت:
• ماشێنی پاگەندەی دەوڵەت لە هەموو کاتێك بەهێزترە و لە هەڕەشدایە بەسەرمان تا ڕادەیەکی زۆر توانیوێتی کۆنترۆڵی هەموو کەس بکات. بەردەوام دەسەڵاتداران و سیاسییەکان لە میدیادا پەیتا پەیتا ئەوە دەدەن بە گوێمانا کە هەر هەموومان لە بەرانبەر کۆرۆنادا " وەکو یەکین و لە یەك کەشتیداین و کۆرۆنا یەکسانیانە کاریی خۆی دەکات".
دوای ئەوەش لەبەر ئەوەی کە لە ئێستادا تەواوی هەموو جۆرە کەبونەوەکان لەسەر ئەن لاین دەکرێت ، زۆرر بە ئاسانی لە لایەن و پۆلیس و دەزگە سیخوڕییەکانەوە کۆنترۆڵ دەکرێن و هەرکات بیانەوێت ورد و درشتی کەبونەوەکان دەزانن.

• سیاسەتی دەستبەسەرکردنی خەڵکی لە ماڵەکانیانا و وەستانی جموجۆڵی خەڵکی بەداخستنی بازاڕ و قەدەخەکردنی خەڵکی لەچوونە دەرەوەیان و چوونە سەر کاریان ، بزنس بچوکەکان و ئەوانەی کە کار بە خۆیان دەکەن تەدەشکێنێت. بەمەش دەرفەتکی باشتر بە کەمپانیا گەورەکان دەبەخسێنێت. زۆرێك لەمانە مایەپوچی تەواو دەبن ئەوەندە هەژار دەکەون کە ئەگەر پشتر ژیانکی مامناوەندیانیان هەبووبێت ، بەتام لەمەولا ئەوانیش دەنێ ڕیزەوە .

• دەوڵەت لەم کاتەدا هەندێك بڕیاری گرنگی دا کە یەکێکیان دانی لە سەدا 80 ی موچەی کرێکاران و کارمەندانە. بە واتایەکی دیکە لە سەدا 20 ی کرێ و موچەیان بە ماوەی 3 مانگ بە فەرمی کەمکراوەتەوە، وەکو ئەوەی کە ئەم کارەساتە ئەوان خولقاندبێتان، هاوکاتیش بە ئەوانەی کە کار بە خەیان دەکەن بڕیارێکی دژکردەوە گەر چی گەلێك ئاڕاستەزە، ئەوانیش شتێك پارێیان پێدەدرێت. بەم شێوەیە دەوڵەت هەموو کەسێکی کردە پاشکۆی خۆی و موچەخۆری خۆی.

• ماوەیەکی زۆرە کە دەوڵەت لە هەوڵی ئەوەدایە کە سیستەمی پارەی کاش، واتە کەین و بەدەڵ و بەدەستکردنی شت بە پارەی نەختینە، لانی کەم کەمبکاتەوە. ئەم کارەش بە حسابی دەوڵەت بە لێدان بووە لە ئەوانەی کە بە هێش کاردەکەن و مافیا و قاچاخچین و زۆرر شتی تر ، کە دەبێت هەموو شتێك لە هێگای حسابی بانقییەوە یاخود بە کارتی بانق مامەڵەی پیوە بکرێت . ئەمەش کارئاسایی بە دەوڵەت دەکات گەر بیەوێت یاخود دژگە سیخوڕیەکانی و پۆلیس بخوازن دەتوانن سەرچاوەی پارەکە و ئەو کەسانەشی کە هەدەڵ و بەدەستیان بە پارەکەوە کردووە بدۆزنەوە. لەو بارەدا دەتوانن تەنانەت بزانن کە تە چ هەژنامەیەك و چ کتێبێك دەکەیت و دەیخوێنیتەوە ئابوونە یاخود کەمێك بەکە دەکەیت و بە چەندیش کردوتە. لەڕشدا ئەوانەی کە لەسەر شەقامەکان سواڵدەکەن، یاخود ئەوانەی کە کونی تونێلبانەکان و لەچی دووکانەکان جێگایانە چونکە بە خانوو بڕێن ، زۆرەمەندی یەکەم دەبن.

ئەم سیستەمە هەنگە لەدوای قەناخی کۆرنا بە ئاسانی و بە ڕەوتینی جێ بەجێ بکرێت بە ئەوەی حکومەت هەوڵی بە بدات. لە ئێستادا ئەوەی کارتی بانقی هەبێت لەترسی لەوتوشبوونی کۆرنا، پارەی کاش بەکارناهێنێت و کارتەکانی، بەکاردەهێنێت.

• تەقدیری هەرزانبەهای دروستکرد بە چەپەڵەدانی خەڵکی وەکو پرسەکی هاوپشتی بە کارمەندانی بەشی تەندروستی، کە نە پێنسێك لەسەر چەپەڵەدەر دەکەوێت و نە پێنسەکیش دەچێتە گیرفانی دکتەر و نەرس و کارمەندانی بەشی تەندروستییەوە. ئەمە لە کاتێکدا کارمەندان پێویستیان نێك هەر بەهاوکاریی دارایی زیاتر هەیە و دەبێت موچەکانیان بەرزبکرێنەوە کە لە ماوەی 10 ساڵدا بەشێژەی لە سەدا 1 سەرکەوتووە، بەکو پێداویستی خەپاراستنیشیان لە نەخشی کۆرنا پێنادەن.
لە هێژی 5شەمەوە ، 09/04 ، لە لایەن هەندێك خەڵکەوە داوایەك بەاوکراوەتەوە کە جۆرێکە لە باجدانە لەسەر خەڵکی. داوا لە خەڵکی

دەکرێت کە خۆبەخشانە یەکی 5 پاوەند ببەخشن تاکو یارمەتی دەزگای بەشی تەندروستیمانی پێبدەن، وەکو ئەوەی کە ئەمە لە وڵاتەکی زۆر هەژاردا بژین . کەکردنەوەی ئەم پارەیەش لە هەڵگای دەزگایەکی خێرخوازیەوە یاخود چەند دەزگایەکی خێرخوازیەوە، گوایە دەگەیەنرێتە بەشی تەندروستمیان .

• دوای شکستهێنانی سیاسەتی ئابووریی لیبراڵ و نیو-لیبراڵ و بازاڕی ئازاد ، لە ئێستادا دەوڵەت هەوڵدەدات کە دەستتێوەردان بکات، بە مانایەکی دیکە کەنترۆڵ یاخود چاودێری ئابووریی بگرێتەوە.
ماوەیەکی زۆرە هەندێك لە سیاسیەکان و ئابووریناسەکان باس لە تئیورەکەی ئابووریناسی ناوداری بریتانی، جۆن کینز، John Keynes دەکەن و بە باشی دەزانن کە لە بواری ئابووریدا دەوڵەت جێ بەجێی بکات. جۆهاری تئیورەکەی ئەم ئابووریناسەش، ئەمەیە : دەبێت دەوڵەت مەسروفاتەکانی زیاتر بکات. چۆن ؟ بە زیادکردنی توانای کڕینی کرێکاران بە زیاتر کڕینی کاڵاکان. باشە ئەم یارییە گەاوە چۆن کاری خێی دەکات؟
گومان لەوەدا نییە کە بە چەند هەکارێک ئەم یارییەش شکستدەهێنێت . من تەنها یەك هەکاری ئاسایی دەڵێم کە ئەویش وەکو زۆر شتی تر کە ئابووریناسانی لیبراڵ دەیکەن ئەمەش یارییەکی سیاسیانەیە نە چارەسەریی گرفتە بنەڕەتییەکانی کەمەڵە . بۆچی؟ جونکە بە دەستەك باخەڵی کرێکاران بۆتاڵ دەکات و بە دەستەکەی دیکە پری دەکات.

• لە کاتێکدا بەشێکی زۆری کرێکاران و کارمەندان بەهۆی ئەم بارودۆخەوە لە ماڵەوە کارکانیان ئەنجامدەدەن، دوای کارەناش زۆربەیان لەگەڵ ئەم تەرزەی ژیانیانا و لە ناوی پارەی هاتووچۆ و سەلامەتی هەگا و وەخت گەانەوە و کەمکردنەوەی مەسرەف لە خەرکخستن و نوکردنەوەی پێشاك و ئاگابوون لە منداڵان، گەر هەیان بێت ، ئادەن . دواتر ئەوە دەبینن ئەمە باشترە بڵێن، لەبەر ئەمەش هەنگێ ئەمە ببێتە شەوازێکی باوەیی کارکردن و زۆر لەو کرێکارانە نگەنەوە بە کارکردن لە ئۆفیسەکانیانا، هاوکاتیش ئەمەش خاوەنکار سوودی لیدەبینێت کە چەکردنی هەندێك لە ئۆفیسکانی دەبێت کە لەڕشدا پارەی کرێ و ئاو و کارەبا و غازی بە دەگەتەوە. لەمەش گرنگتر بە خاوەنکار، دەتوانێت دەستبەرداری هەندێك لە تەکنیکشن و پاسەوانی بیناکە و سکورێتی و کرێکارانی صیانە و ..تد ببێت .
خاێیکی دیکەش ئەوەیە کە لەم هەل و مەرجەدا کرێکاران پێوەندییان

لەگەڵ هاوکاران و خزمکانی دیکە و تەکنەاوبوونیان بە خواردنەوەی بیرەی دوای سەر کار و ئاهەنگی تایبەتی لە دایکبوون و... زۆری تر لە ئەمانە لە دەستدەدن . لەمەش خراپتر کە لە دەستی دەدەن چالاکی و گەرموگوڕی پەیوەندی نقبیانەیانە. لە م بارەشدا کارکردن لە ماڵەوە تا ئادەیەك خۆی و نقابەکەی زۆرەمەند دەبن ، نقابە و کۆمیتەکەی لاواز و لاوازتر دەبێت، بە مانایەکی دیکە خاوەنکار سوودمەند دەبێت. کاری خراپتری وەکو ئەمە تەنگە لە بوارەکانی دیکەدا ڕووبدات . بە نموونە لە پێش ئێستادا هەندێك جار کە گرفتی تەندروستیت هەبوو لەبری ئەوەی دکتۆر بیبینیتایە بە تەلەفون قسەی لەگەڵتا دەکرد، گەر زۆر پێویست بوایە ئەوە کاتت بە دادنەرا کە بچویتایە بتبینیایە. لە دوای قەناخی کۆرنا لەوە دەکات کە ئەمە ببێتە سیاسەتی بەشی تەندروستیی و ببێتە کارکی ڕوتین ئیتر دکتۆر تە نابینێت گەر زۆر زۆر پیویستی کرد ئەو کاتە کاتت بە دکات تاکو بیبینیت . بی گومان ئەمەش بە قازانج بە دەوڵەت یاخود بە بەشی بەڕێوەبەرانی تەندروستی دەگەڵتەوە چ لە بچوککردنەوەی ئەفیسکانا و چ لە کەمکردنەوەی دکتۆر و کارمەندانی تەندروستیدا.

• سەراپای ئەو ناڕەزایی و خۆپیشاندان و بزوتنەوانەی کە هەبوون کۆرنا لەناوی بردن. لە بریتانیا لائیحەیەکیان بە ناوی کۆرناوە کردە بریار کە دەسەاتکی یەکجار زۆریان دا بە پۆلیس و هەندێك لە ئازادیی خەڵکیان کەمکردەوە. ئەم بریارەش بە دوو ساڵ گەرچی هەموو 6 مانگ جارێك پیایدا دەچنەوە.

لەگەڵ هەموو ئەوانەی سەرەوەشدا هاوکاتیش ئاسایکی ڕونیش هەیە: کۆرنا و دەستبەسەرکردنی خەڵکی لە ماڵیاندا لایەنی ئەرێنیشی هەیە کە ئەویش هەستانەوەی هەست و خۆشەویستی و بەرپرسیاریبوونە بەرانبەر بە یەکدی ، پشتبەستن و هاوکاری یەکدی ، لەپرسینەوە و دروستکردنەوەی پەیوەندی مرۆیانەی بە بەرانبەریی لەتەك یەکدی ، کە زۆر دەمکە سیستەم و میدیاکەی ئەوانەی سەرەوەی لە خەڵک کردەتە نەك هەر دیاردەیەکی نەیار و نەخوازراو، بەڵکو گومانداریشی کردون. دەوڵەت نایەوێت ئەو هەست و هاوکارییە لە نەوانی تاکەکانی کەمدا هەبێت. تەفروتونابوونی تاك هەر کەس بەخۆی، لە قازانجی ئەوە، دوورکەوتنەوە و بەواکردنە سەر دەوڵەت و بەرپرسان و سەراپای دەزگەکانی لە سوودی ئەوە. کەمکردنەوەی متمانەی تاك، خەڵکی بە خۆی، یانی متمانە بوون و گۆڕبوون و بەهێزبوونی خەڵکی دەوڵەت، بەڵێ دەوڵەت هەمیشە لە هەڕەشەی ئەودایە.
میدیای فەرمی کە زمانحاڵی سیستەم و دەوڵەتە لە هەوڵ و کۆششی

ئەوەدا بووە : کە تۆ بە خەت بژیت ، هەقی کەسی دیکەت نەبێت ، خەت یەکەمیت و خەڵکانی دیکە دووەم و سێیەم، دەوڵەت بەرپرسە لێت و بیمەی بە بەیویتەوە، سەدەها دەزگای خەرخوازی هەیە و دەرفەتی یارمەتیدانیان بە هەڵخساندویت، گەر پەویستت پێیان هەبوو...
ئەوەی کە لەم بارودۆخە نالەبارەدا بەڵێ دەچیت خەشبەختانە دروستبوونی هەزاران گروپن کە بە بەرانبەر لە هاوکاری و کەمەککردنی یەکدی و خەڵکیدان. ئەو گرووپانە کارو پیداویستی گەورە نیشاندەدەن و پێی هەڵدەستن هەر لە تەلەفونکردن و قسەکردن لەتەک ئەو سەدەها پیر و پەککەوتە و خەڵکانی خاوەنپەداویستی تایبەتی تاکو ئارامیی و متمانە و پەیوندی نەوانی مرۆڤکان بگەڕنەوە ، ئەمە جگە لە هاوکاری دەرمان وخاردەمەنی و شۆپینکردن بۆیان ، تا دەگاتە شیویەك لە خەڵکخستن و یەکدی ناسین و کردنی قسە و باس و گرفتکان لەگەڵ یەکتر .
ئەمە ئاسۆیەکە کە گزنیەك لە هەتاو لەوەی سەردەهێنە و هەنگە ببێتە هیوایەك بە شتی گەورەتر، بە دووکەوتنی خەڵکی بە گەڵانکاری و گلان لە بزوتنەوەیەکەوە کە هەر هیچ نەبێت هەنگاوێکی گەورە بێت لە کورتکردنەوەی دەستی دەوڵەت و دەسەڵاتداران.

Zaherbaher.com

زاهیر باهیر
12/04/2020

ئاتەئیزم و بزوتنەوەی دژی ئاینی دیمانە لەگەڵ محسین ئیبراهیمی ... وەرگێڕانی:کاوە عومەر

(بەشی یەکەم) دەوری ئاتەئیزم لە پاشکشەپکردنی ئاین لە ئەژئاوادا

(بەشی یەکەم) دەوری ئاتەئیزم لە پاشەکشەپێکردنی ئایین لە ژیاوادا
سیامەک بەهاری:لەم گفتوگۆیەدا ئامانەوێت بەدوادا چون بکەین بە پێگەی ئاین وگۆشەی ئاتەئیزم لە جیهان وبەتایبەتی لەوڵاتانی ئیسلام لەدراودا وبەتایبەتیش لە ئێراندا.وەکو پێشکی وبەر لەهەر شتێک بڕوانە بیرکەیەمان هەبێت سەبارەت بە ئاتەئیزم؟

محسین ئیبراهیمی:لە شوێنێک سەبارەت بە ئاتەئیزم وپڕسەندنی دژایەتی لەگەڵ ئاین قسەمان دەکرد،حەمید تەقوایی ئاماژەی بە خاڵێکی سەرنج ڕاکێش کرد: ئەوەی کە ئێمە ئاتەئیست نین،دژی ئاتەئیستین.بە بەچونی من ڕونکردنەوەی ئەم جیاوازیەو جیاکردنەوەی لە دونیایەکدا کە زیاتر وزیاتر ئەوە ڕون بوەتەوە کە ئایین و بەتایبەتیش ئیسلام باوەڕێکی ڕەحمی بە خولقێنەر نیە بەڵکو لەبنەڕەتدا هەزێکی سیاسیە کە بەپشت بەستن بە ڕەسای کارەکانی هەرئەوخالقە بەردەوام ژیانی زەرەک پیشەل دەکەن زەر گرنگە.
ئەبەت ئاین هەرگیز بەتەنها تەئیسم یان باوەڕ بون بەخودا نەبوە وە ئەوەش نەبوە کە بتوانێت بونی خودا ئیسپات بکات تا ئاتەئیزم یان بە خودایی وەکەی بێت وەک باوەڕی کەسێک،هەروەکو مەسیحیەت و دەسەڵاتی ڕەهای کڵێسا لە سەدەکانی ناوەڕاستدا،ئەمڕۆ ئیسلام نێک وەکو باوەڕ بەخودا بەڵکو لە لەبەژنی جانەوەرێکی سیاسیدا کاردەکات.کاتێک خودا لە ڕۆگەی کەبە بیرزەکان و بەیامبەرەکان و ئیمامەکانیەوە دەست لە کاروباری کەمەڵایەتی وسیاسی وڕئیدات، لە هەموو قۆناغەوە کەمەڵایەتی وسیاسیەکاندا. لەبەرگی وڵی فەقیە یان پادشا و خەلیفەدا ئەوکاتە بە خودایەک،ئاتەئیستێک ناچار ئەبێت چالاکانە خەبات بکات بە پاکردنەوەی کەمەڵگە لە خورافاتی خودا.کاتێک خودای ئاسمانەکان لە ڕێگەی کەرەستەی زەمینیدا دەرئەکەوێت،ئاتەئیستیش ناچار ئەبێت لە ڕێگەی هەوبونەوەی چالاکدا بچێتە مەیدان لەدژی خورافەی خودا.وەلە دەوری دژە خودا دەرکەوێت.
وەتر ئەیوت'زانستی خودایی لە ئایندا وەک ژەهری ناو خواردن وایە"دژە خودایەک باوەڕ بون بەخودا وەک ژەهراویی بونی هەش وگیانی ئینسان دەناسێت کە ئەبێت پاک بکریتەوە.کریستۆفەر هیچن کە خەی وەک دژە خودایەک دەناسێنێت ،بە هەکار نیە کە ناوی ناسەرەکی کتێبە بەناو بانگەکەی ناوە'خودا گەورە نیە" وبەشەویەکی وشیارانە ئەوەی هەڵبژاردوە:"ئاین چەن هەموو شتەک ژەهراوی دەکات.
(ئەنتی تەئیست)". بەرهەستکارەکی چالاکی باوەڕ بەخودا بون ،هەزەکە بە بەرنگار بونەوەی
وشیارانەی، تەنانێت چالاک و ێکخراو لەگەڵ خورافەتی خودادا،خەباتی

کاریگەر بە سەینەوی ژەهری خودا پەرستی وئاین چ بەمانای ئایدۆلۆژی و خەباوەیە فکریەکی سەبارەت بە ڕەگ وڕیشی ژیان وچ وکو وسیلەیەکی سیاسیە بۆتکدانی ژیانی ئینسان.
خودا لە هەر سێ ئاینەکەی یەهودی ،مەسیحی وئیسلامدا دەوری سەرکی هەیە.لەوانگەی هەر سێ ئاینەکەوە خودا کەسێکیەکە کەبەدەوریدا باڵەخانیەکی گەورە لە کتێبی پیرۆز دروستکراوە لەگەڵ فەرمان و ڕێنمایی لەبارەی وردو درشتی لایەنەکانی ژیانی ئینسانەوە، پێیامبەران وئیمامەکان وموعجیزەکان.ئەمانە هەمویان پایە ئایدۆلۆژیکانی بناغەی سیاسی دەسەڵات بوون.کەنیسەو مزگەوت،پیاوانی ئاینی یەهودی ومەسیحی و موسڵمان بەشێکی جیانەکراوەبوون لەدەربارەکان وچینەدەسەڵاتدارەکان.شکۆو شان وشەوکەت وپایەبەرزی شوێنی پرسیار نەبوی پاشایەتی لەسەردەمی پێش شەرشی فەرەنسەدا بەشێکی قەرزاری گەورەیی و هێزی خودایی بون کە پاشایەتی بەهرە خودایەکەی و پاشاش سەبەرکەی بون.
دەوری مەسیح بەدرۆزایی سەدەکان وبەتایبەتیش لە سەدەکانی ناوەڕاستدا هەی بوو لە ئەمڕۆدا ئیسلام وخودای ئیسلام دەیبینێت کە لە شوێنکانی وەک ئێراندا ئایدۆلۆجیای فەرمی حکومەتە و لەشوێنکانی تردا ئایدۆلۆجیای گروپە ترسناکەکانی وەک داعش.ئەمڕۆ زیاتر و زیاتر"خودای"ئیسلام بابەتی مشتومڕی قەڵەمڕەوی بایۆلۆجی نێو باسکی پێویست بە مشتومڕی نێوان ئاتەئیستەکان وتەئیستەکان نێو سەبارەت بە دروست بونی جیهان و سروشت وژیانی ئیسنان.خودا شمشێری خوێناویە لەدەستی، یەکخراوە تیرۆریستە ئیسلامیەکاندا-چی دەوڵەتی وچی نادەوڵەتیە-کان.خودا وسیلەی تیرۆرو تەقاندن.لەژێر ئاڵای خودا وڵەدونیای ئیسلام لەدراودا بەردەوام ژیانی ئینسانەکان لەمودایکی شک هێنەردا لەناودەبن.بەناوی خوداوە کچانی قوتابخانەیەک دەدزن وە دەستدرێژیان دەکەنە سەر.بەناوی خوداوە قوتابخانە دەتەقێننەوە.بەناوی خوداوە سەردەبڕن.بەناوی خوداوە دەسوتێنن.بەناوی خوداوە بازاڕی فرۆشتنی کۆیلەی ژن دائەنێن.خودا زیاتر لە هەمیشە بوەتە کەمپینی تیرۆرو تاوان.ئەمڕۆ خودای ئیسلام لەبنەڕەتدا بەتاوانکاری دەناسرێتەوە.
بەو پێیە،ئیتر ئاتەئیزم وبە خودایی ناتوانێت لەسنوری مشتومڕکی فەلسەفیدا دەربارەی بون یان نەبونی خالیق بمێنێتەوە.لەگەڵ بونی بزوتنەوەی ئیسلامیەکدا کە بەشمشێری خوداوە بەشوێن ئەوانەدا دەگەڕێن کە نکۆڵی لەبونی خودا ئەکەن.نوکۆڵی کردنی لەخوداو سێنەوەی لە زەینی ئینسانداە لەکردەوەدا لایەنکی گرنگی ڕوبەڕو بونەوەی هزری وسیاسیە لەگەڵ ئاین وبەتایبەتیش ئیسلامدایە.ئاتەئیست ناچارە کە لە دەوری دژە خودادا بێت وە دژەخوداکان"ئانتی تە

ئیستەکان" بەکردەوە ئەبەتە بەشەکی چالاک بن لەخەبات لەگەڵ ئاینی نەکخراودا. هەروەک ژینگەناسی ئەنتی تەئیستی هاوچەرخ ڕەچارد دەکنز بەشەوکی پوخت وتوێتی "ئەگەر خودا ئەو هەداوە کارستبارانەی نەبوایە، دەیتوانی جوانیەک بەت لە مەودای جیهنیدا".

سیامەک بهاری: لەزەرەک لە وەاتانی ڕەژئاوادا، دەستی ئاینیان لە دەسەڵات ودامەزراوەو یاسادانان وسیستەمی دادوەری، دامەزراوەی فەربون ودەوڵەتیەکان دورخستوەتەوە. سەپاندن وجەخستنی بەهاکان ویاساکانی سیکەلایزم لەو وەاتانەدا هەتا چ ئاستەک بەرهەمی ئامادەیی وچالاکی مەژویی ئاتەئیستەکان بوە؟

محسین ئیبراهیمی: ئەگەر سە سەدسالە ڕینسانسی هزری وزانستی و ئەدەبی وهونەری، دوسەد سالە سەردەمی ئەقڵ وەشنگەری و سەرئەنجام شەشی گەورەی فەرەنسا نەبوایە مەسیحیەت ڕەوانەی تەکیەو خەوتگاو کەساکان نەدەکرایەوە و دەیتوانی هەزاران جار زیاتر لە سەردەمی پشکنینی بیروڕا ژیانی ئینسان تەکبدات. ئیمە لەنەوان سەدەکانی ناوەڕاست لەگەڵ سایەی قورسی کەسە بەسەرسەریەوە وئەورپای ئەمڕۆ لەگەڵ کەسایەک کە دەستیان بەستوە، غەلەکانی وەک کەپرینگ و گالیلە ودیکارتی (سەردەمی ڕینسانس)، ڕەشنبیرانی وەک هاوڕەگانی زانست نامە (دائیرەی معارف)ی وەکو دیدرەو دالامبرو وەتر (سەردەمی ڕەشنگەری) ولە کەتایدا شەشی گەورەی فەرەنسا هەیە. ئەگەر سەردەمی ڕەنسانس و ڕەشنگەری پایەفکریەکانی مەسیحیەتیان هەژاند، شەشی فەرەنسا پایەکانی مەسیحیەت وکەسای وەک ئاینەکی ڕیکخراو تەکشکاند.

چەند نمونەیەک لە سەردەمی ڕینسانس وزانست وئاین

بەر لەجەنگی فکری گەورەی ڕەشنیران لەدژی ئاین، دەزینەوەی زانستی سروشت وجیهان پایەکانی کتەبی پیرەزو خودای هەژاندبوو. لە ڕوانگەی کەساوە بنەمای هەموو دیاردەکان وهەموو زانستەکان لەوانە پزیشکی وفیزیایی کتەبی پیرەز بوو. وە ئیتر هەر بەچونەکی زانستی نوە لەهەر بواریکدا یەکسەر لەگەڵ پایەکانی کتەبی پیرەزدا دەکەوتە ناکەکیەوە. بە نمونە لەسەرەتای سەدەی ١٦دا کەپەرنیک بە تیئەری 'خەر ناوەندی کەمەڵەی خەر" گورزەکی گەورەیدا لە فەربونی کتەبی پیرەزی مەسیحیەکان کە زەوی بە جگیرو ناوەندی دونیا دەزانی. هەروەها ئاشکراکردنی دەرکەوتنی کەمەڵەی خەر لەلایەن لاپلاس و کانت لەسەر بنەمای زانستی سروشتی ئەفسانەی خولقاندنی کتەبی پیرەزی بردە ژێر پرسیارەوە کاتەک چاوە واق وەبوەکان لە کونی تەلەسکەپەکەی گالیلەوە کە بەیکەوت لەپەنای کلیسایەکدا جگیر کرابوو لەگەڵ

دونیایی فراوانی ئەستێرەکاندا سەرسام بون،خرافەتی دابەزیو بە پێغەمبەران سەبارەت بە نهێنیەکانی سروشت زۆر بەهێز کەوتە ژێر پرسیار.
دەتوانی بپرسیت ئەم دەزینەوە زانستیانە چ پێوەندیەکیان هەیە بە دەوری ئاتەئیزم لە پاشکشە پێکردنی ئاین دا بەتایبەتی بەلەبەرچاوگرتنی ئەوەی کە بەشیک لەو زانایانە (دئیست)بون باوەڕیان بەبونی خودایەک هەبوو بەدنیایی بە هوانینەکی نا ئاینی.لەوەڕامێکی کورتدا ئەبێت بڵێین کە هەرچەندە بەچونە کەسیەکانی زانایانی ئەو سەردەمە سەبارەت بە بونی خودا جەراو جەرو جیاواز بون،بەڵام شاردنەوەی بە باوەڕی بەخودا زۆرتر بەهێی دەسەڵاتدارێتی کەنیسا باوبو کە بە نوکە قەڵەمێک زاناکانی زاناکانی بەسوتاند لەناو کەپێی ئاگردا سزادەدا.
چارنوسی گالیلەو جەردانوبرنۆ لەبەرچاویاندا بوو.زۆزەف لالانی ئەستێرەناس و زانای بیرکاری فەرەنسی بەئاشکرا خۆی وەک ئاتەئیست دەناساند وئەیوت"ناتوانیت بونی خودا ئیسپات بکەیت،بەڵام بەبێ خودا دەتوانیت هەموو شتێک شرۆڤە بکەیت".زۆرێک لە زاناکان کاتێک بەبێ خودای ئاینی هەموو شتەکیان شرۆڤە دەکرد ئیانزانی بەکردەوە بونی خودایان کە لەواڵەتدا بەگەو هونکەرەوەی هەموو شتەکە دەخستە ژێر پرسیارەوە.
ئەو دیکارت کە بیرکاری زان وفیلسوفی فەرەنسی نمونەیەکی سەرنج ڕاکیشە لەو ناکۆکیەکەی کە بەهەی وەحشیگەری زاڵی کەساوە زاناکانی لەگەڵ بەرەوبون.ئەو کە خۆی وەک مەیسیحیەکی باوەڕدار دەزانی تەنانەت هەوڵسەنگاندنی کتێبی پیرۆزی بە پەوانەی لۆژیکیەوە گرەداوە و بە خستنە ڕوی ئەو پرسیارەی کە"ئایا لەبنەڕەتدا خودایەک بونی هەیە؟ئەگەر بەڵێیە ئایا خودا فێڵ باز؟"لەکردەوە"عەقڵی لە جێگەی کتێبی پیرۆزو گومانیان لەجێگای ئیمان داناوەو ڕەگایان بە برنە ژێر پرسیاری خودا کردوەتەوە.بەڵام بەهام ئەوەی کە باوەڕبونی بەخودایی ئاینی هەژاند ڕەشنگیری دوو سەدەی بەر لەشۆشی فەرەنسا بوو.
چەند نمونەیەک لە سەردەمی لۆژیک وڕەشنگیری و "فەلسەفە"لەبەرامبەر ئایندا:
ڕەشنبیرانی سەدەی ۱۸ی ئەوروپا لە پاشکشە پێکردنی ئایندا دەوری بەرچەستەیان گەڕا.ئەو ڕەشنبیرانە تەنانەت ئەوانەشیان کە باوەڕیان بەجۆرێک خولقێنەر هەبوو بەکردەوە خەباتی بە وەستانیان لە دژی ئاینی ڕەکخراوی مەسیحیەت،کەنیسە وپاپ و خورافاتی ئاینی و هەروەها خودای مەسیحیەکانیان دەبردە پێشەوە.
لە هوانگەی باوەڕ بون بە بونی خودا ڕەشنگیرەکان توژێکی فراوان

بون.لە باوەڕان بە بونی هیچ جۆرە خودایەکەوە هەتا باوەڕ بون بەخودایەکی بەتەواوەتی جیاواز و ناکۆک بوو لەگەڵ خالیقی ئاینەکاندا.بەڵام شتێک کە ڕوشن بوو.هەندە جار لەترسی گیانی خۆیان بە ئاتەئیست ودژە خودا(ئانتی تەئیست)دانەدنا و بە باوەڕیشیان بەهەر جۆرە ئاینێک لە ترسی کەسا دەشاردەوە و زۆرکیش بەهەی ترس لە سانسۆر باوەڕ نەبونیان بەخودا ئەشاردەوە دالامیر کەلەگەڵ دیدرۆی سەرنوسەردا زانست نامۆیەکی(دائرە المعارفیۆ)یان دەبردە پیشەوە سەبارەت بەوقسە نەرمانەی کە سەبارەت بە خودای مەسیحیەت وتویەتی بەوتەر دەڵێت :"ئەو قسانە وەک پاسپارتەکە بە ئەو ڕاستیانەی کە ئەمانەوێت ڕایگەیەنین"…
لەگەڵ هەبونی بەچونی جۆراوجۆر سەبارەت بەباوەڕی تایبەتی بە هەبون یان نەبونی دروستکەر بەبنەما دانانی زانست ولۆژیک و بیرکردنەوە لەبەرامبەر ئایین وخورافەتدا وە پەندوەرگرتن لە تەوگلان لەگەڵ مەسیحیەت وبەتایبەتیش کەسا ولە کۆتایدا خودای مەسیحیەکان ئەو هەڕە سورە بوو کە هەموو ئەم ڕەشنیرانەی دۆگمایاندوە بەیەک..
لەنەو ڕەشنگەرانی سەدەی هەژدەهەمدا،سەرباری هەبونی خەباتی فکری بە وەنەیان لەدژی خودای مەسیحیەت لەخاڵی باوەڕی تایبەتیان بە دەئیسم ڕەح باو بوو،نوسەران وسیاسەتمەدارانی کاریگەری وەک دیدرۆ ،والتر،مەنتسکیۆ لە فەرنسا و تەماس بین،جیمز مەدیسون وتەماس جیفرسۆن وبنیامین فرانکلین هەمویان کاریگەربوون بە خودای ڕەح (deism).
دەئیسم بەمانای چی؟ بەومانایەی کە وەحی-دەخالەتی باتەدەستی خودا لە ژیانی ئینسانەکاندا لەڕەگەی وەحیوە-شتەکی پوچ.ژیری و سەیرکردنەکی سەرسوهەنەری سروشتی جیهانی بەسە بە هەبونی خولقێنەر.بەڵام چ جۆرە خولقێنەرێک؟نەک ئەو خالیقە ترسناکە کە لەسەرو هەموو کاروبارێکەوێیە ودەستی هەیەلەهەموو چرکەساتەکانی ژیانی ئیساندا وە هەر لەسەرتاوەهەموو شتێکی لەچارنوسیان هەکەیوو ئینسانەکانی زنجیرکردوە؛ نەک ئەو خولقێنەرەی کە کەسا وپادشاکان تارمایی ترسناکەکیان بەسەر سەری جەماوەری خەکەوە دەسوێننەوەوخێکی پێ هەدەخەڵەتێنن؛ نەک ئەوخودایەی کە وەسیلەی بەتاکەکردنەوەی ئینسانە لە وشیاری وئیرادەو هەزی بەیاردان،زیندانی کردنی هەش و ڕەحی جەماوەری خەڵک و کردنیان بوو بە ڕەعیەت و کۆیلەی پادشاو پاپا.خولقێنەری جۆگە سەرنج لەڕدا بەکردەوە جۆنگی لەگەڵ خودای ئاینی باپادەستدایە،نکوڵی لە خودای ئاینی وپەکهاتە خورافیەکانی بوو.بەومانایەی ئەم ڕەشنگەرانە لەکاتی لەکدانەوەی دەئستی لە جیهان و بوندا هەتا ئەو جۆگەی کە بە خودای مەسیحیەت واتە ئاینی ڕەکخراوی ئەو کاتەوە پێیوەندی هەیە بەتەواوەتی لە

دەوری ئاتەئیست وتەنانەت دەتوانیت بەیت دژە خودایشدا بە وچان دەرکەوتن.
بۆ نمونە:
لامتری کە بەئاشکرا بە خودا نەبوو لەو باوەدابوو کە ژیانەکی خۆش بەخت لە پەنا و بە ئامادەیی خودا ئاستەم:"دونیایەکی خۆش بەخت نابینین،هەتا کتەک بیرەکەی خولقێنەر لەسەردا لابەرن و ببنە بە خودا".
دیدرو کە"خستنەوەی سیستەمی جیهانی بە بەگەی بونی خودای ئاگا ودانا هەژماردەکرد"لە گاتە پەکردن بە هەمان خودای مەسیحیەتدا" دەوزمەی دە بەرد و ستەمکار" ماندو نەدەبو لە جەنگی ەشنگەراندا لەدژی کەنیسەو مەسیحیەت وخوداکەیاندا دەوری بەرجەستەی هەبوو.
سەرئەنجام ئەبەت ناوی واتەری خودا باوەە (deism) یش ببەین کە ئامانجیکەی ەایگەیاندبوو کەئامانجی لە یەشە دەرهەنانی مەسیحیەتە؛کتەبی پیرۆزی ئاخنراوە لە وەنە ودرەو ئەفسانە و خەیاڵ بنیات نراو بەدەستی گرۆپەک تەەکەبازو هەخەەتەنەر ناساندو پاپا و کەشیشکانی بە جادوگەری پیشەیی ناوبرد کە جەگایان لە ناو دونیایی ئەقڵدانیە تەنها بازرگانی بە نۆزانیەوە دەکەن: "یەکەمین پیاوی ئاینی یەکەمین دەستبە بوو کە مامەەی لەگەە یەکەمین گەگەمژەدا کرد!"
بەەام واتەری خودا باوەە لەهەمان کاتدا لەبەرامبەر ئەو خودایانەی کە خاوەنی وەحین لە دەوری ئاتەئیست وهەتا دەتوانیت بەیی دژە خودادا دەرئەکەوت.خودای مەسیحیەکانی بەئاشکرایەکی بە وەنە دەکاتە گاتەجاەو شکەو گەورەی ئەو خودایە بە زمانەکی بە باکانە دەنیتە خوارەوە و خودا بە دروستکراوی کارخانەی خەیاڵی کڵسا و قەشەکان دەزانێت.ئەو قەشانەی بەوتەی واتەر"لە سەر جەگای زینا هاتونەتەدەرەوە،سەدان نوسخە لە خودا دروست دەکەن، دواتر خودا دەخەنەوە و دەخەن و میزی پیادەکەن دەکەن و پیسی پەدادەکەن!"
تەنانەت ئیسلامیش لە گاتەی بەهەزەکانی وەتەر دەربازی نەبوە.ئەو کە هەموو خوداو ئاینەکان بەدروستکراوی مەشکی تەەکەبازەکان بە ترساندنی جەماوەری خەەک دەزانی لە شانامەی'محمەد'، دەست ئەبات بە پەغەمبەری ئیسلامدا ؛ وەک پیاوەکی بە ئابەو ساختەچی و فەەباز ناودەبات؛گاەتە بە ناوەرەکی قورئان دەکات و لەو ەەگەیەوە ئەچەتە جەنگی ئاین وپیرۆزیە کانیەکانیشەوە.
ئەوەی کە ەەشنگەران تەنانەت لەکاتی خواداباوەیاندا لەو کاتەدا کە پەی لەشەی لەگەە کەسا و خورافاتەکانی لەمەیداندایە بەکردەوە لەدەوری ئاتەئیستەدا لەدژی خودای مەسیحیەت دەردەکەون هەر بەوهەیەوەیە کە لە مەسیحەتیشدا وەک هەردوو ئاینی یەهودی وئیسلام

پیرەزی خودای باڵادەست وبەتوانا وترسناک کەکەیەکە بەدەوری ئەو کتیبە ئاسمانیەو خورافاتەکانیدا هەڵچنراوە. ناوانیت بەشەویەکی کاریگەر بەسەر خورافاتی کەیسادا سەرکەویت ئەگەر نەچیتە شوێنی سەرەکی پیرەزنەکەی خودای سەڵ-باوک-کوڕ-ڕوحی پیرەزەوە.

سیامەک بەهاری: دەوری کام هیز لەپاشکۆ پەکردنی بەمەسیحیەت وجەکوتنی سیکۆلاریزمدا گرنگ بوو؟ خەباتی فکری لە دژی مەسیحیەت یان شۆڕشی فەرەنسی؟

محسین ئیبراهیمی: ویە دورانت لە کتێبی مێژوی شارستانیەدا ئاماژەی بەوە کردوە کە زۆر بەی شۆڕشگێران لە دژی ڕویەکی زۆرەملێ دەسەڵاتدارەکان بوە: دەوڵەت یان کڵیسە شەرشی فەنسا لەدژی هەردوکیان بوو.
هەر لەبەرئەوە بەم کۆڵە ڕوی پەیوەندکانی ئاین و دەسەڵاتەوە بەپێی ئەو لێکهەڵپەکرانەی خەباتی دژی ئاین لەگەڵ خەباتی دژی حکومەتداهەیە لێکچونکی سەرسام هەنێر هەیە لەگەڵ بارودۆخی فەرەنسای سەدەی ١٨ وئێرانی سەدەی ٢١دا دەتوانین لە بەردەوامی ئەم باسەدا بەدرێژی لەبارەیەوە قسە بکەین.
لەبەرئەوە بەکورتی بەم بەهەی تێکەڵ بونی پاشایەتی و مەسیحیەت، کۆشکی پاشایەتی و کڵیسە، و پاشا وپاپا وستەمی هاوبەشیان لەدژی خەڵک وتاپانکردنی جەماوەری دەستتەنگ بە یەکگرتنی هاوبەش لەلایەن ئەم دوو هێزەوە، نەفرەت لە دژی پاشایەتی لەگەڵ نەفرەت لەدژی کڵیسا تێکئاڵاو بوو وە مەودایەکی جەماوەری بەخەیەوە گرت بوو. کۆشەی ئاین لە ئەورپای پیش شۆڕشی فەرەنسادا کیشەی فەلسەفی بون یان نەبونی خودا نەبوو. مەسیحیەت بەشکی جیانەکراوەبوو لە دەزگاکانی دەسەڵات. پاشایەتی بەهرەی خودایی بوو وە پادشا سێبەری خودا بوو لەسەر زەوی. وەک والتەر دەڵێت پیاوانی ئاینی تاجیان دەنایەسەر پادشاکان وە تاجیشیان لەسەر دادەگرتن. لەفەرنسا، کڵیسەو دادگا لەسەدا ٩٥-ی کەمەگەیەکی ٢٧ملیۆنی کۆلەسەر دەمی شۆڕشیدا هەمویان کاسۆلیک بون یان بەکاسۆلیک هەژمار دەکران پیکەوەو بەهاوبەشی تاڵان دەکرد. کڵیسا لە دوای پاشا وسوپا گەورە ترین هێز بوو کە نزیکەی ١٩٤ هەزار قۆشی لە خزمەتدا بوو بەو هەیەوە کە شەڕ لە دژی ئاین و بەسەرکەوتن گەیاندنی ئەم شۆڕشەش بەبێ ئامادەی جەماوەر و بەبێ تێکشکاندنی پایە سیاسیەکانی دەسەڵاتی ئاین لەتوانادا نەبوو.
فیلەسوفە ڕۆشنگەرە دژە ئاینیەکانی فەرەنسا هەر بەوهەیەوە بوو کە توانی بویان بیرکردنەوەکانیان کۆمەڵایەتی بکەنەوە کە ئەو بیرکردنەوانە لە دڵی جەماوەرەکدا شوێنی دەگرت کە گەندەڵی کڵیسا

بە هاوڕێی پاشایەتی لاشەو گیانیانی تێکشکاند بون. تووڕەی و بێزاری خەڵک لە کەنیسە هیچ سنورێکی نەبوو. ئاین بەشێوەیەک ناوی بێخراپ دەرکرد بوو کە دەڵێن تەنانەت "لویسی شانزە" ئامادە نەبوو کە قەشەیەک وانە وتنەوەی کوڕەکەی لە ئەستێ بگرێت کە نەدەبوو ئەو کوڕە باوەڕی ئاینەکەی لەدەست بدات. "ئەم نەفرەتە لە ئاین لە نامەی قەشەیەکی هەڵگەڕاوەدا بۆ ناوی "ژان ملیە" کەلەگەڵ وەستنامەکەیدا بۆجێیهێشتوە بۆباشی ڕێنگی داوەتەوە. ئەو داوای لێبوردن لە خەڵک دەکات کە هەموو تەمەنی خۆی بەدرۆو دەمارگیری تێپەڕاندوە. بەدڕێنگی بەرز هاوار دەکات "ئەی خوداناسان" بزانن کە خوداکەتان، بە "باوەڕەکەتان" بۆ ئەندازە شەڕێنگەزترو خراپکارترە لە خراپکارترین خەڵکەکان. "ئەبەت "بزانیت "کە خودای مەسیحیەکان بەرپرس و هەڵکاری هەموو شەڕێنگەزیەکانە"؛ بزانیت کە "…مرۆڤایەتی بەردەوام لە هەوڵێی ئەوەدایە کە خۆی لە تەڵەکەبازی وشەڕێنگەزیەکانی خودا-کە دەڵێن لەبیری خۆشبختی ئەوداید- بەدور ڕاگرێت. "بزانیت کە "سیستەمی لەسەر بنەمای خاوەندارێتی تایبەت بنیات نراو سەرچاوەی هەموو پێخەواتی ودزیەکانە وئاینیشیان بە پاریزگاری لەو دزیانە پیرۆز ڕەکخستوە!"

بەپشت بەستن بەوەی، ئەگەر 0 سەدەی ڕێنسانس وڕۆشنگەری، پایە فکریەکانی مەسیحیەت لەمەیدانی ماف وداد وهونەرو زانست وئەدەبیات وسیاسەتی خستبویە لەرزە. ئەگەر ڕۆشنگەری خورافەتەکانی کلێسای لە مەشک ودەکاندا بەسەر یەکدا شواند بوو. شۆشی فەرەنسا ئەو دامەزراوانەی کەلەسەر بنەمای ئەو خورافەتە کەمەڵگەیان زنجیر کردبوو لەکەمەڵگەدا نەهێشت. ڕۆشنگەری چوارچێوە فکریەکانی شۆشی فەرەنسیان ئامادەکرد، شۆشیش چوارچێوەی سیاسی مەسیحیەتی تێکشکاند. ڕۆشنگەری بنەما هزریەکانیئاینی هەژاند وشۆش خاڵی کۆتایی دانا بە پێگەی بااڵدەستی ئاین. ڕۆشنگەری وسیلەی ئاینی لەدەستی پاشایەتی سەند وشۆشیش پاشایەتی لە ژێر پێی ئایندا خستە لاوە. بەکورتی ئەوەی کە؛ ڕۆشنگەری لەگەڵ تەواو بونی شۆشدا، پاشایەتی لە خزمەتکردنی مەسیحیەت بەبەشکرد ومەسیحیەتیشی لەخزمەتی پاشایەتی وخەڵکیش لە هەردوکیان.

واتەر، ئەم "نوێنەرەی شەیتان" هەرچەندە پێش شەرش ئابوریەکی بە کەساو پیاوانی ئاینی نەهێشتبوێو بۆبام لە کۆتاییدا ئەوە شۆش بوو کە کڵێسا و پشتیوانەکانی مەسیحیەتی یەک بەیەک لە ژیر پێیاندا درکێشا وە لاکەوتەیانکرد. ئەوە شۆش بوو کە موڵکەکانی کەنیسەی دەست بەسەرداگرت، سەرانەومالیەیان لە ژێردەستاتی کەسادا دەرهێنا وە کۆتایی ماڵیەی مەسیحیەتیان تێکشکاند. ئەوە شۆش بوو کۆتایی بە باج سەندنی سیستماتیکی سەر منداڵ بون و زەواج

و مردن هەنا کەلەلایەن کەسانەوەلەخەڵکیان وەردەگرت. ئەو شەش بوو کە دەست وقاچی کۆنیسەی لە سیستەمی پەروەردەو خوێندندا بۆی وکۆتایی بە دەسەڵاتی بە ئکابۆری کۆنیشە هەنا لەهەش وەڕحی منداڵان ولاوان وجەماوەری فراوانی خەڵکدا.
ئەبۆتەهەمووو ئەم ڕودانە لە ناو ناکۆکیەکی بنەڕەتی لە پەیوەندیە ئابووری وکۆمەڵایەتیەکاندا پەکهات، ئەویش گەشەی چینەکی نوێی بوو لەبەرامبەر دنیایی کۆندا کە جەگەی باسەکی جیاوازو درێژترە.
وەلەکۆتاییدا بەم کە جوانوویەکی ئادیکاڵی تر کە دواتر و لەمودا وشەوازی نوێدا گەشتە نەبەردی کەسانو مەسیحیەت، گەشەی کەمنیزم لە ماوەی سەدەی نۆزدە، ڕەخنەی ئادیکاڵی مارکس لە ئاین لە کۆتاییدا کاریگەری شەشی ئکتۆبەری ڕوسیا لە گەشە سەندنی هزری ئاتەئیستیە لەجیهاندا کە دەتوانرێت بە جیاواز باسیان بکرێت.
تێبینی محسین ئیبراهیمی: بەشەکی گرنگی ئەو زانیاریە مێژوییانەی کەلەم چاوپەکەوتنەدا سودی لەوەرگرتوە لەکتێبی مێژوی شارستانیەتی وێ دورانت، ویکیپیدیاو ماڵپەڕە ئینتەرنێتیەکانی تر وەرگرتوە.

درێژەی هەیە .....

ئاکشان لەسەر باسکی تەم … عارف کوردە

دەموو لە باوەشی،
شەودا بنووم و
سەر بنەمە سەر باسکی تاریکی و
بەمە ژەر کولەی قژیەوەو
چیتر مەشولەکان بەزارم نەکەن و
ببمە ملوانکەیەک و
بە گەردنیەوە بئاڵێم..
بە قیژەی تاریکی ناوکمیان بۆی
ماماندکەش،
تارمایەک بوو لەشەو

بۆیە هەنووکەش
سەرپای جەستەم
خەوکی شەوپەشە
ئەی شەو!! عاشقی کپیتم
لە دەست ژاوەژاوی
ڕۆژگار بێزارم
لە بەدەنگی خەتدا
کەلیتەکم لە تووک
بە دروست بکە
با جنۆکەکان چەنووکم لە نەگرن
هاوڕێکم هەیە
ناوی شەوێو
داپیرەم نەفرەتی لە ئەکات
ئەڵێ:
لە شەوی بووکەنیمەو
چاوەڕی کارزێێک بووم
بەڵام مەخابن
شەو بردیەو
تە بەڵی شەو،
لەشەوی وەرگرتەو؟
نەنە گیان..!
باڵی شەو زەر درێژە..
دەتوانە لەچاو تروکانکدا
مانگ بخاتە کەشتەو
ئەستێرە بکات بە تەزبەح و
تەزبەحاتی پەبکەی
تیشک بکات بە چاویلکەو
ڕۆگات بە ڕەشن بکاتەو
گوڵچکەی خەریش بابدات و
سەرەیی و لاساریکانی
تەفرو تونا بکات و
ڕۆژی حەشریش هەر نەیەت..
شەو هاوڕێی عاشقانە
کە دەکەومەرە بە دیدەنی یار
بە ئاسانی،
بەسەر بەسەی
کاروان کوژدا تێدەپەم و

مەعشووقەکم
مەدالیای جوامێریم،
پێ دەبەخشێ و
دەبم بە پاڵەوانی ئەفاسانەیەک
شەوێش،
لە کەرپەلەکان دوور دەخاتەوە
چونکە داپیرەکان دە تەنگ دەبن
تەوی نائومێدی لەمەزرای
ئومێدیان دەچێنێ
تەی ژیانیان هەڵدەوشێنێتەوە
وبارەکانیش لەخن دەکات.
بەیە زوەمەتم خەش دەوە..!
دەتوانم بە ئاسانی،
خەمی تیا حەشاربدەم و
لە چاوی ئیرەیی ڕۆژ بەدوور بم
زەندەقم چووە..!
نەبا گەڵە بمبات و
نەگەمەوە بە ماڵی ئارامی شووە
لەتەنیشتیەوە ڕابکشێم و
لە دەلاقەی چاوەکانیەوە
سەرنج بدەمە،
کەناری لەوەکانی و
لە ڕەخی جەگاکەیدا،
لەنگەر بگرم.
لەشەودا..
گوێم لەقامچی سەرکارە نابە و
بە قەڵەی کراسەکەم
تەوەڵەم ناسێم
ئارەقەی روخسارم
ناکەوێتە سەر زارم و
سوورەتاویش نامسووتێنە و
هەیفەک لەخەیدا نوقمم دەکات
دەچەموە لای شەو
تەنها گوێم لە جریوەی ئەستێرەیە
لە یانەی مانگ،
ئاهەنگ دەگەڕێ
لە بازاڕدا دەڕەم و

مۆبایل بەدەستێک
خەیم پێیا ناکۆشی و
میوەی ناو عەلاگەکەم،
نافلیقەنتەوە..!
من و شەو
لێک جیا ناکرێنەوە
کەسکی نەو کابینەکە،
حەپەحەپ ناکات و
سەرقاڵی پێچیەوە..
گۆپەکان پرتەپرتیانە
قووقەقوقی کەباب،
کەس وەس ناکات..!
لەم دەڤەرە هیساوێ
لەچاوی کامیرا بە دوورین
بوینە بە پاساری نەو تەنووربان
تەم خویی شەوی گرتوە
بەیە خەشم دەوە،
دەتوانێ ببە بەشوو
لەسەر قەی رابکشی.

عارف کوردە

مەعاش و شتی تریش .. نەوزاد بەندی –

لە شارەکا
هەموو چاوەوانی مەعاشن ،
باسکردن لە عەشق ،
بە ئەدەبییە ..
نەخۆشی ئاوارەیەک
کراسەکی نارنجی لەبەر کەیت و
بەڵی ئەم بە کەڵکی مانی یار ..

نەخۆتابی ، نیوەشەوێک
خەت لە دەست تەنیایی ئاپسکێنی و
بە تەمابی بچیتە ناو یاری هەماقی یار ..

تۆ بگە
بزانە
بەوا بکە
لە شارەکا
هەموو چاوەوانی مەعاشن
شتە نییە بە ناوی مانی یار
شتە نییە بە ناوی هەماقە
شتە نییە بە ناوی خەئاپسکاندن لە تەنیایی ..
شیعریش جارەکە لە ناماقوڵیی

کراسەکانت بخەرە بوخچەیەکەوە
شیعرەکانت بخەرە کوپەیەکەوە
خەونەکانت بخەرە میسباحەکەوە
با پەنجا هەزار ساڵی تر
کە گەیدەیەکی ئەوروپی دە و
لە ژێر زەمیندا بە نەوت ئاگەڵ ،
کراسەکانت و
شیعرەکانت و
خەونەکانت بدزێتەوە و
بە
کەواتە
لەو شارەدا
کە هەموو چاوەوانی مەعاش بوون ،
کەسێک هەبوو
بە کراس و شیعر و خەونی جیاوازەوە ئەژیا..
کەسە بوو ساڵ چوار وەرزە
تفی ئەکردە مەعاش
تفی ئەکردە ئەو مەیدانی جەنگی

گرانی خان باجی حسن زیرک..لە سەردەمی کرنا … دکتۆر مەولود ئیبراهیم حسن

هەولێر – سەرتای/٤/٢٠٢٠

خان باجی..لوتکەی داهێنان
حسن زیرک ..دەنگێک لە بە هە شتەو هات و بە دەزەخدا تێپەی وگەایەو بە بە هە شت ..

زیرک لە سەردەمی کۆنا..هونەر لە سەردەمی کرنا

هە موو هەوداوو گەانکاریەکی ناوچەیی یان جیهانی ، لە گەڵ خێی زەر لایەنی تر لە ژیان دەگەڕێ ! بەتایبەت هونەرو ئەدەب .. هە ر ئێستا لەسەردەمی کرنا سەرتایەکی هونەرو ئەدەبی تایبەت بەم هەوداوە جیهانیە دەرکەوتووە ، بە دووری نابێنم..هە ردەبێ واش بێت کە.. کەسانێک لە نێو بشەوی ئەم پەتایە هە ڵکەون لە جیهانی هونەرو ئەدەب بەرهە می شیاو بەو زەمەن وژیانێ دابهێنن وناو پەیدا بکەن، هە رواش بووە زەر داهێنەر لە نێو هەوداوە گەورەکان و بە کاریگەری هەوداوەکان داهێنانی گەورەیان کردووە لە نەوەندی ئەدەبی و هونەری نەتەوەیی و جیهانی دا . کە ئەو بەرهەمانە دەربەی هیواو ژانی ئەو سەردەمە بن و بتوانن گوێگرو خوێندەوارانی خەیان ئارام بکەنەوەو هەزی بەرگری کردنیان زیادو بەردەوام بکەن .
هە ر ئێستا ئەمبەهەی(کرنا) وە لە نێو هەوداوەکی جیهانی دا دەژین و هە موومان ماڵنشین بووینەو سنووری گەوسوەمان ئەو چەند مەترەیە کە خانووەکانمان هەیەتی ! بە هەی درەژە کێشانی ئەوماڵنشینەوە و دووبارە بوونەوەی هە س و کەوتمان هە ریەکەمان پەنا بە بابەتێک دەبین کە دەکرە یارمەتی دەری باشتر کردنی ئەوژیانەمان بێت کە هە ر ئێستا هە مانە ! من بەخەم تەمەنکە گوە لە زیرەک دەگرم وەک دەنگێکی هونەری بەرز و لە هە موو قەناخەکانی ژیانم ئەو هونەرمەندە هەزی پە بەخشیوم و ئارامی کردووەتەوە ، هە رچەندە ئەو هونەرمەندە ئەوا پەنجا ساڵ بەسەر مەرگی دا تێدەپەڕێ ..بەڵام؛ لای من و زەربەی ئەوانەی کەبەردەوام گوە لە زیرەک دەگرن ،وەک من لەسەر ئەو ڕایەن کەدەنگی هونەرمەند (حسن زیرەک) دەنگی

هه موو کەسێک و هه موو زەمانێکێ و بۆ هیچ شوێنێک کۆن نابێ ! وەک یەکێک لەهونەرمەندە هاوزەمانەکانی زیرەک لە یادی کۆچی دا گوتی : من کە گوڵم لەزیرەک دەبەت سوێند دەخۆم بە(تۆماقم) کە دونیا هیواری ئێم گۆرانیەی گوتووە ! هه ر ئێستا هه وادارو گوێگرانی زیرەک هەندە زەرن زیرەکیان بردووتە ئیزی پشتوەی زەر گوێ لێگیراوەکان. ئەو زەری گوێ لێگرتنە بۆ هەی هونەرمەندی خۆی و هونەرە جەماوەریە کەیەتی ، نەک دام و دەزگاو ئاگیاندن و کەمپانیای گۆورەی لە پشتەوە بەت .
دەنگی زیرەک لە نەو دەزگا کانی ئادیەو تەلەفزیۆن وکافێ و گازینۆو چایخانۆو ساردەمەنی و نەو ماشێن و سەرمەزراو نەو گوندو لە بەر با خۆێ شوان و گاوانەوەو لە نەو سەنگر و بەندیخانۆو لە نەو وەات و ئاوارەیی و لە سەرمەزی سەرخۆش و لە خۆشەوەتی سەفی دا، بۆ هەی (موبایلی زیرەک)ەوێ و ئێستاش لە نەو یوتیوب و سوشیال میدیا هه موو ماڵێک دا هه یە ! چووەتە نەو شێن و شایی و بۆنە ئایینیەکانیش ! لە خەم و شادی تاک و کەمەڵگا هاو بەشێ !
من لەم سەردەمی کرۆنایە داو سەرێ ئای ئەو هه موو کارو پەژۆو هەیانەی کە دەتوانن خەریکم بکەن و بۆ کارم نێ هەنەوە! هەشتا زەر جار دەنگی زیرەک.. ژیانی زیرەک ئام دەکشن و وام سەرگەرم دەکەن ، لە بیرم دەچێتەوە لە نەو ماڵ کەرەنتینەم و نازانم لە چ شوێنێک و زەمانێک و لە نەو چ ئووداوێک دا دەژیم ! دەزانم ئێم کرۆنای جیهانگیرە هه موو ژیان دەگۆڕێ وگۆڕانێک تەواو جیا لە جیهانی پێش کرۆناو لە نەویشیان دا هونەر و ئەدەبیش گۆڕانت گۆرەین بەسەر دادەت ، زەر ئیبازو شەوازی تازە سەر هه ڵدەدەن و هه ندێکیش لەوێ ئابردوو لە زەمەن دا دەکەڵەن و دوا دەکەون ، بۆنام ؛ دەنیام کە هونەری زیرەک..دەنگی زیرەک هونەرێکە و دەنگێکە سەردەمی کۆناش دەبۆ و دوای کرۆناش هه ر دەمێنتەوەو بەردەوامیش دەبەت ! سەیرکە لەوەتی یەکەمین گۆرانی – کە قسە هه یە .(ئەسمەر یارم جوانە) بەت ، لە ساڵی ۱۹۵۳ لە ئێستگەی بەغدا تەماری کردووە تا دەکاتە مانگی شەشی۱۹۷۲وچەند ڕۆژێک پێش مردنی ، بە قسەی حوسەینی برای دواگۆرانی تەمار دەکات بە ناوی (وامن دەمرم دەردم گرانە !) ئەو دەنگ و هونەرە زیندووەتی خەیان پاراستووەو هه تا ڕۆژگاریش بچیتە پێش و بشگۆڕێ.. هه ر دەیپارێزە و لە لوتکەدا دەمێنتەوە.

یەکەمجار چۆن گۆرانی(خان باجی) م بیست؟

قوتابی ناوەندی بووم و هاوینان کرێکاریم دەکرد ، ئەو هاوینە لە گەڵ وەستایەکی ناسراو بە کار چووینە دەرەوەی شارو لە گوندێکی

دوورە دەست لە بینای قوتابخانەیەک دا کارمان دەکرد ، مانگە شەو بوو من تادیە بچووکەکەی وەستاکەم بەدەستەوە بوو لەدەوری ئەو خانووەدا دەسووڕامەوە کە شەو تێیدا دەخەوتین ، شەو درەنگ بوو وابزانم(تادیەی تەورێز؟) بوولە پە زیرەک دەنگی بەرز بووەو بە گەرانی (خان باجی) وەک عەردهه ژەنەک ڕوحی هه ژاندمەوە ! لەو شەوەدا بە یەکە م جار لە ززەتی هونەری گەرانی بە شیعرو ئاوازەوە.. بە بە ئەوەی شارەزاییەکم لێان هه بێت ؛ هه موو هه ست و دە و دەروون و ئەقڵیان داگیرکردم وام هه ست دەکرد بەسەر زەویەوە نەماوم ! لە و ڕۆژەوە تا ئێستا ئەو گەرانیە لە نەو دە و ڕوح و هه ستم دا جێگای خەی کردووتەوەو هه ر جارەک کە دەیبیسمەوە دەمگەنەتەوە هه مان شەوو هه مان جێگاو هه مان حاڵەتی عەردهه ژەن !! لەم ڕۆژانەدا زیرەک جارەکی تر و بە گەرانی (خان باجی) پەیمانی لەگەڵ نوە کردمەوەو لەشەی(کەنا) هاتەوە یاریم و هەزی پە بەخشیم و لە جیاتی ڕەکخراوە مرۆڤدەست و خیرخوازەکان بە هانامەوە هات..بە هانا هاتنەک و یارمەتی دانەک کە هه ر تەنیا لەدەست زیرەک دەت وبە بەنرختەرین بەرهه می خەی بکات بە دیاری ، بە ئەوەی چاوەڕێی هیچ بکات و هیچ مەبەستەکی سیاسی و ئایدەلۆژی هه بێت ! زیرکئ هونەرمەند دەس بەاوترین دەوڵەمەندی هه موو جیهانە ..دەوڵەمەندی سەرمایەی هونەر ، هونەری بەرزی بە خوێنی دە بەدست هاتوو، بەدەست هاتنەک کە بە خەی هیچ دەسکەوتەکی تیدا نەبوو، لەو بارەوە زیرک خەی لە کاستە گرنگ و مەژوویەکەی (ئەبو سەباح) دا دەڵێ: (هونەر بەمن بە هرەیەکی نە دا و کارەکی نەکرد بەدوایەوە بچم ، چەن کورد بووم و بە کوردی قسان دەکەم !) بەڵێ .. زیرەک هیچ بە هرەیەکی لەو هونەرەی خەی نەبینی ! بەڵام؛ هه فتا ساڵە خەلک بە زەر شەوە لە کەردستان سود لە م هونەرە دەبینن و دەبیننەوە، بەڵێ زیرەک سەرمایەکی بە خشیوە زەر جیایە لە پارەو خواردن و جل و بەرگ کە خەر خوازەکان لەم ڕۆژانە تادەیانبەخشن ! پارە کەتایی دێت و خواردن دە بەتەوەو جل و بەرگ دەدە وکەن دەبەت ؛ بەڵام ؛ بەخشینی زیرەک کالایەکە ڕۆژ بە ڕۆژ جوان وخەش و خە تاگرتر دەبە و پتر بەاو دەبەتەوەوڵە هیچ سەردەمەک لە کەلک ناکەوە و هه تا دە خەک پتر سودی لەدەبەنن!

خان باجی .. و زمانی شیعرەکان(*١)

گەرانی(خان باجی) حەسەن زیرەک کە بە چوار زمان و یەک ئاوازوئاوازەکی تەکە لە چوار ئاواز ..ئاوازی ئەرمەنی کوردی ئازەری فارسی.. بە یەک گوتن و یەک دەنگ گوتوویەتی بەچوار زمان

زمانەکانی: ئەرمەنی کوردی ئازەری ترکی وفارسی ،ئەم گۆرانیە لەسەر بەرزترین لوتکەی داهێنانی گۆرانی هە موو زەمەن و زەمانێک وەستاوە و هیچ داهێنانێکی تری گۆرانی ..گۆرانی هیچ هونەرمەندێک نایگاتە لە چێشنی خۆی تاقانەیە !
شاعیرانی کوردی کلاسیک زۆر جار بە هونەر نواندن ودەرخستنی ئاستی شاعیریەتیان بە چەند زمانێک ، شیعری تەکنە لە کوردی و عەرەبی و فارسی و ترکیان نوو سیوە ، وەک ئەوەی (نالی) دەفەرموو : حاکمی سە مولکە (نالی) دیوانی هە یە! ئەوا(زیرەک) یش خۆی نەیگوتووە من حاکمی چوار موکەم، بە ڕام ؛ هە یەتی چوار دیوانی گۆرانی هە یەو بە کردەوەو شاهی چوار مە مملەکەتی هونەری گۆرانیە (٢) ئەوەتا گۆرانی خان باجی شیعرەکەی تەکنەیەکی چوار زمانیە .. ئێستا وەک نموونە کورتەیەکی شیعرەکان دەنووسینەوە: یەکەم : شیعری ئەرمەنی، لە سەرەتای گۆرانیەکە دا بەم شیعرە ئەرمە نیە دەست پێ دەکات..
ئیرتاخ زاڵی بورنخ جاڵی..خان باجی جەنگید چاڵی دوشید خاڵی.. خان باجی (٣)…هتد

دووەم: شیعری کوردی
خانباجی وەی وەی خان باجی
گۆر دەمکوژی هانێ خەنجەر.. جوان باجی
…هتد

سێیەم :شیعری ئازەری – ترکی
بوداغ لاردە جەیران جوزال.. گل باجی
ئەمان درناخ لاری داش لارەزال..خەم باجی
…هتد

چوارەم : شیعری فارسی
صورتگری نقاش چین..خم باجی
ڕە صوەت یارم ببین..گل باجی
…هتد

پێنجەم١: شیعری دانراو- هەمن..ئەم شیعرە بە مەقام دەنتەوە.. قەت لە دنیادا نە بوو بەجگە لە ناخشی بەشم ئەی خودا چەند بکەس و بەدبەخت و چارە ڕەشم …هتد(٤)

شەشەم٢ : شیعری ئازەری – ترکی یارەمان دینم ئامان ئیمانم ئامان
ئەغام نەنم گولم نەینم ئەمان نەینم …هتد
حەوتەم٣ : جارەکی تر فەلکلەری کوردی

خۆزگەم بەوەی یاری جوانە ..خان باجی
لە نەو جاحیلان سوختانە.. گۆ باجی
…هتد(*٥)

زیرەک لەکارە هونەریەکانی دا زۆر هونەر بە کاردێنە لە داهێنانی یەک بە یەکی گۆرانیەکانی دا بەرچاو دەکەون ، بە نموونە: بە(جوان کردن) و (خۆش کردن) و(هەزاندنەوە)ی شیعرو ئاوازەکە..
یەکەم: بەگەی دەنگی ..کە بەگێیەکە ئاوازەکی خۆشی هە یەوگوتن و ئاوازە کە خۆشتر دەکات ودوو بارە دەبێتەوەو مانای نیە! وەک ئێە،دەی، وەی، ئەمان،ئای،وای…
دووەم : وشەی جوان و مانادار کە ماناکە لەگەڵ تەواوی شیعرەکە هەک دەکەوە و ئاوازەکی خۆشیشی پێ دەبەخشێ پێش شیعرەکە یان دووای شیعرەکە دووبارە دەبێتەوە ، ئەمانە بەشیک نین لە شیعرەکە بەڵام؛ گۆرانیبێژ بە جوانتر کردنی شیعرو ئازەکە دووبارەی دەکاتەوە! جوانە ، گۆم، ئاسکە…
سێیەم: هەستی کورتی مانا دار کە لە دوای کەپڵەو دێرە شیعرەکان دووبارە دەبنەوە، ئەمیش بە شیک نین لە مەتنی شیعرەکە ،بەڵکو گۆرانیبێژ شیعرو ئاوازەکەی پێ دەڵازێنێتەوەو ! ناسکە جوانە، سەرگوڵ ، هەش ئەسمەر …
لە گۆرانی خان باجیش ئەم جوان کردن وەازاندنەوەو خۆشترکردنە هە یە. زیرەک بە و هونەرو دەوڵەمەندیە لە ئاوازو وشەو مانالە گۆرانی- خان باجی – ش بەردەوام دەبێت و لە فەلکلۆرەوە بە شیعر هە ر شیعرەک بەرز بە ئاستی ئاواز و دەنگ! لەزمانەکەوە بە زمانیکی تر هە ر زمانیک هەوانتر لە زمانەکەی تر..دەنگەک پاو پ لە خۆشیەکانی دەنگ، گوتنەک لەوانلیو لە هونەری گوتن ،خان باجی گۆرانیەک پاوپ لە داهێنان ..دەنگ،ئاواز، شیعر ،گوتن ..پڕ لە جوانی وشەو مانا..پڕ لە هەوانی زمان هەوانی چوار زمانی لەک جیا ! یەک ئاواز ئاوازی چوار زمانی لەکدراو لیکدراوو هاوسەنگ ، هاو سەنگ بە یەک ئاواز لەو زمانەوە دەچێتە زمانەکی تر ..لە ئەرمەنیەوە بە کوردی ، لە کوردیەوە بە ئازەری و لە ئازەریەوە بە فارسی و لەوەوە جاریکی تر بە کوردی جارەکی تر بە ئازەری و دیسان دەگەڕێتەوە بە کوردی .لە بەستەوە بە مەقام ..لە مەقامەوە بە بەستە جارەکی تر بە ئەوەی زمانی گوتنی لە ئاوازو شیعردا گرێی بکات..

خان باجی ..گۆرانی برایەتی و ئاشتی..

ئەم گۆرانیەی – خان باجی – هونەرمەندی شەهید حەسەن زیرەک ، جگە

لە جوانی و بەرزیە هونەریەکەی ڕۆلیکی سیاسی کۆمەڵایەتی بەرزیشی گەراوە ، وەک هه موو گەرانیە تەکنیکانی و زیاتریش بووتە هەی لەک نزیک بوونەوەی ئەم میللەتانەو هه موو میللەتکانی ناوچەکەش ، کاتی لە یەک گەرانی داو گەرانیەکی لوتکەی داهێنان و بە دەنگکی بە هه شتی و چوار زمان.. ئەرمەنی و کوردی و ئازەری و فارسی بە ئاوازکی خۆش و بە گوتنکی شاگوتن وەک بارانی بەزەیی خودا بەسەر ڕۆژهه ڵات دا دەبارە ، جگە لە پشکوتنی گوڵ ..گوڵی دڵان و لە دڵی تاک بە تاکی مرۆڤکان.. لە خاکی ناوچەکەدا و لە نەو میللەتانی جیا بە هه میشە بە ڕیشەی پاکی برایەتی دەپشکوون. بە پیویستی دەزانم ..لەمەو دوا لە جیاتی سروودی شۆشگێری و حەماسی میللی ، بە برایەتی میللەتانی ناوچەکە.. ئەم گەرانیەی زیرەک بە ئاشتی و برایەتی میللەتانی ڕۆژهه ڵات و هه موو جیهان ئەم سروودەی کە پر لە هەمای مرۆڤایەتیە بکرە بە مارشی ئاشتی و خۆشویستی نەوەکانی داهاتووی لەسەر پەروەردە بکرە! بە دڵنیاییەوە دەڵێم ..ئەوەندەی ئەم گەرانیەی هونەرمەندی(شەهید حەسەن زیرەک) ڕێگای خۆشکردووە بە برایەتی بە خۆشە نەوان ئەم میللەتانە و بەردەوام خۆشی دەکات، هیچ یەک لە حزب و ڕێکخراوە کۆمەڵایەتیەکانی ئەم نەتوانە نەیتوانیوە ئەمە بکەن(*٦).

خان باجی و چارەسەری لێکەوتەی کرنا..

هه ر لە گەرمەی سودکانی هونەرو گەرانی خان باجی، داوا لە هه موو ئەو بەڕێزانەدەکەم کە مانەو لە ماڵ بە هەی لێکەوتەی (پەتای کرنا) بە تاقەت و بێزاری کردوون پەنا بە (ڤاکسین) ی هونەر مەسیقاو دەنگ ببەن و لە هونەریش هونەری بەرزی زیرەک.. چەن زانست سەماندوویەتی کە ئاوازو دەنگی خۆش چارەسەری چەند جارەک نە خۆشی دەکات.. ئەگەر هه موو(زاناکانی جیهان) ئەمە بەدوای ئەوەن کە دەرمانی دژە کرنا بدۆزنەو بە پارە بیفرۆشن و خەڵک لە مردن ڕزگار بکەن ! ئەوا(زانا زیرەک) هه فتا ساڵە لە جیهانی هونەر دەرمانی بێزاری و بە تاقەتی و بە هیوایی و خەمکی دەزیتەو بە جیهانی دا بەاو کردووتەو بە خەڵایی بە هیواو بێزارو بەتاقەتکان سودی لەدەبنن و چارەسەری دەردی خەیانی پە دەکەن ! لەم ڕۆژگاری پرپەتای کرنایش خوەندەواری بەیز ئەوا لە خوارەو(لەنکی گەرانی خانباجی)م بە داناون و تکایە گوێی لێبگرن و دەرمانی بە تاقەتی و بێزاری نەو ماڵی بەرتەنگ لە تەک خەتانەو ئاسان دەست دەکەوە ! دڵنیام ئەگەر بە جوانی گوێی لێبگرن- وەک و من !- ئەوا

ئەو هونەرو دەنگە بەرچاوتان رووناک دەکاتەوەو ژیان جوانتر دەکات و نەو ماڵتان فراوانتر دەبێت ، چارەسەری تەنیایی و بێزاریتان دەکات .. چەن زەر جار دەنگی زیرەک یارمەتی دەر بووە بە چاکبوونەوە لە نەخۆشیەکان! (*٧)

چیرۆکی گۆرانی خان باجی؟!

زەربەی هەرە زەری گۆرانیەکانی زیرەک چیرۆکی تایبەت بە خۆیان هەیە، بەڵام ئەی من گۆرانی خان باجیش بۆ – چیرۆک – نێ! بەڵام؛ تا ئێستا لە هەموو ئەو نووسینانەی کە باسی ژیان و گۆرانیەکانی زیرەک دەکەن، لە هیچ شوێنەک من نەم بیستووەو نەم خوێندووتەو کە بەڵێن باسی چیرۆکی ئەم گۆرانی – خان باجی- یەی کردبێ ، لە کاتێک دا بە تەنیا ئەم گۆرانیە هەڵگری نامەیەکی دکتۆراو لێکۆڵینەوەیەکی زانستی هونەری ئەدەبی شایستەی لە بارەو بنووسرێ !
لە رووی ئاوازەوە هەندێک بە ئاوازێکی ئازەری یان ئەرمەنی دەزانن! هەرچەندە زانستی مۆسیقا پسپۆری من نیە ! بەڵام ؛ بە هەی ئەوەی کە تەمەنێکەو بەردەوام گوێ لە گۆرانیەکانی زیرەک دەگرم ، وای بە دڵچم کە چەن زیرەک شیعری ئەو گۆرانیەی لە چوار زمان تێکڵ کردووە ، ئاواش لە ئاوازەکانیدا ئاوازی چوار نەتەوەی تێکەڵ کردووە ، واتە ئاوازەکانش تێکەڵێکن یەکە لە ئاوازی کوردی و فارسی و ئەرمەنی و ئازەری ، ئەم تێکەڵکردنەش لە تواناو هونەری زیرەک بە دوور نیە ! لە نەو هونەری ئاوز دانان و ئاواز گوتندا زیرەک نەهێنی و هونەری زەری نواندووە ، کە تا ئێستا کەمی باسکراوەو لێکۆڵینەوەی تێدا نەکراوە .

شاعیریەتی زیرەک..

ئەگەرچی شاعیریەتی زیرەک ئاویش هەشتا لە لێکۆڵینەوەو دان پێدا نان بە دوورە ! بە ڕام ، شاعیریەتی زیرەک شتێک نیە بشاردرێتەوە؛ بە تایبەت(شیعری گۆرانی) هەموو ئەوانەی لە نزیکەوە کاریان لە گەڵ زیرەک کردووەو ناسیویانە ، دان بەوە دادەنێن..کە زیرک نەک هەر شاعیر بووە ،بە لکە زەربەی شیعری گۆرانیەکانی لە کاتی گۆرانی گوتن دا ڕاستەو خۆ گوتوویەتی ! ئەوەش کە ژیانی خۆی بە شیعر نووسیووەتەوە هونەرێکە دەچێتە پاڵ هونەرە زەرەکانی زیرەک و ئەرکی (زیرەکناس) گرانتر دەکات . لە کتێبی(ساوک .. بەچی حەسەن زیرەکی کوشت ؟٢٠١٢) نووسیووم: لە م ژیاننامە شیعریە داشیعرێکی زیرەک دەچێتە پاڵ شیعرێکی (حاجی قادری کۆیی) کە زیرەک باسی ژیانی خۆی

دەکات و دەنووسێ :
خۆشکی(بەکان)م (کورد)ی خۆشن پاکم
برام (حوسێین)ە(خات ئامین)ە دایکم
ناوم(حەسەن)ە باوکم (عەبدوڵلا)
خوشکم(سارا)یە (کاکە مین)ە کاکم
حاجی قادریش لە باسی ژیانی خۆی ئاوا دەفەرموو ێ :
باوکم (ئەحمەد) بوو ناوی فکرم دە
خۆشکی لادە بوو دایکی من (فاتە)
زیرەک بوو نەخوێندەواریی خۆی لەم شیعرە ژیانناماییی دا گێشتوو ە بە ئاستی شاعیریەتی حاجی ئەویش لە باسی ژیانی خۆیدا.

گەرانی شین و شایی لە یەک کات دا..

هونەرەکانی زیرەک زۆرە ، بەڵام تا ئێستا تەنیا دەنگخۆشیەکەی بەرچاوە!دکتەر (محمد صدیق مفتی زادە) لەو پێشکێدا کە بە چاپی یەکەمی (چریکەی کوردستان١٩٦٦) ی نووسیوە دەڵێ:(کاک زیرەک بە بە کەسپ و کەشش چەند هونەری تەدا کە بووەتەوە ، هەر ئەو بەهۆز لە بارەی دەنگی زیرەک نووسیویەتی:(دەنگی زیرەک بە خۆی دەزگایەکی ئەرکیسترای کوردیە، چونکە لە هەر چرکەیەکداچەند جۆر ئاوازی مەسیقا هەست ئەکرێ !) ئەو دەنگە دەزگاییەو ئەرکیسترایی زیرەک زۆر هونەرمەندانە و بە عەشقەو بەکاری هێناوە ، هەر بۆیە لە هەر شوێنێک و لە هەر بە نۆیەک و بە هەر شیعرێک دەنگی هەڵدەبڕێ و داهێنەر بووە . لە باسی ئاوازی- خان باجی – دا لە کتێب (ناڵە شکێنە)ی مامۆستا (قادر نە سیری نیا) لە نووسینەوەی شیعری گەرانیەکانی زیرەک و بە نۆتە کردنی ئاوازەکان بە هۆز (وەحید موعتەسەمی) دا بە خان باجی نووسراوە (مەجلیسی) ئاگەر ئاوازە کە مەجلیسیی ! بەڵام، ئاوازێکی خەماویەو زیرەک بە شادیەوە دەیڵێ ! ئەمە داهێنانێکی زیرەکەو تایبەتمەندیەکیەتی بە زۆر لە ئاوزەکان ، کە ناوە رەگەکی خەماویان هە یە کەچی زیرەک بە دەنگێکی شادی بە خشەوە دەیانچریکێنی . زۆر جار هەڵکەوتووە زیرەک لە یەک کات دا ئاوازی (شین و شایی) بە دوێکدا دەبڕێ! بە بۆگەی ئەم هونەرە با گوە لە زیرەک خۆی بگرین ، کە هەڵەحەتی (میرزا کەریم خۆشناو) لە باسکدا بە ناوی – لە دێیەکی سوسنیان- لە زاری زیرەک دەگێڕیتەوە ێ هەژێک لە سەفەرێکی دوور دەگەڕامەوە ، پارەم پێ نەمابووجل و بەرگێکی چلکن و پیسم لە بەردابوو، کراس و ژێرکراسم لە بەرچلک و عارەق و تەزی هەگا وەک هە مبانیان لێهاتبوو.لە هەیشتنی زۆرو هە تاوی گەرم بە سەر سەرمەوە هەش داگەڕابووم وتاقە

یەک جگەرەشم نەمابووگەڕو حەل هە رۆک شتم لێ هاتبوو، ئەتگوت غەم لە دنیادا نە ماوە هە موویان کەکردووتەوە خستوویانەتە نەو جوالیک وبە کەلی منیان داداوە، بە ناستی شکەت بووبووم و لە یگا دا پەم نەدەکرا پە هەبنم . بە هە ر حاڵی هە بوو خەم گیاندە نزیک ئەو دە یە خشەی کە دەستکی زەر خشەویستمی تیایە . ئەم دەیە بەرزی و نزمی وکانی و ئاوی ساردو دارو بارو سەبەرکی زەر خشی هە یە، لە جوانی دا لە ناوچەکەدا بە میسالە و زەر خشە . کە نزیک بە یاڵە کە بووماوە دەنگی دومبک وگەرانی ئەهات. سوامەوە دیم شایەکە نە سەری دیارە نە بن ، دەنگی تەپل و دووزەلە و گەرانی وشاباش وگازە گازی منداڵان تەکەڵاو بووە. منیش نزیک بووماوەو لە سەر بەردەک کە بە سەر مەیدانی شایەکەدا ئەیروانی دانیشتم. چاوم لە ئاشنا کەم ئەگەڵا بەلکە بیبینم وبچمە ماڵەوەو هە ندەک ئیسراحەت بکەم و سەر خەوکیشی بە بشکەنم . بەڵام بە داخەوە چەندی شایی و ناو دە وئەملاو ئەولام هەوانی ئەو دەستەی خەم نەدی ! کە سەیری شایی ئەکەم .. هەشبەلەک گیراوە و ئافرەتان جوانترین کراس وکەواو سوخمەی هەنگاو هەنگیان لە بە رکردووە و بەنی میخەکبەندیان دەماغی خەلکی ئەکاتەوە. کوانیش هانک و چەغەی تازەو خاوەنیان لە بەر کردووە و دەسماڵی گوەینگە داریان وە بەر پشتەن داکردووە .گەرانی بەژیش سەرگەرمی شاباش وەرگرتنە. گیرفانی لە پارەی کاغەزی گران بەهاپەبووە، هە ر دەم نا دەم هاوارکی لە هە ڵدەستە و بە هە موهەزکی خەی هاوار ئەکات شاباش فلان ئاغای کوەی فلانی هە زار تومانی کردە شاباشی بووک و زاوا ..یان داک و بابی زاوا..یان دەستان بە یەکتر..منیش سەیر ئەکەم یەک فلسی ئەحمەقم پە نیە ..ئەمەش قەیناکا بەڵام خە یەک جگەرەشم هە ر نیە! ئەملاو ئەولام ژن وپیاو کج و کوەی لەدانیشتبوون . لە بەر ئەوەی جگای من مسەلەت بووبەسەر مەیدانی شایی کەدا ئەوا هە ریەکە لە شایی کە ماندوو بووایە یا بیویستایە سەیری شایی بکا ئەو ئەهات لە لای منەوە دا ئەنیشت . لە بەر ئەوەی خەلکەکی زەر لە دەهاتەکانی دراوسە وە بانگ کرابوون و خەلکی غەوارەی زەری تەدابوو.. من پەوە دیار نە بووم کە غەریبم ..یا خەلکی دە کەس بە بەتەنگ ئەم قسەوە نەبوو! ئەم دە ئەم هە موو لاو چاکە خەیان هازاندووتەوە شادو بە کەیف و دەخەش ..تەنها منی بەد بەخت نەبە !! کاکی گەرانیبەژیش دەستە جلکەکی لە بەردایە ئەڵەی بەچووە تاجیرە! گیرفانەکانی هە رۆک ماری پەوەدابەت وابوو..پوزایی بەقەدەر بوخچەیەک ئەبوو..هە مووی کاغەزی گران بەها بوو! دەنگە کەشی ئیەلا ماشاڵڵا خە دەنگی (گوەرەکە) یەک تەزەک لەدەنی ئەم گەرانی بەژەخشتر بوو ! دەنگی نووسابووئەوەندەی بە شاباش هاوار کردبووو! بیرم لەوەزعی خەم

ئەکردەوە و سەیری ئەمانەشم ئەکرد هەر چەندە لە ژیانما حەسودیم بە کەس نەبردووە ، بەڵام ؛ زۆر دەم بە خەما ئەمایەوە لەوانە بوو لەو کاتەدا یەکە قسەی لە گەڵ کردبام .. بە حاڵی خەم فرمێسکم لە چاو بهاتبایە خوار! هەر ئەم دالخۆیەم لەدابوویەکەک هاواری کرد ووتی: کوێنە نان حازرە فەرموون ..شایەکیان تەکدا و فەرموو فەرموودەستی پێکرد ، ئەو دەستی کابرایەکی دەگرت وئێگوت فەرموو بە مااڵی ئەمە و ئەوەی تریاسکی یەکەکی ئەگرت وئێگوت تەش ئەبە بەیت بە مااڵی ئەمە..سەبر سەبر خەڵکی گوندەکە میوانەکانیان بردەوە. ئەوەی لە دەورو پشتی منیش بوون یەکێکە چوونە خوارەوەو تەنها من مامەوە کەس بە منی نەگوت وەرە پاروەک نان بخە ، ئەوا سکیشم لە برسا ژان ئەکات ! لەم دەهاتەش وا عادەتە ..ئەگەر خوانە خواستە مردووەکیان لە بمرەت یا بە خەر زماوەندەکیان هەبت ئەو هەر ماڵە و بە پێی توانای خێی چێشت لە ئەنە ئینجا یا هەر لە مااڵی خێی میوان بانگ ئەکات ..یا هەموو ئەهڵی ئاوایی چێشتی خێیان لە ناو قاپی پاک و تەمیز و لە گەڵ هەندەک نانی نەرمی تیری و هەندە نەرکە پیوازو جامەک دەی خەست وسارد و ترش کە خۆشی تە ئەکرە لە سەر سنی یەکی پاک و خاوێن یا لە سەر سفرەی دار کە لە شووەکە بی دروست ئەکرە دا ئەنێن و ئێخنە سەر دەستیان و ئێبنە مزگەوت ..لە گەڵ میوانەکان و هەر میوانەش لەگەڵ خانە خوێکەی ئێخوات ..لەرە کەس خۆقی منی نەکرد..کە زۆر ماندوو بووم و زۆریشم برسی بوو..تەنها مابووموەو مەئیوس بووم و بەدست خەم نەبووغوربەتیم هەساو دەم پە بوودەستی خەم خستە بنا گوێم وتا تەنم تیا بوودەنگی خەم هەناوگەرانی یەکی زۆر غەریبم بە هات .- لەرە میرزاکەریم هەوو لە زیرەک دەکات ودەڵێ : هەر چەند قسەشت پە دەبەم بەڵام توخوا زیرەک گیان چۆن ئەم گەرانیەت گوتووە بەئارامئ ئاوا بە منیشی ناڵێیتەوە ؟

زیرەکیەش لە دەروونەکی بریندارەو زۆر بە عادزی و غەمباری گەرانیەکەی بە وتم، کە بە ڕاستی من خەریک بوو بگریم ..ئەمەندەی بە وتم :

(بۆچ منیش لە جوملەی عەبدی خودا نیم؟!

بۆچ سەعاتەک لەدەست میحنەت ڕەهانیم؟!

گلەیی دەکەم بە لای خوداوە

دەروازەی مەینەت بۆچ تەنها بە من کرایەوە؟!)

زیرەک بەردەوام دەبە لە گەرانەوەی بەسەرهاتەکەو دەڵێ :لەم کاتەدا یەکەک لە خەڵکی ئاوایی کە گوێی لە من بوو..ئاوەی دایەوەچاوی بەمن کەوت و گەڵایەوە لام و لە سەرم وەستاو هیچی دەنگی نەکردوە

ئەوەی گەرانیەکەم کۆتایی بێنم و جا لێ گەڕم قسە بکا، منیش وا دەم شکا بووعادز بوو بووم ئاگەر هە موو خەلکی دە یەکەش هاتبوایەنەوە و لێ سەرم کە بوونەوایەوە بە بای خۆیەم نێ دەهات!
سەرت نێ یەشێنم یەکە یەکە خەلکی گوندەکە گەڕانەوە ..ئەوی گوێی لەم بووئەوی تریش کە ئێیدی خەلک بە لای گردەکەی سەر مەیدانی شایەکە ئاگەنەوە ئەویش بە غاردان ئاگەڕایەوە.
تاوای لێهات خەلکی دە بە گەورەو بچووک ..پیرو جوان هە لیان کردە غاردان بە ئەوەی بزانن کە چی قەوماوە ..تا ئاگەیشتنێ لای من وەک بزمار لێ عاردەکە ئەچەقین و ئیتر نێ ئاگەڕانەوە بەوانەی تر بڵێن شتێکی واهە یە ..غار مەدەن هیچ نێ قەوماوە .
تا حال گەیشتە ئەوەی زۆر بەی ئەهلی گوند لێ سەرم ڕاوەستان ..بە ئەوەی یەک قسە بکەن و ورتەیان لێ دەم بێتە دەرەوە .
منیش تا لێ نێ بووەوە و دڵی خەم خاڵی نەکردەوە ، گەرانیەکەم نێ بێ .. دوای ئەوەی گەرانی یەکەم تەواوکرد دەم زۆر ژن و پیرەمێرد دەسمالێان بەدەستەوەیەو ئاگرین.
کە ئاوەم دایەوە پشتە خەم دەستەکەم دی فرمێسکی ئەسیتەوە..باوەشی تیوەرینام و زۆری ماچ کردم، بەڵام ؛ ئاوی چاوی ڕاندەوەستا من لەو وەختەی کە باوەشم پێوە کرد وماچم کرد و چاک و خۆشیم لێ گەڵ کرد..خۆریک بوو فرمێسکم بێتە خوار. بەڵام، بە هە موو تاقەتم خەم گرت وهە ندێک چاوم حەوا داو وەرسوڕاند نەوێک فرمێسکم بێتە خوارو بە زەعیفم بزانن ..خوا لێ مەیان چاک بوو یارمەتی دام…)(*٨)
من ئەم چیڕۆکە لیرە ڕادەگرم و هووە لێ خوێندەواری خۆشەویست دەکەم ، کە ئاگەر دەتەوە لێ کۆتایی ئەم بە سەرهاتەوزەر بسەرهاتی تری زیرەک شارەزا بیت و هونەری گەرانەوەی زیرەک وبەسەر هاتکانی بزانێ، ئەوا دوو بەرگەکەی (حەسەن زیرەک.. و هە نەدیک لێ بەسەرهاتکانی- ١٩٨٦) بخوێنیتەوە کە(میرزا کەریم خۆشناو)خەڵی لێ زاری زیرەکی بیستووەو بە چاوی خەی دیویەتی چاپی کردوون .
هونەری زیرەک و سەمای پیرەمێردەک !
چیڕۆکی ئەو پیرە میردەی کە عاشقی دەنگ و هونەری زیرەک دەبێت ولە دوورەو دەچێتە
(کانی مە لا ئەحمەد) بە ئەوەی لێ نزیکەوە زیرەک ببێنێ و دەنگی ببیسێ ، زیرەک زۆری پێ لێ دەگرێ و گەرانی بە دەڵێ .. سەرەتا گەرانیەکی خەماوی دەڵێ ! سەیرەکات پیرە پیاو خۆریکە فرمێسکی دەسڕێ ، زیرەک یەکسەر دیکاتە گەرانیەکی شادی و هە ڵپەڕکێ..کابرا کەوای لێ بەر پشتی دانێ و سەمایەک دەکات نێ بکەی نێ بخەی سەیری ئەو سەمایە بکەی – لێرە میرزا کەریم خۆزگەی ئەوە دەخوازێ کە کامیرایەک قیدیۆیەک هە بوایە بە ئەوەی ئەو دەنگە خۆشەی زیرەک و

ئەو سەما جوانەی ئەو پیرە میردە تەمار بکرایە ، دەبوو بە توحفەی گرانی و سەما، هەر لە یەک کات زیرەک توانیویەتی خەڵک بخاتە گریان و بخاتە سەما .ژیانی زیرەک پڕاو پڕ لەم جۆرە ڕووداوو بەسەر هاتانە بە داخەوە زۆر کەمیان بە وێنەو دەنگ تەمارکراون ! لێرە دەمەوێ ئەوەش بگەمەوە کە گەورەیی زیرەک دەردەخات ، میرزا کەریم دەڵێ : کە بە تەنیا ماینەوە بە زیرەکم گوت ..ئەوە چۆنە زیرەک هەر کەسەک دەت و داوای گرانیت لێدەکات تە دڵی ناشکێنی و یەکسەر گرانی بە دەڵێی ؟ لە وەڵامی میرزا کەریم خۆشناو زیرەک دەڵێ : میرزا کەریم ئەم پیاوە پیرە لە دوورەوە بە دوای دەنگی من دا هاتووەو دەیەوێ لە نزیکەوە من ببینی و دەنگی من ببیستە ، من چۆن بە دڵی دەکەم ! من خەم دەزانم چۆن دڵی ئەو خەڵکە خۆش دەکەم . بەڵێ زیرەک لە هەموو ژیانی داو پاش مردنیشی بەردەوام دڵی خەڵک خۆش دەکات ! بە ڕام؛ بەداخەوە لە ژیان کەس نە بوو دڵی ئەو خۆش بکات !؟
ئەوی لە گرانەوەی ئەم بەسەر هاتی زیرەک مەبەستم بوو ..توانای زیرک بوو لە خەڵک خستنە شین و شایی لە یەک کات دا ، ئەمەش نموونەی زۆرە لە ژیانی زیرەک و بەسەرهاتەکانی دا.
ئەگەر مەسیقیزانی وەک زریاب بە مەسیقا خەڵکی خستووەتە گریان و پەکەنین ئەوا زیرەک بەدەنگەکەی زۆر جار ئەوەی کردووە .
زیرەک پیاوەکە..هەتا پتر شارەزای ژیانی بیت ،زۆرترت خەشدەوێت .
هونەرمەندەکە ..هەتا زۆرتر گوێ لە گرانیەکانی بگری،دەنگیت لا خەشتر دەبێت .

https://youtu.be/90aOXVTTAxA

ئەمە لینکی گرانی خان باجی یە .
https://musickordi.com/music/3816/9-اهنگ-کردی-زیرک-خان-باجی
(١) – خان باجی وشەیەکی لێکدراوە لە وشەی – خان = خاتوون، گەورە، بەڕێز – ی کوردی و – باجی = خوشک = خوشکی گەورە – ئازەری ترکی و ئێستا دەربڕی – خان باج – بەسەر یەکەوە ئیدیەمێکی هاو بڕە لە نێوان زمانەکانی کوردی و فارسی و ترکی و ئەرمەنی دا و لە نێو خەڵکی دا مانا یەکی جوان و خۆش و پڕ مانز هەڵدەگرێ . (٢) – بیستوومە زیرەک بە زمانی عەرەبیش گرانی گوتووە، بە تایبەت وەختی خەڵی لە بە غدا گرانی هونەرمەندی ناوداری عەراقی (نازم غەزالی) گوتووتەوە، بەڵام! دەبێت ئاگادار کردووتەوە .
(٣) – من لە بەر ئەوەی ئەرمەنی و ئازەری نازانم ، نەمتوانی گرانی خان باجی بە تەواوی بنووسمەوە ، سەیری چەند سەرچاوەیەکیشم

کرد ئەو بەرزانەی گەرانیەکانی زیرەکیان نووسیوەتەوە بەداخەوە ئەوانیش تەنیا کوردیەکیان نووسیبوو،جانازانم نەیانتوانیبوو یان لە کاستێکی تریان وەرگرتووە کە هەر کوردیەکەی گوتووە ، چەن زیرەک گەرانیەکانی خەی هەرجارێک بە شێوەیەک گوتووتەوە و جیا لە شێوەکانی تر! خەزگە بەرزێک کە ئەرمەنی و ئازەریش بزانە سەرە ەای فرسی و کوردیەکە ..تەواوی ئەو گەرانیەی دەنووسیوەو مانای شیعرە ئەرمەنی و ئازەریەکەشی بە دەنووسین . ئەوەش بەم ..ئەستاش من لە ەاستی نووسینی شیعرە ئەرمەنی و ئازەریەکە دلنیا نیم ، ئەگەر هەم نوسیوون تکادەکەم ئەو بەرزانەی دەتوانن بەم ەاست بکەنەوە .
(٤) – زیرەک ئەم شیعرە بەرزەی مامستا (هەمن)ی زەر جار گوتووتەوە و هەندێک دەسکاری کردووەو لە گەڵ خواست و ژیانی خەی گونجاندووە چەن بەاستی چەند شیعرەکە دەربڕە ەاستە قینەی ژیان و خەباتی(مامستا هەمن)ە سەت هەندەش لەگەڵ ژیانی پە دەربەدەری وئاوارەیی زیرەک دەتەوە . سەیرکە لە کۆتایی ئەم شیعرە کە بە مەقام دەیڵێ ئەم نیوە دێرەی بە زیاد کردووە (ئایا کفرم کردووە ئەشقی چاوی مە هۆشم ؟) کە ئەم نەوە دیرە شعرە و بەم دەنگەو بەم شێوە پە پرسیاریەوە دنیایەک لێکدانەوە هە ەدەگەڵ !!
(٥) – ئەم شیعرە تێکڕای خان باجی پەویستی بە ساغکردنەوەیەکی ورد هەیە کە ئایا شیعرە ئەرمەنیەکە فەلکلۆرە یان نووسراوە یان دانانی زیرەک خەیەتی ، هەروەها شیعرە ئازەریەکەش ..دیسان شیعرە فارسیەکە شیعری چ شاعیرێکە ؟ ئەو کوردیەکە هەندەکی فەلکلۆرەو هەندەکی دانانی خەیەتی ، جگە لە شیعرەکەی مام هەمن کە ئەویش دەسکاریەکی کردووە . (٦) – خەزگە براکانمان لە ەاژ هەات ەای ەشنبیرو هونەرمەندانی فارس و ئەرمەن و ئازەریەکانیان سەبارەت بە زیرەک بە دەگواستنەوەو ئاگادار دەبووین ..هونەری زیرەک بەم تێکەیە بەزمانە جیاکان چ کاریگەریەکی هەبووە لە لەک نزیککردنەوەی هونەرمەندان و جەماوەرکانیان .
(٧) – چیرەکی ئەو کەسانەی کە نە خەش بوونەو سودیان لە گەرانی و دەنگی زیرەک بینیوە زەرە ..بە تاتبەت نە خەشیە دەروونی و ەوحیەکان. (٨) – ئەم بەسەر هاتەی زیرەک بە خەی ەماناکە ..هەەدگرە فلیمی سینەمایی لە بەر هەم بەت، سەیرکەن زیرەک چ زیرەکانەو شارەزایانەو چیرەکنووسانە ەووداوەکە دەگێڕیتەوەو لە دەرخستنی پانەرامایەوە بە زووم و لەدەنگەوە بە جوڵەو لە مانەلەژەوەو بە دیالەگ و لە گۆرەوە بە بچووک و لە تەپگرافەوەو بە ئاووهە وا ولە خودەوە بە گشت و لە باری کەمایەتیەوە بە باری دەروونی چاوو زاری دەگوزەتەوەو ەووداوو دیمانە کە مان بەدەنگ و ەنگ وەک خەی دەنەتە بەرچاو .

دکتۆر مەولود ئیبراهیم حەسەن
هەولێر – سەرەتای/٤/٢٠٢٠

چاوپێکەوتنی چەفەر عەزیم زادە زیندانی وابەری کێکاری ناسراو لە ئێران سەبارەت بە کرناو بارودۆخی زیندانیەکان

چاوپێکەوتنی ڕوحوا مەردانی خوێندکارو مامۆستای زیندانی پێشوو لەگەڵ جەفەر عەزیم زادە لەبەری بارودۆخی مەترسیداری زیندانەکان و لێدوانەکانی وتەبێژی داوەری گشتی.

ڕوحوا مەردانی: ئێم کاتێت باش بێیز عەزیم زادە

جەفەر عەزیم زادە:سوپاستان دەکەم بێیز مەدانی ئێوە باش؟
مەردانی:زۆر سوپاس بێێز عەزیم زادە!ئیوە لە بەیاننامەکەی ئێم دوایەتان کە لەگەڵ سێ زیندانی تردا بە ناوەکانی ئیسماعیل عەبدی وئەمیر سالار داودی ومەجید ئازەرخیزدا ئاماژەتان بە بەاو بوونەوەی پەرەسەندوی ڤایرەسی کرونا لە وەاتتدا و بەشوێن ئەودا لە زیندانەکاندا کردوە.ڕهەوەها سەبارەت بە مەترسیەکی ڕاستەقینە،کە قەرەبوو نەکرانەوەی هەرجۆرە کەموکوری و ڕێگری دروستکردنکی بۆرپرسانی دادوەری و بەندیخانە کە ببێتە هۆکاری درێژبونەوە وسستی دروستکردنک کاتی ناردنەوەی زیندانیەکان و مەێت پەدانیان.ئاگادارکردوتەوە.وە دەسەاتدارانتان بۆرپرس کردوە لە ئاکامەکانی.ئێگەر بکرێت ڕونکردنەوەیکی زیاترمان بدەیت لێم بارەیەوە.
جەفەر:بێێز مەردانی ڕاستی کارەکە ئەویە کە زیندانی بەمانا ڕاستەقینەکەی هیچ جۆرە ئیرادەیکی بەسەرخۆیدا نیە هەتا بتوانێت لەکاتی توش بون بکرونا یان لە کاتی پەرەسەندنی ڤایرەسەکە لەزیندانداا بە توانای ئارەزوی خۆی دەورەکی هەبێت لە توشنەبون بە ڤایرەسی کرونا وەیان دەورکی هەبێت لەبەرگرتن لەپەرەسەندنی ئەو

قایرەسدا لەزیندانداە. ئەو کەلە دەرەوەی زیندانن دەتوانن دەرگایی ماڵەکانتان دابخەن وبەباشی خۆتان بپارێزن. ئەمەوەت بەم بەدنیایی کەسانێک کە لەزیندانداندان ئەو توانایان نیە وە هەموو جارە ئاگاکانی هاتنە ژورەوەی لەبەردەم کرێنادا بە ناوزیندان کراوەیە وە هیچ کلوپەلیکی پزیشکی لە نیە.یەم بدە لەرەدا ئاماژە بەخاڵێک بکەم.من ئەو شتانەی کە لەرەدا باسیان دەکەم تایبەتن بە زیندانی ٨ی ئەوین.لەوانەیە بارودۆخ لە زیندانەکانی تردا خراپتر بێت.من لە ڕاستیدا باسی بارودۆخێک دەکەم کە خەم وزیندانیەکانی تر لەرەهەمانە. بە نمونە سەبارەت بەهاتنە ژورەوەی قایرەسی کرێنا هەر بە ئەم زیندانی ژمارە هەشتە ٢٢ کەس کادرو ستافی بەڕێوەبری کە ڕۆژانە هاوتوچەی ناو زیندان دەکەن دەتوانرێت لە ڕێگەی ئەوانەوە بۆئاسانی قایرەس بگوزنەوە بە ناوزیندا.وەیان سەرچاوە دادوەریەکان بە مەبەستی پەداچونەوە یان لێکۆڵینەوە زیندانیەکان لەرەوە دەبەن بە شوێنێکی تر.ئەوانە لەگەڵ ژینگەی دەرەوە پەیوەندی دەکەن و ئاگاری زۆرە لەکاتی گەڕانەوەیاندا ببنە هەڵگری گواستنەوەی قایرەسەکە.وەیان بە نمونە بنکەی تەندروستی زیندان ئەمە بنکەی تەندروستیمان هەیە کە لە بەندیخانەی ٧دایە کە ناسراوە بە بەندی ئاژاوە چیەکان کە لەم دواییانەدا ئەو بەڕێزانە نزیکەی ٣٠٠ تا ٤٠٠کەسیان لە دەرەوە یان لە هەواگریەوە هەناوەتە ناو زیندان.ئەو زیندانیانە دەڕۆن بە هەمان بنکەی تەندروستی کە زیندانیەکانی بەندی هەشتیش دەڕۆن بۆی.هەفتەی ڕابردو یەکێک لە دەستەکانمان ڕوشتوبوو بە بنکەی تەندروستی ئۆیوت یەکێک هەر لەو زیندانیانە بەشوێنکەدا کەوتبو خۆی وەران کردبوو.هەر بەوهۆیەوە قایرەس بۆئاسانی دەتوانرێت بگوزرێتەوە.ئەبەت ئاگای تریش هەیە بە گوزتنەوەی قایرەس؛ بەنمونە لە ئاگەی کرێکارانی چێشتخانەو،نانەواو،وەیان فەرمانبەرانی یارییدەدەر کە هاتوچوی زیندان دەکەن.هەرچەن بەت ئەم ئاگایانە ناتوانرێت سنوردار بکرێن و بەیاریشی لەدەست زیندانەدا نیە.لە لایەکی تریشەوە ڕاستیەکەی ئەوەیە کە ئاگەر ئەم قایرەسە بێتە ناو زیندانەوە بە خراپی دەتوانێت پەرە بستێنێت.بە نمونە لەئەم هەڵمەکەی ئەمەدا ٧ژوری ٢٠مەتری و دوو ژوری بچوکتریان تەدا گونجاندوە کە ئەستا ٨٠ کەسین کەلە ڕاوەکدا کە پانیەکی یەک مەترو نیویدا هاتوچە دەکەین کە بەهیچ شێوەیەک بواری لەک دورکەوتنەوەی تەدا نیە کە لەوەدا بۆئاسانی قایرەسەکە لە ڕێگەی هەناسەدانەوە ئیمکانی گوستنەوەی هەیە.لە ژورەکدا ٧-٨ زەرجاریش ١١ کەس ژیان بەسەر دەبەن کە هەموان لە کلوپەلکانی وەکو دوش،ساردوگەرمی چایی وئیسفەنجی قابشەرین،سەماوەر،سنکی قابشەردنی هاوبەش،سود وەرگیرەن

بەکورتیەکەی ئەوەیە کە هیچ ڕێگایەک بۆ خۆپارێزین بوونی نیە تەنانەت ئەگەر دەمامک و پاککەرەوەشمان بۆ دابین بکەن کە نایکەن.
لێرەدا پێویستە بۆ ئاگادری ئەوەو هەموان بگەینم کە ئیستا پاش ٢٤کاژ تێپەڕین بەسەر ڕاگەیاندنی فەرمی بڵاوبونەوەی قایرەسی کرۆنادا وە بە پیچەوانەی ئەوەی کە بەرپرسان لەدەروەی زیندان پاگەندەی دەکەن کە ئاگاداری زیندانیەکانن چاودێریەکی لەوشێوە بونی نیە.لەم ماوەیدا تەنها دوو دەمامک و دوو جوت دەست کێشیان داوە بەزیندانیەکان ئەو دوو جوت دەستکێش ودەمامکەش کە داویانە ئەو دەمامکانەن کە بۆ خۆپاراستن لە تەزو خۆ بەکاریان دەهێنن وە بۆ ئاستەکی زۆر نزم.لەم ماوەدا هەروەها دوو جار پاککردنەوەی دژی میکرۆبیان بەکار هێناوە کە هاواری لە زیندانیەکان بەرزکردەوە بەشێوەیەک کە یەکێک لە زیندانیەکان پێشی لێگرتن و ناڕازایەتی دەربڕی وتی ئەوە چیە کە ئەوە دەیڕژن.ئەوە هەر ئاوە!تازە بەڵێ بەرچاوگرتنی ئەوەی کەپیشتر سەبارەت بە ژیانی هاوبەشی زیندانیەکان ،لە زیندانەکاندا باسم کرد ئەگەر هەموو جاودێریەکانیش بەئەوە بچێت هیشتا ناکرێت بڕ بە بڵاو بونەوەی قایرەس بگرێت.
کێشەیەکی تر ئەوەیە کە لە زیندانەکاندا هیچ جۆرە چاودێریەکی پزیشکی بونی نیە.زیندانیەکان ئەبێت خۆیان کیس و ستێی کەکردنەوەی خاشاک ئامادەبکەن؛ نەخۆشخانە دەمکە حەبی ئەنفلەنزای نیە کەبیدەن بەزیندانیەکان ،ئەوکاتە چۆن ڕێکخراوێک لەو شێوەیە دەتوانێت لەبەرامبەر بڵاوبونەوەی نەخۆشی کرۆندا پارێزگاری لە زیندانیەکان بکات.هیچ جۆرە ئاسانکاریەکی پزیشکی لێرەدا بونی نیە،هیچ کادرکی پزیشکی نیە کە بەشێوەی بەردەوام لە نەخۆشخانەکە کاربکات.
من لیرەدا ئەمەوێت ئەو ئاگادرکردنەوەیە بدەم کە بەمانای واقیعی وشەکە زیندانی لێرە توشی بەدخۆراکی بوە.خۆی بارودۆخی دەروونی زیندان سیستەمی پاریزگاری زیندانی زۆر هێناوەتە خوارەوە لێرەدایە کە ڕێگری کردن لە هاتنی نەخۆشی بە زیندان وهاوکات ڕێگای ڕێگری لەبڵاوبونەوەی نەخۆشی لە زیندانداا ئەسەن بونی نیە. وە لێرەدا کە لەشی زیندانی زۆر لاواز(ئەمانەوێت بڵێین ئەمە تەنها بانگەشەیەک نیە؛دوکتۆرەکان و ڕایگشتی دەتوانن لەم بارەیەوە ڕای خۆیان بدەن)ئەگەر قایرەس بێتە زیندانەوە ڕوبەڕوی مردنی لەسەدا ٧٠-٨ی زیندانیەکان دەبین.ڕوبەڕوی کوشتارێکی گەورە دەبینەوە.وە ئەمە مەترسیەکە کە زۆر بەتوندی هەڕەشە لە زیندانیەکان دەکات.وە دەسەڵاتداران لە ٢٥ ساڵی ڕابردودا هیچ هەنگاوێکیان نەناوە.وە ئەوەی کە ئەمە دەتوانم قسە لەگەڵ ئیوە بکەم بەهیکەوت یان شانس هەژمار دەکەم. بۆچی ڕێگای بۆرگرتن بە هاتنی قایرەس نیە،ڕێگای

چارەسەر نیە لەشی زیندانیەکان لاوازە لەوانیە هەر ئێستا کەمن قسە لەگەڵ ئەوەدا دەکەم قارەس هات بۆتە زیندانەوە کە لەوکاتەدا دەبێت کارەساتێکی گەورە کە بەداخەوە بەرپرسانی زیندان،دادوەری گشتی وبەرپرسانی کەماری ئیسلامی لەبەرامبەر ئەوەدا بێدەنگ بوون وە تەنانەت ئیدیعای ئەوە دەکەن کە ئەمە ئیمکاناتی بەرگرن مان بە بەاوبونەوەی قایرەس لە زیندانداە هەیە.ئیرە ئەوەندە پێ مەترسیە کە بڕیاری یاسای زیندان ئێبەت زیندانیەکان خەیان دەرمان بکەن.

مەردانی:ئێــن مەــتیان داوە بەزیندانیە سیاسیەکان وتەنانەت وتەبڕی هەزی دادوەری بانگەشەی ئەوە دەکات کە بارودۆخی زیندانیە سیاسیەکان لە زیندانە ئاساییەکان باشترە ئەتوانیت پەمان بەیت کە بارودۆخی مەــتی هاوەــکانت بەچ شێوەیەکە؟

عەزیم زادە: سەیرەکە بەــیز مەردانی ەاستیەکەی ئەویە کە ئەم بانگەشەی دەیکەن کە وا مەــتیان بەزیندانی سیاسی داوە وەک ەاستی ئەو بانگەشانەی تروایە کە سەبارەت بە بەــیوەبردنی کاروباری مەلەکەت دەیکەن لە مەیدانە جەراوجەرەکاندا.ەاستیەکەی ئەویە کە لە ٢٥ ەــژی ەابردودا هەموو ئەوانەی کە مەــتیان وەرگرتوە ئەو کەسانەن کە لەپایزی سالی ەابردوەوە دەستگیر کراون وحوکمی شەش مانگ یان سالێک دراون.وە تا ئەو جەگەیەی کە بە زیندانەکەی ئەمە دەگەــتەوە ژمارەیەک لەو کەسانە ئەوانەن کە سزای دوو سالە ونیو وە سێ سالە ونیو یان هەیە ولە سەدا ٩٠یان دوو سێ مانگیان لە سزاکەیان ماوە.ئەم بەــەزانە هەرگیزمەــتیان نەداوە، بەکەسانێک کەلە دەرەوەی زیندان هەــسوەاوی مەیدانێکی دیاری کراو بون وەک بەرگری لە مافی مرۆڤ وکە هەــسوەانی ەشتەیی و مەدەنی ورەتینیان لە مەیدانەدا هەبــووە.وە ژمارەی ئەو هەــسوەاوانەی کە مەــتیان وەرگرتوە لە پەنجەکانی دەستێک کەمترن وە لەرەدا من نامەوەت ناوی ئەو کەسانە بهێنم.بەو مانەیا من دەمەوەت بەــم ئەوە دربەکی گەورەیە کە بــانگەشەی ئەوەی کە مەــتیان داوە بەزیندانیە سیاسیەکان.ئەو بەشە لەزیندانی کە بەمەــت ەشتون ئەوانەیان هێنا کە بەیار بــوو بەلەــوبردن بیان گــرتوە و ئازادیان بکەن لەبوردنەکەشیان هاوکات بوە لەگەڵ کرێنادا وئەوان سودیان لەم کەشەیە وەرگرتوەو دەــن مەــتمان بەزیندانیەکان داوە.

بەــام سەبارەت بە بانگەشەی دادگای باڵا ،ئەم بانگەشەیە لە دیدی منەوە بەتەواوەتی دورە لەــاستیەوە.لەردا جەگەی خەیەتی کە ئاماژە بدەم بە و کەشەیەی لەبیرمان چوو ئەویش مەــت یانداوە بەهەموو قوەبە ودزو تاڵانچیەکان بەبە جیاوازی وە ئەوان لەدەرەوەن،ئەــبەت ئەمە نیگەرانین کە ئەوان لەدەرەوەن.وە ئیمە سەبارەت بەو مەسەلەیە

خۆشحاڵین، بەهەی ئەوەی کە ئێستا ترسان لە مردن بەهەی کردنەوە سایەیی بەسەر زیندانداکەشاوە. وە ئەمەش مافی هەموو ئینسانەکانە کەڵەم بارودۆخدا پارێزگاریان لێبکرێت.ئەوە ئەرک وبەرپرسیارێتی دادوەری گشتی وەکخراوەکانی زیندانەکانە کە پارێزگاری لە گیانی هەموو ئینسانەکان بکەن چ ئەوانەی بکوژن وە چ ئەوانەی تاڵانیان کردوەو چ زیندانیانێ سیاسیەکان. بەڵام ڕاستیەکەی ئەوەیە کە دەستگای دەسەڵاتدار لێرەشدا هەڵاواردن وجیاوازی کردوە،من دەتوانم بڵێم بەڕێز حسێن فەریدون برای سەرۆک کۆمار کە دەیان ملیار تەمەن سامانی خەڵکی بەتاڵان بردوە کە ڕاگەیاندنەکان ڕایانگەیان دادگا بەرقەرار بوە؛ئێستا لە کوێێ و لەکام زیندانێ، بەڵام کاتێک کرێکارێک، مامۆستایەک، هەڵسوڕاوێکی مافی مرۆڤ بە ئەوەی بارودۆخی ئەم مەملەکەتە بەرەو باشتر بەوات چالاکی ئەنجام ئەداوە بەتاوانی ئەمنیەتی خراوەتە زیندانەوە مەڵەتیان بەو نەداوە بەڵام مەڵەتیان داوە بە هەموو تاڵانچیەکان کە من لێرەدا جگە لە ئاغای فەریدون ناوی کەس نابەم وە من دەتوانم ناوی دەیان کەس کە ئەمە لە یانەوە نزیک بوین بهێنم .بەڵام لە پەیوەند بە ئێدیعاکانی وتەبێژی دادوەری گشتیەوە، بەڵێز ئیسماعیلی ئەبەت بەڵم بەتاوەتی ئەوجەر ئێدیعایانە دورن لە ڕاستیەوە..من کرێکارێک وهەڵسوڕاوێکی پیشەیم؛دەستگیریەکانی من وداخوازیەکانی منیش هەن وە ئەوان دەتوانن لە هەر جگەیەک کە ویستیان بەاوی بکەنەوە. بەڵام من وهەڵسوڕاوە مەدەنیە،سیاسی ومافی مرۆڤکانی تر بەتاوانی ئەمنیەتی سزادراوین.ێک هەڵاواردن وستەمی زۆری حکومەت لە دەرهەق بە زیندانیانی سیاسی،ڕشتەیی،مەدەنی ومافی مارۆف هەر لەم نیگایەوە سەرچاوە دەگرێت.لەگەڵ ئەم وەسفکردنەدا ئیتر وتەبێژی دادگای باڵا چۆن دەتوانێت ئیدعای ئەوە بکات کە بارودۆخی ئەمە باشترە لە زیندانیەکانی تر.بەڵێز مەردانی ئەوە خەتان چەند مانگێک لە مەوبەر لە زیندان بون ،مەڵەتیان نەدان بەڵێنە سەر گۆڕی دایکتان ،مەڵەتیان بەکام زیندانی سیاسی داوە!لەکاتێکدا دەستبەو تاڵانچیەکان هەرکاتێک مافی موڵەتیان بوبێت مەڵەتیان پێئەدەن وە لە بەندیخانەکەی ئەمەدا ئەگەری ئەوە هەیە کەسێک مەڵەتی وەرگرێت بێت لەوانەشە نەیگرتبێت.

وەیان ئازادی بەمەرج کە هەرگیز نایەن بەزیندانی سیاسی.بەڵکو زیندانی سیاسی لەم بارەیشەوە ئەشکەنجە ئەدرێت.هەر ئەمساڵ داوایان لە بەڵێز عەبدی وچەند زیندانێکی سیاسی تر کرد کەمن نامەوێت ناویان بێنم کە بەن و داواکاری ئازادی بەمەرج بکەن.

وە خەزانەکانی ئەوانشیان بەرد بە خەیاڵی ئەوەی کە خۆشویستەکانیان ئیانەوێت ئازادبکرێن بەڵام دەستی دەستیان

بەوانیش کرد وئازادی بەمرجیشیان نەدانێ.
زیندانیەکانی تر کاتێک دەوەستن و ئازادی بەمرجیان دەوێت ئەو ئازادیە ئەدەن بەوان.ئەمبەت ئەوەش بڵێم کە زۆرێک لەم زیندانیانە بەهەی نەدانی جزیەوە لە زیندانداٮ.هەرچەن بەت ئەوانەی کە توانای بەدوادا چونیان هەیە دەتوانن سود لەم ئازادیە بەمرجە وەربگرن. بەڵام زیندانیە سیاسیەکان هەرگیز ئەو بارودۆخیان نیە.
هەتا ئەو جێگەیەش کە پەیوەندی بە بارودۆخ و ژینگەی زیندانەکەوە هەیە بارودۆخی زیندانی سیاسی زۆر خراپترە. بە نمونە ئەگەر منی زیندانی سیاسی بمەوێت بەمە زیندانێکی ترو بە نمونە بەمە ژورێک کە هاوڕێی منە، بەئاسانی ێیگەم پێنادەن.لە کاتێکدا ئەو بوارە بە زیندانە ئاساییەکان ڕەخساوە. بەشێوەکی کورت ئەوەی کەمن وەک کەبەندیەک دەمەوێت بیەم ئەوەیە کە ئەوە دریەک وپاگەندەیەکی پووچە کە لەلایەن دادوەری گشتیەوە ڕاگەینراوە. من لە پەیوەند بەهەمان کێشەو بانگەشەیەک کە هەمە ئامادەم دادگایی ئاشکرا بکرەم وە بە بەڵگەی تەواوەوە وەڵام بدەمەوە.
مەردانی:زۆر باشە. زۆر جێگەی داخە بەڕێز عەزیم زادە وە بەداخەوە کە بارودۆخەکە بەهیچ شێوەیەک بارودۆخیکی لەبار نیە.
تکایە بەبە ئەرک بەشێوەیەکی کورت و بەڵەبەرچاوگرتنی بارودۆخی نەخۆشی دە و کۆئەندامی هەرس و بەڵەبەرچاوگرتنی بارودۆخی تەمەنێک کەهەتانە،چ وەڵامێکیان بە ئەوە داوەتەوە،ئایا ڕێگا چارەیەک هەیە وە ئەبەت چی بکرەت بە ئەوە کە ئەم مەرسیە مەرگبارەی کرەنا لەسەر زیندانیەکاندا دور بخرەتەوە؟
عەزیم زادە:زۆر سوپاستان دەکەم هەتا ئەو شوینەی کە بە من دەگەیەتەوە من نەخۆشی دەم هەیە وە لەسالی نەوەدو پێنج (٢٠١٦)پزیشکی یاسایی بەڵگەکانی پەسەند کردوەو داویەتی بە دادگا وڵەم دواییانەدا نزیکەی چوار پێنج مانگ لەمەوبەر نەخۆشخانەی زیندان ڕاپەرتێکیان لەسەر بارودۆخی من ئامادەکردوەو پێیان ڕاگەیاندوم کە بەم بە چارەسەر.بەڵام من ئامادە نەبوم بە هەکارێکی سادە کە تەش لەوە ئاگاداریت.لەبەر بەشێوەیەکی زۆر سوکایەتی ئامێز زیندانی بەدەست وپە بەستداروی دەبەن بە وەرگرتنی چارەسەر وە ئەوەش کە تەچوی چارەسەر ئەبەت زیندانی بیدات کە ئەمەش خەی پیچەوانەی ئایننامەی بیمەیی چارەسەری زیندانە.لەبەر ئەمانە ئامادە نەبوم بەردەوامی بە وەرگرتنی چارەسەر بدەم وە بەئەوان خەشیانم وت.من بەڵەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە ١٤ مانگە کەلە زیندانداٮ نازانم بارودۆخی تەندروستیی لەشم لە چ دەخەکدایە.لەبەر ئەوە بەهەی ئەو بارودۆخە سوکایەتی ئامیزەی کە لەبەر هەیە من نە حەبەکانم خواردوە وە نە پشکنینم کردوە وە نە درێژم بە وەرگرتنی

چارەسەر داوە. بەڵام سەرباری هەموو ئەم کەشانە دادگای تاران وەکو باقی زیندانیەکانی تر ناڕازی بوو بەمەڵەت پێدانی منیش.من لە نامەیەکدا کە دوو هەفتە لەمەوبەر داومە بە بەڕێوبەری بەندیخانەکەی خەمانم ئامگێیاندوە بەڵام بەرچاوگرتنی ئەو بارودۆخەی کە بەهۆی ئەو مەترسی هاتنەی کرانا بەزیندانەکان دروست بووە،ئەو کارەی ئەوە ئاگایانە یان بە ئاگایانە لەبەردەم مەترسی مردانا دانانی زیندانیەکە کە هەتا ئێستا ئەوان وەڵامەکیان نەداومەتەوە.

مەردانی: ئەوە چ هێگا چارەیەک پێشنیار دەکەن؟

عەزیم زادە: بەبەچونی من بە لابردنی مەترسی کرانا ئەبەت هێکخراوی زیندانەکان دابخرێن.ڕێکخراوی زیندانەکان نەکەگای بەرهەمهێنان؛ نە کەگایەکی ئابوری، نە هێکخراویکی پزیشکی وچارەسەرێیە وە نە هێکخراوەکی خزمەتگوزاریە. ئەم هێکخراوە پێیوەندی بەهیچ هێوەیەکی هەسوانی ژیانی کەمەڵەوە نیە. بەم مانایە سەرباری ئەوەی کە ئەو بەڵەزانە هەتا ئێستا بەرگریان کردوە و دایانخستوە، بەبەوای ئەمە هێکخراوی زیندانەکان وزیندانەکان خەیان ئەبەت دابخرێن.. بەبەچونی من تەنها لەسەدا دەی زیندانیەکان بەهەی کوشتن و تاوانکاری تری وەک دزی چەکدارانەی هێکخراویان کردوە،لەوانەیە بەڵن بونی ئەمانە مەترسیداربەت بەسەر کەمەڵگە وئەبەت لە زیندانەدا بمێننەوە.کە ئەڵبەت شارازایان لەسەر ئەم کەشەیە باشتر دەزانن.کە بەدنیایی ئەمانەش خەیان بەرهەمی ئەم کەمەڵگەیەن. باقی لەسەدا نەوەدی زیندانیەکان ئەبەت ئازاد بکرێن.من، بەڵەبەرچاو گرتنی ئەوەی کە خەم هەمە لە زیندان ژیان بەسەر دەبەم و بارودۆخیک کەلە نزیکەوە دەیبینم،ئەمەوەت ئاگاداری بدەم کە تەنها بەهاتنە ناوەوەی نەخۆشی کرانا بە ناو زیندان خەسارەتی گیانی زیندانیان دەیان جار زیتر دەبەت لە دەرەوەی زیندان.وەداوەکی گەورە لە کاتی وەداندایە. نەک تەنها سەبارەت بە زیندانیەکان بەڵکو بە ستافی زیندانەکان،کرێکاران وکارمەندانەک کە کار دەکێن.هەموو ئەوانە لەبەردەم مەترسی جدیدان.وە حکومەت ئەرکیەتی کە هەموو ئینسانەکان، بە لەبەر چاوگرتنی تاوانکانیان، بە لەبەرچاوگرتنی بارودۆخ وپێگەیەک کە هەیانە بپارێزەت. ئەمە ئەرکی هێکخراوی زیندانەکان وئەرکی حکومەتە کەهەتا ئێستا بە ئەرکی خەیان هەڵنەساون.وە ئەبەت بەخەرایی بەئەرکی خۆی هەڵسەت. بیروڕای گشتی ئەبەت داوای ئەوە بکەن کە هەتا کەتایی هاتن بە ڤایرەسی کرانا زیندانەکان دابخرێن.ئەم داخستنە لەلایەکەوە ئەبەتە هەکاری پاشکەوتکی ئابوری باش بە بەڕێوبەرایەتی زیندان وبارودۆخێک بە هەوبەوونەوە لەگەڵ کرانادا بە ئەو ستافە دیاریکراوە کە بە

پارێزگاری لە و لەسەدا دەیەی زیندانیەکان کە دەمێننەوە زۆر باشتر ببێت. بە بەچونی من ئەمە تەنها هەنگاوێکە کە دەتوانێت گیانی زیندانیەکان وستافیش بپارێزێت وبۆر بە ەودانی کارەساتی زیندان بگرێت.وە ئەمە داخوازی ئەمەش زیندانیە سیاسیەکانیشە.

مەردانی:زۆر سوپاست ئەکەم بەێیز عەزیم زادە بۆ ەونکردنەوەکانتان وئومیدی سەلامەتیتان بۆ دەخوازم بۆ ئەوە،هاوزیندانیەکانتان وهەموو زیندانیەکان وهەموو خەڵکی وڵات.

عەزیم زادە:زۆر سوپاس سەلامەت بن

نوسینەوەی ئەم گفتوگۆیەوە وتەرجومەکرددنی بۆ زمانی ئینگلیزی:محمەد کازمی ئەندامی کەمپینی ئازادی بۆ کریکارانی زیندانی

جەعفەر عەزیم زادە هەسوەاوی کریکاری و سکرتێری ەکخراوی یەکێتی کرێکارانی ئازادە لە ئێران و چەندین جار لەسەر هەوەستەکانی زیندانی کراوەو ئیستاش بەبارودۆخێکی تەندروستی زۆر خراپەوە لەزیندانداید.وەرگێڕ

وەرگێڕانی:کاوە عومەر

۲۰۲۰\٤\۱۳

تابلۆ: خۆشویستی لە زەمانی کۆرۆنادا … شەماڵ عادل سەلیم

Shamal

منداڵان لە سەردەمی کۆرۆنادا … ڕەزا شوان

کارەسات و ڕووداوە ناخۆش و خەمناکەکان، لە ڕووی جەستەیی و دەروونییەوە، زیاتر کار لە منداڵان دەکەن، چونکە منداڵان خاوەنی دڵێکی پاک و سۆز و هەستێکی ناسکن.
لە ئەمڕۆدا، ڤایرەسی (گۆڤید ـ نۆزدە) کە بە (کۆرۆنا) ناسراوە، بەتە سەرسەختترین دوژمنی نادیاری مرۆڤ و هەموو جیهانی سەرقاڵ کردووە.. تا ئێستاش ڤاگسینێکی کاریگەر بۆ لێناوبردنی نەدۆزراوتەوە.. کۆرۆنا ڕۆژ لە دوای ڕۆژ زیاتر تەشنە دەکات و ژمارەی مردوان و تووشبووان لە جیهاندا هەڵدەکشێنێت.. ئابووری و کار و کاسبی و بەرهەمهێنان و بازرگانی ئیفلیج کردوون.. دەوڵەتانی

تووشی خەپڕستی و چاوچنۆکی کردوون.. هەستی مرۆڤایەتی لاواز کردووە.. بەڵام مرۆڤ چۆکی بە کارنا دانەداوە و بە هیوا نەبووە، گەشبینە کە هەوڵی بووچان و تاقیکردنەوەکانی زانایان و پزیشکان و دەرمانسازان دەگەن بە ئەنجام و بەسەر کارنادا زاڵدەبن و ئەم دەخە تەدەپەڕێنین.
ئەوەی ئەمە لەم نووسینەدا مەبەستمانە چۆنیەتی ڕەفتار و ڕێنمایی دروست و گونجاوی دایکان و باوکانە، لەم سەردەمە هەستیاردا (سەردەمی کارنا) لەگەڵ منداڵەکانیاندا.
لە هەر زەری وەتانی جیهاندا، لە شار و شارۆچکەکاندا، وەکو هەیەکی خەپارستن و تەشەنەکردنی کارنا، هاتۆچۆ قەدەغە کراوە.. باخچەی منداڵان و قوتابخانەکان و زانکۆکانیش داخراون، زیاتر لە (هەشت سەد و پێنجا) ملیۆن قوتابیان و خوێندکارانی زانکۆکان لە جیهاندا لە خوێندن دابڕاون.. بە ئەوەی ڕێگری لەم پەتایە بکەن و لە ناو منداڵان و لاواندا بڵاونەبێتەوە و لە یەکتریی نەیگرن و تەشەنە نەکات.
پەیوستە دایکان و باوکان، بە شێوازێکی دروست و ئاسانی گونجاو، بڕیار قەناغەکانی تەمەنی منداڵی و کەستی، بە زمانێکی سادە و سووک، نزیک لە زمان و تێگەیشتنی منداڵان، بە زیادەیش، بە کورتی باسی ڤایرەسی کارنا و چۆنیەتی خەپارستن لەی بە جگەرگۆشەکانیان بکەن.. وەک گونجا و دروستی هەر هەموو پرسیارەکانیشیان بدەنەوە.. دەکرێت لە میانەی پرسیارەکانیانەوە، تێبگەن کە منداڵەکانیان لە چی دەترسن. تا بتوانن بە شێوازێکی سەرکەوتووانە، ترس و دڵەڕاوکی لە دەروونی منداڵەکانیان بڕەوێننەوە.. ئەم ترسەش لە منداڵەکەوە بە منداڵەکی تر، بە پەی ئاستی ڕەشنبیری و هەشیاری خەزانەکانیان و کەستی منداڵان جیاوازی هەیە.
پەیوستە دایکان و باوکان کارساتی کارنا وەکو هەڵەک بقەزنەوە، فەری منداڵەکانیان بکەن کە متمانەیان بە خەیان ببە. بە وردیکی بەرزەوە، بتوانن لە کاتی کارساتەکان و تەنگانەدا، بە دروستی هەڵسوکەوت بکەن و ڕووبڕووبیان ببنەوە و سەربکەون.

داوا لە منداڵەکانتان بکەن، کە بە تەواتی ڕێنمایی تەندروستیەکانی خەپاراستن لە تووشبوون بە پەتای کارنا، پەیڕەوی و جێبەجێیان بکەن.. ئەوەش ڕاستەوخە یا ناڕاستەوخە چاودێریان بکەن.. خەشتان پەیوستە لەم ڕووەوە نموونەبن، بە دەتەنگی و خەمناکی و بێزاریەوە لە بەردەم منداڵەکانتان دەرمەکەون، چونکە خەم و دەتەنگی هیچ لە کارساتە ناگەڕێ، بە ڕوویکی خەش و لەو بەخەندەوە و دەم بە پێکەنین دەرکەون. تا منداڵەکانتان چاوتان

لەبکەن.. چونکە منداڵان هەستیارن و لە زەر شت تەدەگەن و تا رادەیەک، لە زمانی جەستەش تەدەگەن و دەموچاوی دایکان و باوکانیان دەخوێننەوە.
گەورەکان دەتوانن لە ماڵەوە بمێننەوە و تا رادەیەک ئاسایی بێت بە لایانەوە.. بەڵام راهێنان و راهاتنی منداڵان لەسەر کەرەنتینەی ماڵەوە زەر ئاسان نییە.. چونکە منداڵان لە جووڵە و یاری بەردەوامدان و وزەیەکی پەنگخواردووی زەریان هەیە و دەیانەوێت بەکاری بهێنن.. یاری و وەرزش بە شێکە لە ژیانیان، هەروەکو هەوای پاک و خواردن و خواردنەوە و نووستن، یاریش پێوەستییەکی رۆژانەی پێویسە بەیان.
بەیە پێویستە دایکان و باوکان، بە وریایی و هۆشیارییەوە لەم بارودۆخە نەخوازاوەدا، بە دروستی مامەڵە و هەڵسوکەوت لەگەڵ جگەرگۆشەکانیاندا بکەن.
گەرچی منداڵان و مەردمنداڵان، بە هۆی پاکی سنگیان و بە هەزی سستەمی بەرگریان، کەمترین ئۆگەری تووشبوونیان بە پەتای کەرەنا هەیە.. چونکە ئامادەییەکی زیاتریان هەیە لە روبەڕووبوونەوەی کەرەنادا.. تا ئێستا رێژەی تووشبوونی منداڵان بە کەرەنا لە جیهاندا لە (سەدا یەک) کەمترە. بەپێی زانیارییەکان بیشیگرن بە سووکی دەیگرن.
زانای دەروونناسی منداڵان (مولی گارنەر) لە (نەخشانەی ناشیناو وایەد بە منداڵان) لە (ئۆهایۆ) لە راپەرتکیدا کە لە ماڵپەڕی (گۆڤاری تایم)ی ئەمریکیدا بڵاویکردەتەوە، جەختی لەسەر شێوازی ڕاڤەکردن و ڕوونکردنەوەی ئاسان کردوە لە باسکردنی کەرەنا بە منداڵان، دەڵێت"پێویستە باسکردنی کەرەنا گونجاوبێت لەگەڵ تەمەن و کەسایەتی منداڵاندا" کەواتە نابێت بە دوورودرێژی باسی پەتای کەرەنا بە منداڵەکانتان بکەن.
دایکان و باوکانی خۆشەویست: ئێوە لە ئەمڕۆدا سەرۆکی دایکایەتی و باوکایەتی، ڕۆژی دادگان و مامۆستاکانیش لە ماڵەکانتان دەبین.. ژووری منداڵەکانتان بکەن بە پەل و ماڵەکانیشتان بە باخچەی رازاوە و بە قوتابخانەیەکی قنج.. ببن بە دادی دڵڤان و بە مۆستای دەسەزی منداڵەکانتان.. لەیان تووڕە مەبن و تووندوتیژمەبن و گرژمەبن و هیچ بەزاریەکی خۆتان دەرمەبڕن.. بە پێچەوانەوە، بە سەز و خۆشەویستییەکی زیاترەوە لە باوەشیان بکەن، بە زمانێکی شیرین و بە شێوازێکی گونجاو، هەڵسوکەوت لەگەڵیاندا بکەن.. پێویستیشە پلان و بەرنامەیەکی ڕۆژانەی پێ لە خۆش و شادی و فەرکردن و هاندان بە ئەم دەخێی منداڵەکانتان دابڕێژن.. تا بە دەخێکی ئاسایی ژیانیان بزانن، ئەم شێوازەش دەبێتە، هەی

ڕواندنەوەی ترس و دڵەڕاوکێ و دڵتەنگی و بێزاری لە هەست و دڕوونی منداڵەکانتان لە ماڵەوە.
جەختیش لەسەر جێبەجێکردنی ڕێنماییە تەندروستییەکانی خۆپاراستنیان بکەن، وەکو: دەست شوشتن لە پێش و لە دوای نانخوارد و دوای تەواڵەت و دوای یاریکردنیان.. بە بەکارهێنانی سابوون و ئاوی شلەتەن.. بەکارهێنانی شلەی پاکژکردنەوە.. گرنگ پێویستی کرد بچنە دڕەوە، دەستکێش لە دەست بکەن و بە دەمامکیش دەم و لووتیان بپێشن. دەستیان لە دیوار و شت نەدەن و تەوق لەگەڵ کەسدا نەکەن و لە شوێنی قەباڵەغییش دووربکەونەوە، زوریش لە هیچ کەسێک نزیک نەبنەوە.. کە هاتنەوە بە ماڵەوەش، دەستکێشەکانیان بخەنە سەبەتەی خڵوخاشکەوە، پاشاوکانیشیان لە دڕەوە دابنێن. دەستکانیان و دەموچاویان پاک بە ئاو سابوون پاک بشۆرن.. پاکی خۆیان ڕابگرن.
دایکان و باوکان: با منداڵەکانتان وێنە بکێشن، بۆزاردەی تابلۆکانیان لە ماڵەکانتاندا هەڵبواسن، با یاری بکەن، گۆرانی بڵێن، پەبکەن، سەیری فیلمی کارتۆن و فیلمی سینەمایی تایبەت بە منداڵان بکەن.. با توانا و بەهرەکانیان بەکاربهێنن و بیر لە داهێنان بکەنەوە.. بابەتەکانی یاری کردنەکانیان بخەن بەردەست.. بە پەی تەمەن و توانایان، ئیشوکاری ئاسانی ناوماڵ دابەش بکەن بە سەریاندا.. دوایش ئافەرین و دەستخۆشی و سوپاسیان بکەن.. شەوانیش بڕ لە نووستنیان، چیرۆکی خەش و هەنراوەی ناسک و شیرینی منداڵانیان بە بخوێننەوە.. پێکەوە سروود بچڕن.. نوکتە و قسەی خۆشیان بە بگێرنەوە.. بەم شێواز و ڕێگایانەوە دڵنیایی و متمانە بە منداڵەکانتان دەبەخشن. چونکە منداڵان پێویستییەکی زۆریان بە ئارامی و بە ئاسوودەیی جەستەیی و دڕوونی هەیە.. لەسەر ئارامی و خۆاگتن و دڵنیابوون رایان بهێنن.. بەمەش ئەوە لە هەمان کاتدا، دوو ئامانج پێکەوە دەپێکن و دەهێنێدی، کە فێرکردن و خۆشی بەخشینە بە منداڵەکانتان.
بە داخەوە، کە بەشێک لە دایکان و باوکان، هەست بە هەستیاری ئەم دەخە ناکەن و بە هەندی وەرناگرن.. وەکو پێویست ئاوڕ لە منداڵەکانیان نادەنەوە.. بەیە منداڵەکانیان لە ماڵەوەدا، هەست بە ترس و دڵتەنگی و بێزاریەکی زۆر دەکەن، خوازیان بە زووترین کات بچنەوە بە باخچە و بە قوتابخانەکانیان.. ئەو دایکان و باوکانە، هەندی سەرقاڵی تەماشاکردنی مۆبایلەکانیان، هەندی بە دیار تەلەفزیۆنەکان و سەیرکردنی درامای تورکییە بە مانا و ژەهراوییەکان کات بەسەر دەبەن ـ دەبوایە بایەتیانیان بکردنایە ـ هەندێ ئاوڕ لە منداڵەکانیان نادەنەوە و بە لایاندا ناچن.. گێشتە ئەو ڕادەیەی کە منداڵان نارەزایی خۆیان دەربڕن و ڕەخنە لە دایک

و باوکیان بگرن و پەیامەکیان ئاراستەیان بکەن.
زیاتر لە (١٥٠) منداڵی ئەمانی لە شاری (هامبۆرگ) لە ئەمانیا، لە شەقامەکانی ئەم شارەدا رەپەوانکی نارەزایییان سازکرد و پەیامکی رەخنەئامێزی سەرنجڕاکێشیان بە دایکان و باوکانیان نارد، پەیامێک بە هەموو ئەو دایک و باوکانەی، کە منداڵەکانیان پشتگوێ خستوون و وەکو پێویست ئاوڕیان لێنەداونەتەوە.. یاری لەگەڵیاندا ناکەن. پەیامەکەش لەژێر ناونیشانی (لەگەڵ من یاری بکە، نەک لەگەڵ مۆبایلەکەتدا)
ئەم هەماهەنگییەش لە لایەن کچێکی بلیمەت و هۆشیار (ئیمەل رسگیک) ی تەمەن حەوت ساڵانەوە دەستی پێکرد.. ئیمەل رەخنەی لە دایک و لە باوکی گرت، هەندێ کە بە مۆبایلەکانیانەوە سەرقاڵن و کاتیان بەسەردەبەن.. هەندێ ئاوڕیان لێم نەداونەتەوە.. شایانی باسیشە کەمێکی زەری خێکیش پشتیوانیان لەو منداڵانە کردن و بۆشداریان لە ڕێپەوانکەیاندا کرد.
بەجگە لەو ناونیشانە، منداڵان وێنەی مۆبایلیان بەرزکردبوونەوە و هێڵی سووری راست و چڕیان بەسەر مۆبایلەکاندا هێناوە.. گەڵە دروشمی رەخنە ئامێزیان بەرزکردبوەوە:
"مۆبایلەکەت داخە.. نەرەی منە"
"ئەمە دەنگمان زەرە و قسەمان هەیە.. بەڵام ئەوە تەماشای مۆبایلەکانتان دەکەن"
"کات بە منداڵەکات تەرخان بکەن"
"گوێ لە ئەمە بگرن.. نەک لە مۆبایلەکانتان"
دایکان و باوکانی خۆشویست: بە ئاوڕی منداڵەکانتان گلەییتان لێنەکەن و رەخنەتان لێنەگرن.. پێویستە ئاوڕیان لێبدنەوە و باردۆخەکی خۆشیان بە بەخسەنن.. ئەمەش بەرپرسیارێتیەکی گرنگە لە ئەستۆتانداید، بە تایبەتیش لەم دەخە هەستیارە چاوەڕوان نەکراوەدا.. هیوادار و گەشبینیش بن.. کورد وتەنی:"لە دوی تەنگانە.. شەنیی دێت"

ڕزا شوان
نەرویج: ١٢/ ئەپریل/ ٢٠٢٠

بەیاننامەی چوار زیندانی سیاسی زیندانی ئیڤین سەبارەت خۆخافاندن لە ناردنەوەی زیندانیانی سیاسی بۆ مەهاباد

بەهاتنی ڤایرەسی کۆرۆنا وڵات و شارەزاوو کەمتەرخەمی دامەزراوە بەرپرسەکان لەبەرامبەریدا، ئەوەی کە ئێم نەخشیە کوشندەیە بوەتە کارەساتکی کوشندە کەژانە گیانی دەیان کەس لەخەکی ئێران لە سەرتاسەری وڵاتدا دەکەشت.
ئاشکرایە بەلەبەرچاوگرتنی بارودۆخیک کە توانای خۆپاراستنی ژیانی بەکەمەی لە شوێنکی دا خراوداو سودوەرگرتنی زەرەلە هەمویان لە خزمەتگوزاری تەندروستی،دەموچاو شەرین،چەشتخانەو حەمامی هاوبەش ، کە دەبەتە هەی گواستنەوەی خەرا بەشەویک توانای کەنترەکردنی لەدەست دەرچیت لە کەسکەوە بە هەموو زندانیانی بەندکراو لە هەکدا وە لەلایکی تروە بەلەبەر چاوگرتنی نەبونی لانی کەمی کەلوپەلی پزیشکی و پەداویستی تەندروستی لە زیدانکاندا کەلەهەموو چرکەیکدا ئاگری ئەوە هەیە کە قایرەسی کرۆنا بەتە ژەرەوە بەناو زیندانکان (هیچ دڵنیاییک نیە بە ڕەگری لەهاتنژوری)ئەبەتە هەکاری کارەساتی شکەنەر و کەشتاری گیانی چەنین جار زیاتر بە بەراورد بژینگەی دەرەوەی زیندان.وەلەگەڵ ئەوەشدا سەرباری ڕاشکاوی ئەو ڕەنمایەی کە سەبارەت بە مەهاباد پەدانی زیندایکان دەرچوە وە بەرەو پەشچون لە ناردنەوە ی بە مەهاباتی زیندانیکان لە بارودۆخی قەیراناوی ئەستادا کە ژیانی زیندانیکان لەبەردەم هەڕەشەی جدیدایە.بەتەواوەتی لە جەی خۆیدایە، پەویست و جگەی سەر نجە،ئەمە ئاگاداری ئەو لاموبالاتیە جدیین کەڕە جەبەجە کردنی ئەو بیاردا لە لایەن دادگاکان و دادوەرە سەرپەرشتیارکانی زیندانین بەتایبەت لەبارەی زیندانیانی سیاسیە.
لەبەر ئەوە ئەمە ئەو زیندانیە سیاسیانەی کە واژەی ئێم بیاننامەیەمان کردوە ایدگەیەنین کە مەترسی جدی کە قەرەبوکردنەوە ناکرەتەڕە کەلەو دەستی دەستی و درژ بونەوەی ڕەوتی ئیداری دادوەری بە ناردنەوەی زیندانیکان بە مەهاباد و بەزایبەتی هەر ڕەگری دروستکردنک لەبەردەم بە مەهاباد ناردنە دەرەوەی

زیندانیە سیاسیەکاندا ئەو دوو دامەزراوە جەبەجە کارو دادوەریە و هەموو دەسەلات لە وەلات نەرپرسن لەی.

مەجید ئازەر پیک |ئەمیر سالار داودی،ئیساعیل عەبدی،جەعفەر عەزیم زادە
یەکەتی ئازادی کرێگارانی ئێران
مارسی ۲۰۲۰
وەرگێڕانی :کاوەعومەر